

Преподо́бный ѻ҆те́цъ на́шъ и҆сѷ́хїй

Преподо́бный ѻ҆те́цъ на́шъ и҆сѷ́хїй, і҆ерꙋсали́мскїѧ це́ркве пресвѷ́теръ, живя́ше при ѳеодо́сїи ю҆нѣ́йшемъ, процвѣта́ѧ въ сло́вѣ ᲂу҆че́нїѧ, сконча́сѧ же ѽколѡ четы́реста три́десѧть тре́тїѧгѡ лѣ́та. И҆з̾ мно́гихъ є҆гѡ̀ писа́нїй є҆ди́ное сло́во, на двѣ́стѣ трѝ главы̑ раздѣле́нное, здѣ́сь положено̀, ꙗ҆́кѡ потре́бнѣйшее и҆ новонача̑льнымъ въ трезвѣ́нїи и҆ внима́нїи ᲂу҆ма̀, и҆ хране́нїи се́рдца, па́че всѧ́кагѡ и҆но́гѡ поле́знѣйшее: ѡ҆ ко́емъ и҆ крі́тїкъ, [и҆спыта́тель писа́нїй] фѡ́тїй, та́къ говори́тъ сло́во въ сло́во, въ чте́нїи р҃чи, стр. ѕ҃з. И҆ све́рхъ всегѡ̀ втора́ѧ и҆ двадесѧ́таѧ [глава̀ си́рѣчь] и҆сѷ́хїа пресвѷ́тера, соде́ржитъ то̀, въ че́мъ и҆ всѧ̀ кни́ги заключа́етсѧ ра́зꙋмъ, потре́бнѣйшїй па́че всегѡ̀ и҆но́гѡ, подвиза́ющымсѧ въ жи́зни длѧ̀ наслѣ́дованїѧ небе́съ. И҆мѣ́етъ же ѻ҆но̀ и҆ ꙗ҆́сность, ꙗ҆́коже возвѣща́етсѧ: и҆ по про́чемꙋ таково̀,

ПРЕПОДОБНИЙ ІСИХІЙ

Прп. Ісихій (грец. Ησύχιος, πρεσβύτερος Ἱεροσολύμων) — пресвітер, екзегет, учитель Церкви, проповідник, походив з Єрусалиму, а за молодих літ був слухачем та учнем у св. Григорія Богослова. Після смерті свого великого наставника проводив подвижницьке життя в одній із Палестинських пустель, де продовжував вивчати дух християнства за книгами, бесідами з тогочасними подвижниками Палестини та за своїми дослідженнями і досвідом власного життя. У 412 р. Єрусалимський архієпископ висвятив ученого подвижника на пресвітера, і відтоді він, поєднуючи пресвітерство з проповідництвом, явив себе в історії Церкви одним із славетних учителів. «Великий Євтимій, — як пише його учень Кирило Скитопольський [1] , — дуже втішився тим, що Єрусалимський патріарх св. Ювеналій[2], прибувши в 429 році до його обителі на освячення храму, взяв із собою також ученого Ісихія, пресвітера й учителя Церкви». Теофан[3] у своїй «Хронографії» вказує, що

[1] див. життя св. Євтимія.

[2] Св. Ювеналій (грец. Ὁ Ἅγιος Ιουβενάλιος Πατριάρχης Ιεροσολύμων) — перший патріарх Єрусалима (до нього предстоятелі Єрусалимської церкви мали сан єпископів) та сучасник великих святих Христової Церкви: Євтимія, Теодосія, Герасима, Симеона Стовпника. Був учасником двох Вселенських Соборів —Третього в Ефесі та Четвертого в Халкидоні, і з великою силою й заповзяттям боровся проти богозневажних єресей, в Ефесі проти Несторія, який називав Діву Марію «Христородицею», та в Халкидоні проти Євтихія і Діоскора, які вчили, що в Христі є тільки одна природа, божественна, але немає людської. Після перемоги православ'я на обох Соборах Ювеналій повернувся на катедру в Єрусалимі. Але хоч єретики були викриті одначе продовжували діяти. Через підступність і наклеп якогось Теодосія, друга Діоскора, Ювеналія позбавили катедри, і її зайняв Теодосій. Після повернення на патріарший престол Ювеналій 38 років був главою Єрусалимської церкви. Саме тоді він установив святкувати Різдво 25 грудня. Помер у 458 р. Східна Церква вшановує св. Ювеналія 2 (15) липня.

[3] Теофан Ісповідник (грец. Θεοφανής Ομολογητής, або Θεοφανής Σιγριανής, лат. Theophanes Confessor, 750—817/818) — чернець та візантійський літописець, учасник II Нікейського Собору, противник іконоборства, постраждав при імператорі

каковóе бы благопотрéбно бы́ло мꙋжа́мъ, не къ пóдвигꙋ тóчїю словéсномꙋ ѡ҆брати́вшымсѧ, но всѧ́кїй трꙋдъ и҆ тща́нїе показа́вшымъ въ дѣ́ѧтельномъ пóдвизѣ. (с.*)	він помер на 26 році царювання Теодосія Молодшого[1], а це відповідає 432–433 рокам. За мінологієм імператора Василія II[2] його спомин припадає на 28-го березня (10-го квітня). Ушановується з усіма преподобними в Сирну суботу та в каноні св. Теодора Студита згадується в 9-й пісні разом із великими вчителями: Василієм Великим, Григорієм Богословом, Йоаном Золотоустим, Атанасієм Великим, Кирилом Єрусалимським та Кирилом Олександрійським, св. Єпіфанієм, Григорієм Нісським. За своїми науковими трудами преп. Ісихій був гідним учнем святителя Григорія Богослова. У місяцеслові імператора Василія про преп. Ісихія, як про проповідника і тлумача Святого Письма, сказано: «Він розтлумачив і дохідливо виклав для загального користування все Святе Письмо, і став із-за того дуже відомим і всіма шанованим».
Ѣ҆сѵ́хїа пресвѵ́тера Къ ѳеодꙋ́лꙋ слóво дꙋшеполéзное и҆ сп҃си́тельное, ѡ҆ трезвѣ́нїи и҆ добродѣ́тели, ѡ҆глави́тельное. Нача́ло просвѣщéнїѧ дꙋшѝ и҆ и҆́стинный залóгъ, главизны ѿвѣща́тельныѧ и҆ моли́твенныѧ.	**СПАСЕННЕ Й ПОЖИТОЧНЕ ДЛЯ ДУШІ СЛОВО ПРО ПИЛЬНІСТЬ І ЧЕСНОТЛИВІСТЬ ПРЕПОДОБНОГО ІСИХІЯ, ПРЕСВІТЕРА ЄРУСАЛИМСЬКОГО ДО ТЕОДУЛА**
а҃. Трезвѣ́нїе є҆́сть хꙋдóжество дꙋхóвное, ѿ стра́стныхъ пóмысловъ и҆ словéсъ, и҆ лꙋка́выхъ дѣ́лъ,	1. Пильність[5] — це така духовна наука [та метода], яка при довгому і старанному її застосуванні

Левові Вірменинові, помер у неволі на о. Самофракія, автор «Хронографії» — життєпису кесарів від Діоклетіана до Михайла Рангаве. Пам'ять — 12 (25) березня.

[1] Теодосій II (грец. Θεοδόσιος Β´, також Θεοδόσιος ὁ Νεώτερος, або Θεοδόσιος ὁ Καλλιγράφος, лат. Theodosius Flavius Secundus, або Flavius Theodosius Junior Augustus, 401–450 рр. після Р.Х.) — імператор Східної Римської імперії, святий. Заснував у 425 р. Константинопольський університет, склав і видав у 438 р. Звід законів у 16 томах, так званий Кодекс Теодосія, що діяв також у Римі. При ньому були зведені стіни Константинополя, що збереглися донині. У 415 р. заново відбудував базиліку Св. Софії, попередницю знаменитого храму. Вельми поважав прп. Симеона Стовпника й дотримувався його порад, проте необачно схвалив у 428 р. призначення на столичну катедру єресіарха Несторія, якого три роки по тому позбавив влади Ефеський Собор. Поширення при ньому монофізитської науки викликало необхідність скликати IV Вселенський Собор у Халкидоні, який відкрився вже після смерті імператора. Саме з Теодосієм говорили сім свв. Ефеських юнаків, свідчачи проти єретиків, що заперечували воскресіння мертвих. Його сестра, св. Пульхерія, привезла з Єрусалиму до Царгорода відомі ікони Божої Матері «Одигітрію» та Вишгородську, які потім перенесли на Русь.

[2] грец. Μηνολόγιον του αυτοκράτορος Βασιλείου Β´, лат. Menologium Basilii II (Ватиканський Мінологій) — найдавніший зі збережених ілюстрованих грецьких агіографічних збірників (ще кажуть: місяцеслов, часослов, молитвослов, святці, церковний календар); містить короткі життєписи святих і згадки про пам'ятні події церковної історії з 1 вересня по 28 лютого.

[3] У своїй Філокалії, у розділі 198, Фотій назвав цей лист «найкориснішим для тих, хто проводить подвижницьке життя задля успадкування Царства Небесного. Він дохідливо викладений і повністю відповідає тим, хто не береться за ґрунтовне вивчення, але всі зусилля й увагу спрямовує на подвиги діяльного життя». При перекладі з грецької Філокалії текст був доповнений кількома місцями з Patrologiæ Græcæ, Migne т. 93.

[4] Оригінальну грец. назву: «Ἡσυχίου πρεσβυτέρου πρὸς Θεόδουλον λόγος ψυχωφελὸς, καὶ σωτήριος περὶ, Νήψευς, καὶ Ἀρεττῆς κεφαλαιώδης, ἀρχὴ φωτισμοῦ ψυχῆς, καὶ ἀληθὴς ὑποθήκη, τὰ λεγόμενα ἀντιῤῥητικὰ καὶ εὐκτικά» можна переказати так: «Ісихія пресвітера до Теодула (Θεόδουλος — «Раб Божий») корисне для душі та спасенне слово про пильнування і чесноти в розділах, які є початком просвітлення душі та вірними настановами, протидійними, так би мовити, і молитовними».

[5] тут грец. слово νῆψίς — «тверезість», «спокій», «стриманість», лат. temperantia — «помірність», «здержливість», «самовладання», вжито в значенні розсудливости, реалістичного, критичного сприйняття та оцінювання дійсности.

совершеннѡ человѣка съ помощїю бж҃їею избавлѧющее, долговременнѣ и ꙋсерднѣ проходимое. Ѻно проходимо дарꙋетъ твердое разꙋмѣнїе непостижимагѡ бг҃а, еликѡ постигнꙋти возможно, и рѣшенїе таинъ бж҃ественныхъ и сокровенныхъ, и творитъ всѧкꙋю заповѣдь бж҃їю ветхагѡ и новагѡ завѣта, и подаетъ всѧкое благо бꙋдꙋщагѡ вѣка. Собственнѣ же ѻно есть чистота сердца, еже по величествꙋ и добротѣ своей, или истиннѣе рещи, по нерадѣнїю нашемꙋ вельми ѡскꙋдѣваетъ днесь въ монасѣхъ, еже хр҃тосъ ꙋблажаетъ глаголѧ: Блаженни чистїи сердцемъ, ꙗкѡ тїи бг҃а ꙋзрѧтъ. Сицевѡ ꙋбѡ сꙋще, на мнозѣ кꙋпꙋетсѧ. Трезвѣнїе, въ человѣкѣ закоснѣвающѧ, ко правомꙋ и бг҃оꙋгодномꙋ житїю наставникъ бываетъ. Ѻно и восхожденїе есть ꙋмозрѣнїѧ, и тричастность дꙋши праведнѡ подвизати насъ наꙋчаетъ, и чꙋвствїѧ твердѡ блюсти, и главныѧ четыре добродѣтели въ причастницѣ своемъ по всѧкъ день возращати бꙋдетъ. (с. ҂ж)	повністю вивільняє нас із Божою допомогою від пристрасних намислів, слів і злих учинків, веде до справжнього пізнання[1] Бога незбагненного, наскільки це для нас можливо, і дозволяє нам осягати божественні приховані таємниці, помагає виконувати кожну заповідь Старого й Нового Завіту та обдаровує нас усякими щедротами прийдешнього віку. Вона, власне, і є чистотою серця, яка з-за своєї величі та краси, чи радше сказати через нашу недбалість, нині дуже рідко буває між монахами [та мирянами], проте Христос її величає, кажучи: *«Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога»* (Мт. 5, 8). Будучи такою, вона й набувається дорогою ціною, а якщо перебуває в нас, то провадить до праведного й милого Богові життя. Вона й до споглядання[2] нас виводить та научає керувати порухами в трьох частинах душі[3] й оберігати почуття, а також сприяє щоденному росту в нас чотирьох основних чеснот[4].
в҃. Великїй законоположникъ моѵсей, паче же дх҃ ст҃ый, показꙋѧ непорочность и чистотꙋ, и многовмѣщенїе, и высокотворность сеѧ добродѣтели, и ꙋчѧ насъ, какѡ сїю начинати и совершати подобаетъ: внемли себѣ, глаголетъ, да не бꙋдетъ слово таино въ сердцѣ твоемъ беззаконїѧ, словомъ таинымъ единомысленное представленїе именꙋѧ вещи нѣкїѧ лꙋкавыѧ и бг҃оненавистныѧ, еже и прилогомъ нарицаютъ ѻтцы приносимымъ сердцꙋ ѿ дїавола, емꙋже послѣдꙋютъ помыслы наши, абїе по представленїи ѻнагѡ ꙋмꙋ, и страстнѣ со ѻнымъ разглагольствꙋючъ.	2. Великий законодавець Мойсей, а вірніше Дух Святий, виявляючи наскільки ця чеснота непорочна, чиста, всеохоплююча й ушляхетнююча, та бажаючи научити нас як її набувати й довершувати, каже: *«Гляди, щоб у твоєму серці не зродилась ...грішна думка»* (Втор. 15, 9). Тут під *«грішною думкою»* мається на увазі перша поява якогось злого, ненависного Богові намислу, який Св. Отці ще називають підступом[5], підведеним під серце дияволом. А тільки-но цей намисел з'являється в нашій свідомості, як наші думки тут же линуть до нього, аби нестримно з ним пасталакати.
г҃. Трезвѣнїе есть пꙋть всѧкїѧ добродѣтели и заповѣди бж҃їѧ, еже и сердечное безмолвїе глаголетсѧ: и ѻноже самое не мечтательнѣ совершаемо, хранѣнїе ꙋма есть.	3. Пильність є дорогою до кожної чесноти та до всякої заповіді Божої, вона називається також душевним спокоєм[6] і є тим самим, що охорона серця, яка втримує його від ілюзій.

[1] тут і далі мова йде про ґнозис (грец. γνῶσις) — позараціональне пізнання Бога в станах екстазу чи у видіннях внаслідок надприродного просвітлення нествореним тобто духовним світлом — «у Твоїм світлі побачимо світло» (Пс. 36 [35] , 10).

[2] тут і далі грец. ϑεωρία, від ϑεωρεῖν — «бачити (ὁρᾶν) з точки зору Бога (Θεός)» або ж «бачити Бога», лат. contemplatio — «бачити з храму (com + templum)», або навпаки — «бачити, що там, у храмі», див. H. Koller, Glotta 36, 273; також speculatio (через грец. σκέψεις), або й observatio — «спостереження [провидцями]», це — умогляд, неінтерпретоване сприйняття або бачення розуму (νοῦς), яким набувається духовне знання та осягається істина.

[3] тобто трьома душевними силами: розумовою, емоційною і вольовою (грец. το λογιστικό, το θυμικό και το επιθυμητικό).

[4] тобто розсудливости, мужности, мудрости (здорового глузду) і справедливости (грец. φρόνηση, ανδρεία, σοφία (σωφροσύνη) και δικαιοσύνη); їхні властивості описані в розд. 34.

[5] тут у старогрец. προσαγομένην —«доступом», у новогрец. προσβολή — «напад», у лат. suggestionem, також — «намовою».

[6] у старогрец. ἤτις καὶ καρδία καὶ ἡσυχία та в лат. est cor, et quies — «і серце <душа, чуття, настрій, розум, нутро>, і спокій <утихомирення, відпочинок, тиша, мовчання, мир, самотність>», у новогрец. ησυχία της καρδιάς — «спокій серця».

д҃. Не зри́тъ свѣ́та со́лнечнагѡ роди́вшїйсѧ слѣпы́мъ: си́це не ходѧ́щїй въ трезвѣ́нїи, не зри́тъ бога́тнѡ сїѧ́нїй вы́шнїѧ благода́ти, нижѐ свободи́тсѧ ѿ лꙋка́выхъ и҆ бг҃оненави́стныхъ дѣ́лъ, и҆ слове́съ, и҆ помышле́нїй. Сицевы́й не свобо́днѡ при кончи́нѣ своеѝ та́ртарскихъ пре́йдетъ кнѧзе́й.	4. Хто народився сліпим, той не бачить сонячного світла, а хто не тримається пильности, той не бачить щедрого сяйва небесної благодаті; він і злих, ненависних Богові вчинків, слів та намислів не позбудеться, а коли помре, то не омине з ними владарів пекла.
є҃. Внима́нїе є҆́сть серде́чное непреста́нное безмо́лвїе ѿ вса́кагѡ по́мысла, хр҃та̀ і҆и҃са сн҃а бж҃їѧ и҆ бг҃а, при́снѡ, непреры́внѡ и҆ непреста́ннѡ є҆ди́наго того̀ то́чїю призыва́ющее, и҆ воздыша́ющее, и҆ мꙋ́жески проти́вꙋ врагѡ́въ со о҆́нымъ ѿполча́ющееса, и҆ томꙋ̀ и҆сповѣ́дающееса, є҆ди́номꙋ и҆мѣ́ющемꙋ вла́сть проща́ти согрѣше́нїѧ, ѡ҆бе́млющее ча́стѡ хр҃та̀, чрез̾ призыва́нїе є҆ди́нагѡ тайновѣ́дца серде́цъ: ѿ человѣ́къ же сицева́ѧ дꙋша̀ вса́чески ᲂу҆таи́ти покꙋша́етсѧ сла́дость свою̀, и҆ внꙋ́треннїй по́двигъ, да не когда̀ лꙋка́вый та́йнѡ введе́тъ ѕло́бꙋ, и҆ и҆стреби́тъ до́брое дѣ́ланїе.	5. Уважність[1] — це [такий] душевний спокій, який не порушується жодним [злим] намислом, а душа постійно й незмінно дихає лише Христом Ісусом, Сином Божим і Богом, Його Одного закликає і з Ним одважно постає проти ворогів та Йому, Який має владу гріхи прощати, сповідається у своїх провинах. Така душа, у своєму благанні, часто горнеться до Христа, Який Один знає, що криється в [людських] серцях, від людей же всіляко старається ховати свою насолоду та внутрішні старання, щоби лукавий не запровадив туди потайки злоби та не понищив чудового її доробку.
ѕ҃. Трезвѣ́нїе є҆́сть тве́рдое водрꙋже́нїе по́мысла, и҆ стоѧ́нїе є҆гѡ̀ при две́ри се́рдца, и҆́же приходѧ́щыѧ по́мыслы тате́бныѧ зри́тъ и҆ слы́шитъ, что̀ глаго́лютъ и҆ что̀ творѧ́тъ о҆́ныѧ ᲂу҆бі́йцы, (с.ᵔо́) и҆ кі́й є҆́сть ѡ҆́бразъ начерта́нный и҆ воздви́гнꙋтый ѿ бѣсѡ́въ, и҆ покꙋша́ющїйсѧ са́мъ собо́ю мечта́тельнѣ прельсти́ти ᲂу҆́мъ. Сїѧ̑ бо люботрꙋ́днѣ постига́єма, и҆скꙋ́съ ᲂу҆́мныѧ бра́ни, ве́льми разꙋ́мнѣ на́мъ, а҆́ще хо́щемъ, показꙋ́ютъ.	6. Пильність — це звична затримка[2] намислу та його зупинка при брамі серця (Пс. 127 [126], 5), аби виявляти ті намисли, що підкралися, тобто грабіжників, і чути та бачити, що говорять і що роблять ці душогуби, та якою оманою й ілюзією пробують демони звабити розум. Тож, якщо старанно її застосовуватимемо, то принагідно набудемо неоціненний досвід у духовній боротьбі.
з҃. Сꙋгꙋ́бый стра́хъ, и҆ ѡ҆ставле́нїѧ ѿ бг҃а, и҆ наказа́тельныѧ приключе́нїѧ и҆скꙋше́нїй, ражда́ютъ ча́стое поꙋче́нїе внима́нїю во ᲂу҆мѣ̀ человѣ́ка, покꙋша́ющагѡсѧ и҆сто́чникъ загради́ти ѕлы́хъ по́мыслѡвъ и҆ дѣ́лъ, є҆гѡ́же ра́ди быва́ютъ и҆ ѡ҆ставле́нїѧ и҆ неча́емыѧ ѿ бг҃а и҆скꙋше́нїѧ, ко и҆справле́нїю на́шегѡ житїѧ̀, и҆ наипа́че вкꙋси́вшымъ поко́й добра̀ сегѡ̀ и҆ нерадѧ́щымъ. Частота́ же ражда́етъ навыкнове́нїе, а҆ сїѐ є҆стѐственнꙋю нѣ́кꙋю частотꙋ̀ трезвѣ́нїѧ, сїѧ́ же видѣ́нїе бра́ни по ма́лꙋ, сꙋдѧ̀ по ка́чествꙋ своемꙋ̀, ражда́етъ: є҆мꙋ́же послѣ́дꙋетъ непреста́ннаѧ моли́тва і҆и҃сова, и҆ немечта́тельнаѧ сла́достнаѧ тишина̀ ᲂу҆ма̀ и҆ состоѧ́нїе, ѿ і҆и҃са содѣ́ловаемое.	7. А в того, хто старається загатити джерело лихих намислів та вчинків, така пильна уважність розуму[3] зазвичай викликає двоякий острах: бути покинутим Богом та зносити випробування як покару й науку. Бог же іноді покидає [людину] та посилає несподівані випробування, аби виправити [її] життя, особливо коли хтось відчув уже [благосний] спокій від того добра (уважности і пильности) та став недбалим. Від постійної уважности постає звичка, а від неї — певне природне посилення пильности, від пильности же поступово приходить розуміння

[1] тут грец. προσοχή, лат. attentio, також — «пильність», «напруженість».

[2] тут старогрец. ἔμμονος λογισμιμοῦ πῆξις, лат. persevernns cogitationum constantia, новогрец. μόνιμη σταθεροποίηση του λογισμού, букв. —«постійне стопоріння намислу».

[3] тут у старогрец. ἐν τῷ ἡγεμονικῷ, букв. — «у гегемона», а гегемон (τό ἡγεμονικόν) з античної філософії — це керівний початок, правляча (вища) духовна сила, тобто розум, у новогрец. μέσα στην ηγεμονική δύναμη (το νου) — «у керуючій силі (розумі)», у лат. in mente —«в розумі».

	боротьби, за яким іде постійна Ісусова молитва[1] й чудовий стан від поєднання з Ісусом[2], коли душа[3], позбувшися ілюзій, утішається цілковитим спокоєм.
и҃. Мы́сль стоѧ́щаѧ и҆ призыва́ющаѧ хрⷭ҇та̀ на ѕ҆ѵпоста́ты, и҆ прибѣга́ющаѧ къ немꙋ̀, ꙗ҆́коже ѕвѣ́рь нѣ́кїй, ѡ҆крꙋже́нный мно́гими псы̀, и҆ противꙋста́вшїй во тверды́ни, и҆здале́че ᲂу҆мствеи́нѣ ᲂу҆мственныѧ кова̑рства неви́димыхъ врагѡ́въ предви́дитъ: и҆ зане́же при́снѡ мо́литъ миротво́рнаго і҆и҃са проти́вꙋ и҆́хъ, неꙋ҆ѧ́звленна ѿ ни́хъ пребыва́етъ.	8. Та душа[4], що стоїть і кличе до Христа, просячи в Нього захисту від злих демонів, подібна до животини, яку оточила зграя собак, а вона відважно захищається зі свого укриття. Звіддаля простежуючи підступи невидимих ворогів, вона постійно молиться до Ісуса Миротворця і стає [для них] недосяжною.
д҃. А҆́ще вѣ́си, и҆ дано́ ти є҆́сть во ᲂу҆́трїи предстоѧ́ти, и҆ не то́чїю зрѣ́тисѧ, но и҆ зрѣ́ти вѣ́си, є҆́же глаго́лю: а҆́ще же ни̑, трезви́сѧ, и҆ прїи́мешꙵи.	9. [А ти,] якщо маєш розуміння і дано тобі стояти вранці перед Богом (Пс. 5, 3 [4]), аби не лишень тебе бачили, але й ти міг бачити, то знаєш, про що я кажу[5]. А якщо ні, то будь пильним і збагнеш.
і҃. Сѡставле́нїе море́й є҆́сть мно́гаѧ вода̀: составле́нїе же и҆ держа́ва трезвѣ́нїѧ, воздержа́нїѧ и҆ дꙋше́внагѡ глꙋбо́кагѡ безмо́лвїѧ, и҆ бе́здна видѣ́нїй ди́вныхъ и҆ неизрече́нныхъ, и҆ разꙋ́мнагѡ смире́нїѧ: правоты̀ и҆ любвѐ, є҆́сть соверше́нное трезвѣ́нїе, и҆ і҆и҃съ хрⷭ҇то́ва без̾ по́мыслѡвъ моли́тва. И҆ сїѐ подоба́етъ твори́ти тѣ́снѡ и҆ ча́стѡ, и҆ не стꙋжа́ти си̑.	10. Море — це сила-силенна вод, а сила [тверезої] розсудливості[6], стриманости та глибокого душевного спокою, як і височінь чудесних і невимовних споглядань та покаянного смирення, щирости і любови — це виняткова пильність та нерозвіяна думками молитва до Христа із зідханнями, безнастанна, приважка, але без зневіри і легкодухости (Лк. 18, 1).
а҃і. Не всѧ́къ глаго́лѧй мѝ: гдⷭ҇и, гдⷭ҇и, вни́детъ, речѐ, въ ца́рствїе небе́сное, но творѧ́й во́лю ѻ҆ц҃а̀ моегѡ̀. Во́лѧ же ѻ҆ц҃а̀ (с. ҃) є҆гѡ̀ є҆́сть сїѧ̀: лю́бѧщїи гдⷭ҇а ненави́дите лꙋка̑ваѧ. Съ моли́твою ᲂу҆̀бо і҆и҃съ хрⷭ҇то́вою возненави́димъ и҆ лꙋка́выѧ по́мыслы. И҆ си́це сотвори́мъ во́лю бж҃їю.	11. *«Не кожний, хто промовляє до мене: Господи, Господи!* — каже Христос — *ввійде в* [нетварне] *Царство Небесне, лише той, хто чинить волю Отця Мого, що на небі»* (Мт. 7, 21). А воля Отця така: *«О ви, що любите Господа, ненавидьте зло!»* (Пс. 97, 10). Отож, якщо молитимемось до Ісуса Христа і зненавидимо злі намисли — то виконаємо волю Божу.
в҃і. Всѧ́кїѧ добродѣ́тели начерта́нїе, и҆ ѡ҆́бразъ ро́дꙋ человѣ́ческомꙋ, и҆ воззва́нїе ѿ дре́внѧгѡ паде́нїѧ, вл҃ка на́шъ и҆ бг҃ъ, воплоти́выйсѧ предложѝ на́мъ, живописа́въ всѐ добродѣ́тельное своѐ во пло́ти	12. Ідеальним прикладом для наслідування (1 Пт. 2, 21) і зразком для людини, аби вона піднялася після давнього падіння[7], є наш Господь Бог, Який, прийнявши тіло, поставив його перед нами як образ

[1] тут і далі згадується «Ісусова молитва» (грец. Ἰησοῦ εὐχὴ, лат. Jesum precatio), яка є зброєю проти намислів і демонських підступів, а також засобом для досягнення споглядання та просвітлення; основа її — вірш «Поспіши, Боже, захистити мене, [поспіши] , Господи, на допомогу мені» (Пс. 69, 2 LXX).
[2] тут у старогрец. καὶ ἡ κατάστασις ἐξ Ἰησοῦ συνεστῶσα і в новогрец. και μια κατάσταση ενώσεως με τον Ιησού — «і нормальний душевний стан від поєднання з Ісусом», лат. et stabilitas in Jesu fundata —«і постійність, утверджена в Ісусі».
[3] тут грец. ὁ νοὸς, лат. animus, також —«розум», «розумовий початок», «принцип мислення».
[4] тут грец. ἡ διάνοια, лат. animus, також — «міркування», для порівн.: λέγω δὲ νοῦν ᾧ διανοεῖται καὶ ὑπολαμβάνει ἡ ψυχή — «я називаю розумом те, чим душа мислить і сприймає» (Аристотель).
[5] у новогрец. τι λέω για την νήψη — «що я кажу про пильність».
[6] тут у старогрец. νήψεως — «пильности», у лат. sobrietatis — «тверезости», «поміркованости», «стриманости», «розсудливости».
[7] тут у старогрец. καὶ ἀνάκλησιν τοῦ παλαιοῦ πτώματος — «і закликом від давнього падіння», у лат. ac numen invocandum pro veteri lapsu — «і велінням піднятися з давнього упаду», у новогрец. και ανάκληση του προπατορικού αμαρτήματος — «і скасуванням первородного гріха».

житїѐ, со всѣ́ми бл҃ги́ми свои́ми, ꙗ҆̀же на́мъ показа̀, по кре́щенїи вше́дъ въ пꙋсты́ню, съ посто́мъ начина́етъ ꙋ҆́мнꙋю бра́нь, дїа́волꙋ, ꙗ҆́кѡ къ человѣ́кꙋ просто́мꙋ, къ немꙋ̀ пристꙋ́пльшꙋ. И҆ сицево́ю побѣ́дою наꙋчѝ и҆ на́съ неключи́мыхъ, ка́кѡ подоба́етъ бра́нь твори́ти на дꙋ́хи лꙋка́выѧ, си́рѣчь во смире́нїи, и҆ постѣ̀, и҆ моли́твѣ, и҆ трезвѣ́нїи, не тре́бꙋѧ си́хъ ꙗ҆́кѡ бг҃ъ, и҆ бг҃ъ богѡ́въ.	Свого доброчесного життя. А до всього того, що Він нам показав, пішов іще після Свого хрищення в пустелю і, постячись там, став до духовної боротьби з дияволом, який підступав був до Нього, як до звичайного чоловіка (Мт. 4, 3), щоби Своєю перемогою [над ним] научити нас, недолугих, боротися зі злими духами смиренням, постом, молитвою і пильністю, хоч Сам, як Бог і Бог над богами, не мав у цьому [жодної] потреби.
г҃і. Коли́цы же сꙋ́ть, по мнѣ́нїю моемꙋ̀, ѡ҆́бразы трезвѣ́нїѧ, могꙋ́щїи пома́лꙋ ѡ҆чища́ти ꙋ҆́мъ ѿ стра́стныхъ по́мысловъ, назнамена́ти тѝ ѻ҆́ныѧ просто́ю рѣ́чїю и҆ неиспещре́нною не ѡ҆блѣню́сѧ. Не сꙋди́хъ бо въ слꙋ́чаехъ ѡ҆писа́нїѧ бра́ни, въ се́мъ глаго́лѣ сокры́ти по́льзꙋ рече́нїями, и҆ наипа́че ѿ простѣ́йшихъ. Ты́ же ча́до тїмоѳе́е, речѐ, внемлѝ чте́нїю.	13. Тепер же я постараюсь просто й дохідливо розповісти тобі скільки є, на мою думку, видів пильности, якими можна потрохи очистити розум від пристрасних намислів, бо, описуючи духовну боротьбу [1], я аж ніяк не хочу ховати за красномовністю корисне, особливо від людей простих… *«Ти ж, сину Тимотею[2],* [— кажу тобі словами апостола, —] *пильнуй те, що читаєш»* (1 Тм. 4, 13 LXX).
д҃і. Є҆ди́нъ ᲂу҆̀бо ѡ҆́бразъ трезвѣ́нїѧ є҆́сть, мечта́нїе всегда̀ блюстѝ, си́рѣчь прило́гъ. Занѐ не мо́щно сатанѣ̀ безъ мечта́нїѧ по́мыслы твори́ти, и҆ пока́зывати ᲂу҆́мꙋ ко прельще́нїю ло́жнꙋ.	14. Отож, один вид пильности полягає у невпинному нагляді за óбразами уяви, або підступами, адже без óбразів сатана не може складати думок, подавати їх розумові та підманювати.
є҃і. Дрꙋгі́й ѡ҆́бразъ, и҆мѣ́ти се́рдце глꙋбо́ко, молча́щее вы́нꙋ, и҆ безмо́лвствꙋющее ѿ всѧ́кагѡ по́мысла, и҆ моли́тсѧ.	15. Суть другого — в постійній охороні серця при глибокому мовчанні й супокої перед кожним намислом та в молитві.
ѕ҃і. И҆́ный ѡ҆́бразъ, призыва́ти ча́стѡ гд҃а і҆и҃са хр҃та̀ на по́мощь во смире́нїи.	16. Третій зводиться до безнастанного покірного заклику до Господа Ісуса Христа про допомогу.
з҃і. Дрꙋгі́й же ѡ҆́бразъ є҆́сть, и҆мѣ́ти па́мѧть сме́рти непреста́ннѡ въ дꙋшѣ̀.	17. А четвертий — це повсякчасне згадування в душі смерти.
и҃і. Сїѧ̑ всѧ̑ дѣ́ланїѧ, возлю́бленне, лꙋка́вымъ помышле́нїямъ вмѣ́стѡ вра́тарей возбранѧ́ютъ. А҆ что̀ и҆́нїи, ꙗ҆́коже (с. ^) твори́тсѧ, ниво́чтоже вмѣнѧ́ютъ зрѣ́ти къ небесѝ и҆ землѝ: сїѐ, бг҃ꙋ даю́щꙋ глаго́лъ, въ дрꙋго́мъ мѣ́стѣ соверше́ннѣе и҆зложꙋ̀.	18. Усі ці види пильности, любий, діють наче брамники, не даючи ввійти лихим намислам; а те, що потрібно лише на небо спрямовувати зір, за ніщо вважаючи землю, — це бо також дієвий вид пильности, — я, дасть Бог, детальніше викладу в іншому місці.
ѳ҃і. А҆́ще по ма́лꙋ вины̑ страсте́й ѿсѣ́кше, въ дꙋхо́вныхъ ᲂу҆праздни́мсѧ видѣ́нїяхъ, да не пребы́вше въ ѻ҆́ныхъ, сїѐ са́мое и҆мꙋ́ще дѣ́ло, ᲂу҆до́бь па́ки ко плотскі̑мъ страсте́мъ возвраща́емсѧ, никако́гѡ и҆но́гѡ ѿтꙋ́дꙋ безстра́стїѧ плода̀	19. Коли ми потрохи покладемо край причинам пристрастей, то повинні будемо вдаватися до духовних споглядань, бо якщо не робитимемо цього, тоді скоро повернемося до тілесних

[1] тут у старогрец. ἐν τοῖς τοῦ πολέμου διηγήμασιν і в лат. ut in historia bellica букв. — «щоб за оповідями про боротьбу», у новогрец. σε καιρό πολέμου πνευματικού — «щоб у часі духовної боротьби».

[2] тут попри натяк на слова апостола, ім'я Тимотей (із грец. Τιμόθεος — «той, хто шанує Бога», «богобоязливий») можливо треба розуміти етимологічно: «ти ж, богобоязливий сину», бо й себе він у розд. 203 називає «тезком мовчання» (грец. «ὁ ἡσυχίας φερώνυμος»).

не полꙋчи́вше, ра́звѣ помраче́нїе всеконе́чное ᲂу҆ма̀, и҆ къ чꙋ́вственнымъ веще́мъ возвраще́нїе.	пристрастей і не набудемо від цього нічого, окрім повного затуманення розуму та сповзання до чуттєвого[1].
к҃. Подоба́етъ подвиза́ющемꙋсѧ внꙋ́трь, во всѧ́кое мгнове́нїе вре́мене и҆мѣ́ти четы́ре сїѧ̑: смире́нїе, кра́йнее внима́нїе, сопротивле́нїе и҆ моли́твꙋ. Смире́нїе, ꙗ҆́кѡ съ го́рдыми бѣса́ми проти́вными и҆мѣ́етъ ѻ҆нѡ̀ бра́нь, да по́мощь хрⷭ҇то́вꙋ въ рꙋцѣ̀ се́рдца и҆́мать, занѐ гдⷭ҇ь го́рдыхъ ненави́дитъ. Внима́нїе же, да при́снѡ се́рдце своѐ твори́тъ ни є҆ди́нагѡ по́мысла и҆мѣ́ти, а҆́ще бы и҆ бла́гъ ꙗ҆влѧ́лсѧ. Сопротивле́нїе же, да є҆гда̀ ско́рѡ ᲂу҆разꙋмѣ́етъ прише́дшаго, а҆́бїе со гнѣ́вомъ противоста́нетъ лꙋка́вомꙋ. И҆ ѿвѣща́ю, глаго́летъ, поноша́ющымъ мѝ ѕла̑ѧ. Не бг҃ꙋ ли повине́тсѧ дꙋша̀ моѧ̀; моли́твꙋ же по сопротивле́нїи а҆́бїе да возопїе́тъ ко хрⷭ҇тꙋ̀ съ воздыха́нїемъ безмо́лвнымъ. И҆ тогда̀ са́мъ подвиза́ѧйсѧ ᲂу҆́зритъ врага̀ разрꙋша́ющасѧ, и҆лѝ прогонѧ́ема покланѧ́емымъ и҆́менемъ, і҆и҃съ, ꙗ҆́кѡ пра́хъ ѿ вѣ́тра, и҆лѝ ꙗ҆́кѡ ды́мъ и҆счеза́ющїй съ мечта́нїемъ є҆гѡ̀.	20. Хто провадить внутрішню боротьбу, той повинен одночасно володіти смиренням, винятковою уважністю, спротивом [намислам] і молитвою. Смиренням — щоби мати в серці поміч від Христа, бо точить боротьбу з гордими демонами, а *«Господь гордим противиться»* (Прип. 3, 34 LXX); увагою — щоб утримувати серце вільним від усяких міркувань, якими б вони добрими не видавалися; спротивом — щоб, як тільки відчує, що підійшов лукавий, тут же гнівно противитися йому, як сказано: *«І я відповім тим, що кепкують з мене, бо ...чи не Богові підкориться моя душа?»* (Пс. 119, 42; Пс 62, 2 LXX); молитвою — аби після спротиву звернутися до Христа зі *«стогонами невимовними»* (Рм. 8, 26). І тоді сам борець побачить, як перед чесним ім'ям Ісуса противник занепадає та, як порох, розганяється вітром, або, як дим, щезає зо своїми намислами[2].
к҃а. Не и҆мѣ́ѧй моли́твы чи́стыѧ ѿ по́мысловъ, не и҆́мать ѻ҆рꙋ́жїѧ на бра́нь, моли́твы же, глаго́лю, при́снѡ дѣ́йствꙋемыѧ во внꙋ́тренности дꙋшѝ, да призыва́нїемъ хрⷭ҇та̀, та́йнѡ ра́тꙋѧй сꙋпоста́тъ поража́етсѧ и҆ ѡ҆пала́етсѧ.	21. А хто не має молитви, аби звільнитися від [злих] намислів[3], той не має зброї до боротьби, — молитви, маю на увазі такої, яка постійно би діяла у глибині серця, та, закликаючи Христа, сікла би й опалювала нашого потайного ворога.
к҃в. Ты́ бо до́лженъ є҆сѝ ѻ҆́стрымъ и҆ напряже́ннымъ ᲂу҆ма̀ ѻ҆́комъ зрѣ́ти, дабы̀ разꙋмѣва́ти входѧ́щихъ: разꙋмѣ́въ же а҆́бїе сопротивле́нїемъ сокрꙋша́ти главꙋ̀ ѕмі́евꙋ. И҆ вкꙋ́пѣ па́ки съ воздыха́нїемъ возопі́й ко хрⷭ҇тꙋ̀, и҆ прі́имеши тогда̀ и҆скꙋ́съ бж҃е́ственнагѡ неви́димагѡ застꙋпле́нїѧ, и҆ тогда̀ ᲂу҆́зриши ꙗ҆́снѡ пра́вость се́рдца. (с.)	22. Око твого розуму має бути зірким і пильним, аби ти міг розпізнавати демонів, що пробираються; а, розпізнавши, тут же відбивати, розчавлюючи голову змієві (Бт. 3, 15). Закликай притім із зітханнями Христа й відчуєш невидимий Божий захист і тоді ясно виявиться праведність [твого] серця.
к҃г. Ꙗ҆́коже держа́й зерца́ло въ рꙋцѣ̀, посредѣ̀ мно́гихъ стоѧ̀, и҆ взира́ѧ въ ѻ҆́ное, ви́дитъ своѐ лицѐ, каково̀ є҆́сть, ви́дитъ дрꙋги́хъ, прини́кшихъ въ то́ежде зерца́ло: та́кѡ вника́ющїй всегда̀ въ се́рдце своѐ, ви́дитъ своѐ состоѧ́нїе въ ѻ҆́номъ, ви́дитъ же и҆ че́рныѧ ли́ца ᲂу҆́мныхъ є҆fїо́пѡвъ.	23. Як той, хто серед натовпу тримає в руках дзеркало і дивиться в нього, бачить не лише своє відображення, але й лиця тих, що дивляться в нього разом із ним, то так само той, хто заглядає у своє серце, бачить у ньому не лише власний стан, але й чорні образи демонів[4].

[1] тут грец. τὰ ὑλικὰ, множ. в знач. — «матеріальне», «речовинне», лат. res sensiles — «чуттєві речі», «чуттєве».
[2] тут у старогрец. μετὴ τῆς φαντασίας αὐτοῦ і в лат. cum illusionibus suis — «зо своїми ілюзіями», у новогрец. μαζί με τον πονηρό λογισμό του — «разом із його лихим міркуванням».
[3] тут у старогрец. καθαρὰν λογισμῶν та в лат. cogitationibus purgata — «очистити міркування», у новогрец. απαλλαγμένη από πονηρούς λογισμούς — «позбутися підступних думок».
[4] тут грец. τῶν νοητῶν Αἰθιόπων, лат. spiritalium Æthiopum — «духовних ефіопів».

кд. Но не мóжетъ ᲂу҆мъ побѣди́ти мечтáніе бѣсóвское собóю тóкмѡ: да не надѣ́етсѧ когдáлибо сегѡ̀. Ковáрни бо сꙋ́ще, и҆ побѣжде́нными притворѧ́ютсѧ, ѿи́нꙋдꙋ тщеслáвіемъ препинáѧ. Призывáніемъ же і҆и҃са хр҃тá стáти ти̑ и҆ ᲂу҆хи́трити сѧ нижѐ на чáсъ тéрпѧтъ.	24. Розум, однак, не може самотужки перемогти демонські видива[1], — а на таке хай навіть не наважується, бо демони — підступні й удають переможених, задумуючи повалити борця марнославством; утім, якщо закличеш Ісуса, то не матимуть і хвилини щоби підступити до тебе.
ке. Ви́ждь, да не возмечтáеши, по примѣ́рꙋ дре́внѧгѡ і҆зрáилѧ, и҆ пре́данъ бꙋ́деши и҆ ты̀ мы́сленнымъ врагѡ́мъ. О҆́ный бо бг҃омъ всѧ́ческихъ ѿ є҆гѵ́птѧнъ и҆збáвльсѧ, помóщника себѣ̀ ᲂу҆мы́сли і҆́дѡла пéрстна.	25. Дивись, аби ти не став зарозумілим, як давній Ізраїль, — інакше попадеш до духовних ворогів, адже він, урятований від єгиптян Богом усього [сущого], вигадав собі потім захисника — вилитого ідола (Вих. 32, 4).
кѕ. І҆́дѡла же пе́рстна разꙋмѣ́й немощный нáшъ ᲂу҆́мъ, и҆́же, дóндеже мóлитъ і҆и҃са хр҃тá протíвꙋ лꙋкáвыхъ дꙋхѡ́въ, ᲂу҆дóбь и҆̀хъ ѿгонѧ́етъ, и҆ съ хи́тростію хꙋдóжною побѣждáетъ неви́димыѧ рáтныѧ си́лы врагá. Є҆гдá же ѻ҆́нъ на себѐ безмы́сленнѣ всѧ́кѡ надѣ́ѧтисѧ бꙋ́детъ, ꙗ҆́коже глагóлемый быстрокрылáтый разбивáетсѧ. На бг҃а, глагóлетъ, ᲂу҆повà сéрдце моѐ и҆ помóже ми̑: и҆ процвѣтѐ плóть моѧ̀: и҆ ктò рáзвѣ гд҃а, возстáвитъ мѧ̀, и҆ ѡ҆полчи́тсѧ со мнóю на лꙋкáвнꙋющыѧ безчи́сленныѧ пóмыслы; Надѣ́ѧйсѧ же на сѧ̀, а҆ не на бг҃а, падéтъ падéніемъ ди́внымъ.	26. А вилитим ідолом уважай безсилий наш розум, який, поки закликає Ісуса Христа проти злих духів, то легко їх проганяє, уміло перемагаючи їхні невидимі сили, а коли необдумано покладеться на себе, то падає й розбивається, як той швидкокрилий[2] [сокіл]. *«Господь то моя сила й щит мій!»* — написано — *«На Нього уповало моє серце, і допомоги зазнав я; тим і радіє моє серце»* (Пс. 28, 7); адже хто, окрім Господа, *«...встане за мене проти злісних, заступиться за мене проти злочинців»* (Пс. 94, 16) — незліченних задумів? Одначе, хто понадіється на себе, а не на Бога, той зазнає страшного падіння (Іов 18, 12).
кз. Сердéчнагѡ безмóлвіѧ сéй ѡ҆́бразъ, чи́нъ и҆ примѣ́ръ да бꙋ́детъ ти̑ при́снѡ, а҆́ще хóщеши подвизáтисѧ, мáлое живóтное, пáꙋкъ. А҆́ще же ни̑, не безмóлвствꙋеши є҆щé, ꙗ҆́коже подобáетъ ᲂу҆мóмъ. Тóй ᲂу҆бѡ мáлыѧ лóвитъ мꙋ́хи, ты́ же, а҆́ще тáкѡ, ꙗ҆́коже и҆ тóй дꙋшéю трꙋдѧ́сѧ безмóлвствꙋеши, не престáнеши при́снѡ ᲂу҆бивáти младéнцы вавѷлѡ́нскіѧ, за котóрое ᲂу҆біи́ство ᲂу҆блажáешисѧ дх҃омъ ст҃ы́мъ чрез̀ дв҃да.	27. Ти ж, любий, якщо хочеш боротися за душевний спокій, то взірцевим прикладом[3] завжди май для себе крихітне створіння — павука, інакше бо й не набудеш у душі спокою. А позаяк він полює на маленьких мух, то й ти, стараючись про спокій у душі, ніколи не переставай нищити дітей Вавилону, — адже за таке нищення щасливим назвав би тебе через Давида Святий Дух (Пс. 137, 9).
кн. Ꙗ҆́коже не мóщно чермнóмꙋ мóрю на твéрди ꙗ҆ви́тисѧ посредѣ̀ ѕвѣ́здъ, и҆ ꙗ҆́коже не мóщно человѣ́кꙋ на земли̑ ѡ҆бходѧ́щꙋ (с. ~) не дыхáти вóздꙋхомъ си́мъ: тáкѡ не мóщно ѡ҆чи́стити сéрдце нáше ѿ стрáстныхъ пóмысловъ, и҆ ѿгнáти ᲂу҆́мныхъ врагѡ́въ ѿ негѡ̀, без̾ чáстагѡ призывáніѧ і҆и҃са хр҃тá.	28. Як неможливо виявити Червоне море серед зірок на небі, і як неможливо жити на землі та не дихати повітрям, то так само неможливо очистити наші серця від пристрасних задумів і вигнати з них душевних ворогів, якщо не кликати безнастанно Ісуса Христа.

[1] тобто ілюзії, уявні образи.
[2] тут грец. οξύπτερος (це слово вживає Клим. Олекс. у «Строматах» 5.8.52.1, цитуючи Втор.14.13), або ὠκύπτερος, лат. accipiter,— «яструб», «шуліка» (див. Bochart, Hierozoicon, P.2. L.6. c.3.; Schleusn. Lex. in V. T.).
[3] тут у старогрец. τύπος καὶ τάξις та в лат. typus et ordo —«[до] ладу й прикладу», у новогрец. πρότυπο και παράδειγμα — «прикладом і взірцем».

к҃д. А҆́ще со смиренномꙋ́дрїемъ и҆ па́мѧтїю сме́рти, и҆ самоѹ҆коре́нїемъ, и҆ сопротивле́нїемъ, и҆ призыва́нїемъ і҆и҃са хр҃та̀ трꙋжда́ющисѧ всегда̀ въ се́рдцѣ твое́мъ, и҆ тѣ́снымъ, но радостотво́рнымъ и҆ сла́достнымъ пꙋте́мъ мы́сленнымъ, по всѧ́къ де́нь съ си́ми ѻ҆рꙋ́жїѧми ше́ствꙋеши тре́звеннѣ: во ви́дѣнїѧ ст҃а́ѧ ст҃ы́хъ вни́деши, и҆ просвѣти́шисѧ та́инствы глꙋбо́кими ѿ хр҃та̀, въ не́мже сокрѡ́вища премꙋ́дрости и҆ ра́зꙋма сокрове́нна, въ не́мже живе́тъ всѧ́ко и҆сполне́нїе бж҃ества̀ тѣле́снѣ. Ѡ҆щꙋти́ши бо по і҆и҃сѣ, ꙗ҆́кѡ дх҃ъ ст҃ы́й вни́де въ дꙋ́шꙋ твою̀, ѿ негѡ́же ѹ҆́мъ человѣ́чь просвѣща́етсѧ зрѣ́ти ѿкрове́ннымъ лице́мъ. Никто́же глаго́летъ гдⷭ҇а і҆и҃са, то́чїю дх҃омъ ст҃ы́мъ, речѐ гдⷭ҇ь, ѹ҆вѣрѧ́ѧ си́рѣчь и҆́щꙋщаго та́инственнѣ є҆го̀.	29. Коли постійно практикуватимеш у своєму серці покору, пам'ятання смерті, самоаналіз і самоосуд, спротив [намислам] і заклик до Ісуса Христа, а, озброївшись ними, щодня уважно прямуватимеш дорогою роздумів [1] — вузькою, але радісною і щасливою, то дійдеш до споглядання божественного [разом зо] святими[2] й освітить перед тобою глибокі таємниці Христос, у *«Якому сховані всі скарби мудрости і знання.., у Ньому бо враз з людською природою живе вся повнота Божества»* (Кл. 2, 3. 9). І тоді відчуєш, як через Ісуса входить у твою душу Святий Дух, що просвітлює людський розум, а ми *«відкритим обличчям віддзеркалюємо Господню славу»* (2 Кр. 3, 18). *«І ніхто,* — каже апостол, — *не може сказати: Господь Ісус, як лише під впливом Духа Святого»* (1 Кр. 12, 3), тобто [Дух] невимовно підтверджує, що Христос, Якого шукаємо, вже в нас присутній.
л҃. Ѻ҆ба́че и҆ сїѐ вѣ́дѣти подоба́етъ любоѹчє́нымъ, ꙗ҆́кѡ зави́стнїи бѣ́си мно́жицею и҆ сокрыва́ютъ и҆ сокраща́ютъ въ на́съ ѹ҆́мнꙋю бра́нь, зави́дѧще на́мъ лю́тїи, по́льзы ра́ди, ꙗ҆́же ѿ бра́ни, и҆ разꙋмѣ́нїѧ, и҆ восхожде́нїѧ къ бг҃ꙋ, да ѡ҆безпеча́лившымсѧ на́мъ внеза́пꙋ ѹ҆́мъ на́шъ восхи́тѧтъ, и҆ невнима́тельными нѣ́какѡ къ помыслѡ́мъ па́ки на́съ содѣ́лаютъ. Коне́цъ бо и҆̀мъ непреста́ющїй и҆ по́двигъ промышлѧ́етсѧ, ѿню́дъ не ѡ҆ставлѧ́ти се́рдце на́ше внима́тельнымъ, вѣ́дѧще собира́емое ѿтꙋ́дꙋ бога́тство дꙋшѣ̀. Но мы̀ тогда̀, съ воспомина́нїемъ гдⷭ҇а на́шегѡ і҆и҃са хр҃та̀, да простира́емсѧ на дꙋхѡ́внаѧ ви́дѣнїѧ, и҆ бра́нь па́ки на ѹ҆́мъ да восхо́дитъ: то́чїю по совѣ́тꙋ, да та́кѡ рекꙋ̀, самогѡ̀ гдⷭ҇а, и҆ со смире́нїемъ мно́гимъ всѧ̑ да твори́мъ.	30. Ті, що прагнуть набувати знання [про божественне], повинні також знати, що демони із заздрости не раз затаюються та ухиляються від [відкритої] духовної боротьби. Завидуючи нашим здобуткам, знанню і поступу до Бога, які ми отримуємо в [цій невидимій] боротьбі, вони намагаються навести на нас безтурботність, аби зненацька захопити [уявою] наш розум та відвернути якось від нашого наміру[3]. Вони бо завше мають на меті єдине і стараються про одне — аж ніяк не допустити щоби ми жили з уважним серцем, оскільки знають яке багатство збираємо тоді в нашій душі. Ми ж натомість маємо вдаватися до духовних спогляданнь, згадуючи Господа нашого, Ісуса Христа, — аби мислена боротьба [4] знову розпочалася. Тільки все чинімо, так би мовити, за волею Самого Господа[5] та з великою покорою.

[1] тут у старогрец. ὁδὸν τῆς διανοίας, у новогрец. δρόμο της διάνοιας, у лат. animæ viam — «шляхом розуму <думки>», у церковнослов. пꙋте́мъ мы́сленнымъ.

[2] тут у новогрец. θα φτάσεις σε άγιες θεωρίες Αγίων — «прийдеш до святих споглядань святих», зате в старогрец. εἰς θεωρίας ἁγίας ἁγίων ἐλεύσῃ і в лат. ad sanctas sanctorum contemplationes pervenies вислів містить алюзію на «Святеє Святих» — «дійдеш до споглядання Всесвятого».

[3] тут у старогрец. ἀπροσεχεῖς τινας τῇ διανοίᾳ — «розпорошити якось свідомість», у новогрец. ν' αφαιρέσουν την προσοχή της διάνοιας— «щоб відволікти увагу розуму», у лат. mentem eripiant —«відібрати розум», «збити з глузду».

[4] у грец. εἰς τὸν νοῦν, у лат. in anium —«у розумі <в душі>».

[5] так у старогрец. μετὰ βουλῆς, ἵνα οὕτως εἴπω, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου — «за волею, сказати б, Самого Господа», у новогрец. με την γνώμη – για να το πω έτσι – του Κυρίου — «за думкою, як кажуть, Господа», у лат. cum consilio, ut ita dicam, Domini ipsius — «за порадою, так би мовити, Господа самого».

л҃а. Подоба́етъ ᲂу҆́бо на́мъ, во ѻ҆бщежи́тїи пребыва́ющымъ, доброво́льнымъ и҆зволе́нїемъ и҆ бо́дрымъ се́рдцемъ всю̀ во́лю свою̀ ѿсѣка́ти пред̾ настоѧ́телемъ, и҆ та́кѡ бг҃ꙋ вспомоществꙋ́ющꙋ, благоѡбꙋ́здываеми и҆ са́ми нѣ́какѡ быва́емъ, и҆ невѡ́льны. Хи́трость (с. *) же въ се́мъ и҆мѣ́ти подоба́етъ, да не же́лчїю смꙋща́емсѧ и҆ ꙗ҆́рость на́шꙋ безслове́снѣ и҆ чрезъесте́ственнѣ дви́жимъ, и҆ та́кѡ бездерзнове́нны на неви́димꙋю бра́нь ѡ҆бра́щемсѧ. Ѻ҆бы́кла бо є҆́сть во́лѧ на́ша, не ѿсѣка́ема на́ми доброво́льнѣ, гнѣ́ватисѧ на начина́ющихъ прінꙋжде́ннѣ ѻ҆́нꙋю ѿсѣка́ти: и҆ ѿ сегѡ̀ ᲂу҆́бѡ ꙗ҆́рость ѕлѧ́щаѧсѧ подви́гшисѧ, погꙋблѧ́етъ разꙋмѣ́нїе бра́ни, є҆́же є҆два̀ ктѡ̀ со мно́гимъ трꙋдо́мъ стѧжа́ти возмо́же. Растли́тельна бо ꙗ҆́рость є҆́сть є҆сте́ственнѡ, а҆́ще на по́мыслы подви́гнетсѧ бѣсѡ́вскїѧ, растлѣва́етъ и҆ погꙋблѧ́етъ и҆̀хъ: а҆́ще же па́ки на человѣ́ки возмꙋти́тсѧ, растлѣва́етъ и҆ та́кѡ бла̑гїѧ по́мыслы въ на́съ. Ꙗ҆́рость, а҆́ще слꙋчи́тсѧ, вни́ждꙋ, ꙗ҆́кѡ растлѣва́етъ всѣ̀ по́мыслы, а҆́ще лꙋка̑выѧ, а҆́ще ли и҆ пра̑выѧ. Ѻ҆рꙋ́жїе бо ѿ бг҃а, и҆ лꙋ́къ на́мъ дае́тсѧ, а҆́ще не ᲂу҆де́рживаетсѧ во ѻ҆бои́хъ. Хотѧ́ же и҆ разли́чнѣ дѣ́йствꙋетъ, но гꙋби́тельна є҆́сть. А҆́зъ бо вѣ́мъ и҆ пса̀ де́рзка ра́внѡ съ во́лки растлѣва́юща ѻ҆́вцы.

31. Живучи у спільноті, ми повинні з власного бажання і з дорогою душею зрікатися перед настоятелем власної волі та бути, таким чином, з Божою допомогою слухняними, покірними і в певному сенсі [навіть] безвольними[1]. Однак при цьому треба мудро діяти, аби не збудити нашої дратівливости і не довести до нестримного й неприродного стану нашу емоційну частину душі та не втратити відваги [без єдности з Богом] у нашій невидимій боротьбі. Бо якщо самі не зрікатимемося своєї волі, то вона, звісно, дратуватиметься на тих, хто змушуватиме її зректися примусово, і тоді наша емоційність, злобливо рявкаючи, нищитиме знання про боротьбу, яке з ми великими зусиллями ледве зуміли набути. Емоційність зо своєї природи — руйнівна: якщо спрямовується проти демонських намислів, то розбиває їх і винищує; а якщо запалюється проти людей, то нищить наші добрі думки про них. Отож емоційність, поза всяким сумнівом, руйнівна для всяких думок, чи лихих, чи добрих. А її нам дав Бог, як щит і лук [проти лихих намислів], одначе її можна спрямовувати в інший бік та застосовувати для руйнації добрих думок, позаяк вона руйнує те, проти чого спрямована. І я бачив, як пес, що відважно кидався на вовків, роздирав також овець.

л҃в. Си́це подоба́ше бѣ́гати дерзнове́нїѧ, ꙗ҆́кѡ ꙗ҆́да а҆спі́дова, и҆ ѿвраща́тисѧ многоглаго́ланїй, ꙗ҆́кѡ ѕмі̑й и҆ порожде́нїй ѕмі́иныхъ, ѕѣлѡ̀ могꙋ́щымъ си́мъ скѡ́рѡ превестѝ въ соверше́нное забве́нїе внꙋ́треннїѧ бра̑ни, низвестѝ дꙋ́шꙋ ѿ высо́кїѧ ра́дости, ꙗ҆́же ѿ чистоты̀ серде́чныѧ. Противлѧ́етсѧ бо проклѧ́тое забве́нїе внима́нїю, ꙗ҆́кѡ вода̀ ѻ҆гню̀, и҆ си́льный вра́гъ ѻ҆́номꙋ по всѧ́къ де́нь быва́етъ. Ѿ забве́нїѧ бо въ нерадѣ́нїе прихо́димъ, ѿ нерадѣ́нїѧ же въ презрѣ́нїе и҆ ᲂу҆ны́нїе, и҆ безмѣ̑стныѧ по́хѡти. И҆ та́кѡ па́ки возвраща́емсѧ вспѧ́ть, и҆́мже ѡ҆́бразомъ пе́съ на свою̀ блево́тинꙋ. Бѣжи́мъ ᲂу҆́бо дерзнове́нїѧ, ꙗ҆́кѡ

32. Ми повинні [так само] остерігатися безтурботної балаканини[2], як отрути гадів, та уникати частих розмов, як змій і гадючого поріддя (Мт. 3, 7), оскільки вони дуже скоро можуть допровадити до цілковитого забуття внутрішньої боротьби і скинути душу з висоти радости, на яку нас звела чистота серця. А це прокляте забуття противиться уважності, як вода вогневі, та завжди силкується стати проти неї. Забуття бо доводить до недбалости, недбалість — до нехтування [божественним] та безтурботности[3], [а відтак] до непотрібних прагнень, і таким чином ми знову повертаємось назад, як пес до своєї блювотини (2 Пт. 2, 22). Тож остерігаймося безтурботної балаканини, як смертельної отрути, а лиху недугу забуття лікуймо

[1] тут у старогрец. εὐήνιοι καὶ αὐτοὶ ἡμεῖς πως γινώμεθα καὶ ἀθέλητοι — «слухняні та самі стаючи начебто й безвольними», у новогрец. και χωρίς δικό μας θέλημα — «і без нашої власної волі», у лат. et voluntate carentes — «і волі позбавленцями».
[2] тут у старогрец. τὴν παῤῥησίαν — «відвертої мови», «нестриманости язика», «зухвалости», у новогрец. την ελευθεροστομία — «свободи слова», у лат. securitas — «безтурботности», «безпечности».
[3] тут у грец. ῥᾳθυμίαν, лат. socordiam — «байдужости», «отупіння»

ѧ҆́да сме́ртнагѡ. Ѕло́е же стѧжа́нїе забве́нїѧ, и҆ ѧ҆̀же ѿ тогѡ̀ и҆сцѣлѧ́етъ ве́льми ѻ҆па́сное хране́нїе ѹ҆ма̀, и҆ ча́стое призыва́нїе гдⷭ҇а на́шегѡ і҆и҃са бг҃а, без̾ негѡ́ бо не мо́жемъ твори́ти ничесѡ́же.

л҃г. Не вмѣсти́тельно, и҆ не мо́щно со ѕмі́емъ дрꙋ́жество и҆мѣ́ти, и҆ въ нѣ́дрѣхъ є҆гѡ̀ носи́ти: нижѐ мо́щно тѣ́лꙋ всѧ́чески ласка́ти, ѹ҆гожда́ти и҆ люби́ти ѻ҆́ное, кромѣ̀ потре́бныхъ и҆ нꙋ́ждныхъ, и҆ вкꙋ́пѣ прилѣжа́ти добродѣ́тели небе́сной. Е҆стте́ственно бо томꙋ̀ грѣ́ющаго ѹ҆ѧзвлѧ́ти, а҆ семꙋ̀ ѡ҆скверꙋѧ́ти (с.ⷭ҇) сластьмѝ ѹ҆гожда́ющаго. Въ не́мже тѣ́ло согрѣша́етъ, за то̀ ра́нами да мꙋ̑чится ча́стѡ и҆ безпоща́днѡ, ѧ҆́кѡ ра́бъ бѣгле́цъ сла́дкагѡ вїна̀ ѹ҆пи́выйсѧ, да разꙋмѣ́етъ наказꙋ́ющаго господи́на, да не корче́мствꙋетъ, да разꙋмѣ́етъ госпожꙋ̀ нетлѣ́ннꙋю тлѣ́нный ка́лъ, раба̀ и҆ нетопы́рь. Да́же до сме́рти да не ѹ҆пова́еши на пло́ть твою̀. Хотѣ́нїе бо, глаго́летъ, пло́ти, вражда̀ на бг҃а. Зако́нꙋ бо бж҃їю не покарѧ́етсѧ. И҆ пло́ть похотствꙋ̑етъ на дꙋ́ха. Живꙋ́щїи же во пло́ти бг҃ꙋ ѹ҆годи́ти не мо́гꙋтъ: мы́ же нѣ́смы во пло́ти, но въ дꙋ́сѣ.

л҃д. Мꙋ́дрости є҆́сть дѣ́ло, при́снѡ воздвиза́ти ѧ҆́ростнꙋю си́лꙋ дꙋшѝ къ соплете́нїю внꙋ́треннїѧ бра́ни, и҆ къ самоꙋкоре́нїю: цѣломꙋ́дрїѧ же, возбꙋжда́ти слове́снꙋю къ трезвѣ́нїю соверше́нномꙋ и҆ ча́стомꙋ, и҆ видѣ́нїю дꙋхо́вномꙋ: пра́вды же, ѹ҆правлѧ́ти жела́тельнꙋю къ добродѣ́тели и҆ бг҃ꙋ: мꙋ́жества же, пѧ́ть чꙋ́вствъ пра́вити и҆ содержа́ти, да не ѡ҆скверꙋѧ́етсѧ внꙋ́треннїй на́шъ человѣ́къ ѻ҆́ными, си́рѣчь се́рдце, и҆ внѣ́шнїй, си́рѣчь тѣ́ло.

л҃є. На і҆и҃ли велелѣ́пота є҆гѡ̀, на ѹ҆мѣ̀ зрѧ́щемъ добро́тꙋ сла́вы самагѡ̀ бг҃а, є҆ли́кѡ мо́щно, и҆ си́ла є҆гѡ̀ на ѻ҆́блацѣхъ, въ дꙋша́хъ свѣтозра́чныхъ, взира́ющихъ во ѹ҆́трїи на сѣдѧ́щаго ѻ҆деснꙋ́ю ѻ҆ц҃а̀ ѡ҆зарѧ́ющаго и҆́хъ: ѧ҆́коже

найретельнішим пильнуванням серця і безнастанними закликами до Господа нашого, Ісуса Христа, — адже без Нього ми *«нічого чинити»* не можемо (Йо. 15, 5).

33. Не годиться та й неможливо[1] здружитися з гадюкою і носити її коло серця, а так само старатися про небесні чесноти й водночас усіляко плекати тіло, піклуючись ним та догоджаючи йому понад потребу, бо як гадюка зо своєї природи вжалить того, хто її пригрів, так і тіло опоганить [чуттєвими] задоволеннями того, хто йому догоджає. А якщо воно так согрішить, то треба його нещадно відлупцьовувати, як того раба, що побіг упиватися вином, аби пам'ятав прочуханку від свого пана[2] та не забігав до корчми, а тлінний прах і темний слуга (Мт. 6, 22; Лк. 11, 34) щоб не нехтував своєю нетлінною панею[3]. До самої смерті не довіряй своєму тілу. Прагнення тіла, каже апостол, *«вороже Богові — бо не кориться законові Божому»* (Рм. 8, 7) і *«тіло пожадає проти духа»* (Гл. 5, 17), а *«тілесні не можуть подобатись Богові. Ви ж не тілесні, але духовні»* (Рм. 8, 8–9).

34. Призначення *розсудливости*[4] — завжди спрямовувати нашу емоційну силу до змагання у внутрішній боротьбі та до самозвинувачення, а *мудрости* — спонукати нашу розумову силу до строгої пильности, постійности й духовного споглядання, *справедливости* — направляти вольову силу до чеснот і до Бога, а *мужности* — керувати п'ятьма почуттями й отак їх стримувати, щоби вони не опоганювали ні внутрішньої нашої людини, тобто душі[5], ані зовнішньої, тобто тіла[6].

35. *«Над Ізраїлем Його велич»*, або ж над розумом, що споглядає красу слави Самого Бога, наскільки це можливо, *«а Його потуга у хмарах»* (Пс. 68, 35), чи то в душах світозорих, що спозаранку пильно виглядають Того, Хто сидить праворуч Отця, і

---

[1] тут у старогрец. οὐκ ἐνδέχεται, οὔτε μὴν δυνατὸν і в лат. non solemus, nec possumus — «незвично й неможливо», у новогрец. δεν είναι δυνατόν —«неможливо».
[2] тобто розуму.
[3] тобто душею.
[4] поняття розсудливости (грец. φρόνησις, лат. prudentia) зараз трактується як моральне (етичне) судження (англ. moral judgment), а його призначення відоме ще від Цицерона — «вибирати, розпізнаючи між добром і злом» («prudentia cernitur in delectu bonorum et malorum»).
[5] тут у грец. ἡ καρδία та в лат. cor, також — «серця».
[6] інакше кажучи, нашого внутрішнього та зовнішнього «я»; див. розд. 1.

со́лнце чи҄стыѧ ѻ҆блака̀ лꙋча́ми ѡ҆зара́ющее любе́знѣ показꙋ́етъ а҃.	таким чином виявляють Улюбленого[1], Який їх освітлює так, як сонце осяває своїм промінням чисті хмари.
лѕ҃. Согрѣша́ѧй є҆ди́нъ, глаго́летъ бж҃е́ственное писа́нїе, погꙋби́тъ благосты́ню мно́гꙋ, и҆ согрѣша́ѧй ꙋ҆́мъ погꙋблѧ́етъ въ предписа́нной главѣ̀ пока́занное пи́тїѐ, и҆ бра́шно безсме́ртное.	36. *«Одна хиба нищить багато добра»* — сказано в Божественному Письмі (Проп. 9, 18), а розум, грішачи, псує те, про що пишеться в цьому ж розділі — небесні наїдки і напої (Проп. 9, 7).
лз҃. Нѣ́смы самѱѡ́на си́льнѣйшїи, ни соломѡ́на премꙋдрѣ́йшїи, ни дави́да бж҃е́ственнагѡ разꙋмнѣ́йшїи, ни па́че верхо́внагѡ петра̀, бг҃а лю́бѧщїи. Да не надѣ́емсѧ ꙋ҆̀бо на сѧ̀. Глаго́летъ бо писа́нїе, надѣ́ѧйсѧ на себѐ, паде́тъ паде́нїемъ ди́внымъ.	37. Ми не сильніші за Самсона, не мудріші за Соломона, не обізнаніші в божественному за Давида, не любимо Бога більше за верховного Петра, тому не надіймося на себе, бо сказано в Письмі, що хто надіятиметься на себе, той зазнає страшного падіння (Іов 18, 12).
лн҃. Наꙋчи́мсѧ ѿ хр҇та̀ смиренномꙋдрїю, ѿ дави́да ка́ѧтисѧ, а҆ ѿ петра̀ пла́кати ѡ҆ слꙋча́ющихсѧ, но не ѿчаѧва́тисѧ по ѡ҆́бразꙋ самѱѡ́на, ї҆ꙋ́ды и҆ ѕѣлѡ̀ премꙋ́драгѡ соломѡ́на. (с.*)	38. Навчімося від Христа смирення, від Давида — пониження, від Петра — плачу над тим, що сталося, але не зневіряймося як Самсон, Юда і премудрий Соломон.
лд҃. Дїа́воль, ꙗ҆́кѡ ле́въ рыка́ѧ хо́дитъ и҆скі́й кого̀ поглоти́ти, со свои́ми си́лами. Да никогда̀ ꙋ҆̀бѡ серде́чное всегда́шнее внима́нїе, и҆ трезвѣ́нїе, и҆ противорѣ́чїе, и҆ моли́тва ко хр҇тꙋ̀ і҆и҃сꙋ бг҃ꙋ на́шемꙋ ѡ҆скꙋдѣва́ютъ. Лꙋ́чшїѧ бо по́мощи, кромѣ̀ і҆и҃са, не ѡ҆брѧ́щеши во все́й жи́зни твое́й. То́й бо є҆ди́нъ гд҇ь вѣ́сть, ꙗ҆́кѡ бг҃ъ, бѣсѡ́вскїѧ кова̑рства, кѡ́зни и҆ лꙋка̑вствїѧ.	39. *«Диявол, ходить навколо вас, як лев ревучий, шукаючи кого б пожерти»* (1 Пт. 5, 8). Тож ніколи не послабляймо своєї уважности серця, пильності, спротиву [намислам] і молитви до Христа Ісуса, Бога нашого, адже за все своє життя не знайдемо більшої допомоги за Ісусову, бо лише Він — Господь, а, як Бог, знає демонські хитрощі, підступи та пастки.
м҃. Дꙋша̀ ꙋ҆̀бо да ꙋ҆пова́етъ на хр҇та̀, и҆ мо́литъ є҆го̀, и҆ ѿню́дъ да не страши́тсѧ. Не є҆ди́на бо бо́ретсѧ, но со стра́шнымъ цр҇е́мъ і҆и҃сомъ хр҇то́мъ, творце́мъ всѣ́хъ сꙋ́щихъ безтѣле́сныхъ и҆ тѣле́сныхъ, ви́димыхъ и҆ неви́димыхъ.	40. Тому нехай надіється[2] душа на Христа, най закликає Його та ніколи хай не боїться, бо не одна воює, але разом із могутнім[3] Царем Ісусом Христом, Творцем усього сущого, тілесного й безтілесного, видимого і невидимого.
ма҃. Ꙗ҆́коже бо до́ждь, є҆ли́кѡ мно́жае на зе́млю сходи́тъ, толи́кѡ и҆ зе́млю ꙋ҆мѧгча́етъ: си́це и҆ зе́млю се́рдца на́шегѡ и҆́мѧ хр҇то́во ѿ на́съ призыва́емо радостотвори́тъ и҆ весели́тъ, є҆ли́кѡ частѣ́йше без̾ пѡ́мыслъ призыва́етсѧ.	41. Чим довше падає дощ, тим більше розм'якшує землю, а святе ім'я Христа, яке закликаємо без [жодних] міркувань, так само розм'якшує наші серця, сповняючи їх радістю та втіхою.
мв҃. Добро́ же и҆ сї̀е неискꙋ́снымъ вѣ́дѣти, ꙗ҆́кѡ врагѡ́въ безпло́тныхъ и҆ неви́димыхъ, ѕложела́тельныхъ, мꙋ́дрыхъ на ѡ҆ѕлобле́нїе, ско́рыхъ и҆ ле́гкихъ, и҆ и҆скꙋсобра́нныхъ, лѣ́ты ѿ а҆да́ма, и҆ да́же до ны́нѣ, ни є҆ди́нымъ и҆ны́мъ ѡ҆́бразомъ не мо́жемъ мы̀ дебе́лые, и҆ тѣ́ломъ, и҆ мꙋдрова́нїемъ къ землѣ̀ растꙋ́щїе,	42. Кому бракує досвіду [в боротьбі], ті мали би знати, що ворогів наших, невидимих і безтілесних, які зичать нам зла й добре розуміються на лиходійстві, хутких і спритних, досвідчених у боротьбі, яку провадять від Адама і до нині, ми, незграбні та прибиті до землі тілом і духом[4], не

[1] тут старогрец. лексема ἐράσμιου ἀποδεικνύει —«виявляє любими» та новогрец. τις δείχνει αξιαγάπητες — «виявляє їх вартими любові», у лат. викладена quod amabile est —«який Улюблений».
[2] тут у грец. θαῤῥείτω — «має сміливість», у лат. confidat —«покладається».
[3] тут у грец. φοβεροῦ та в лат. tremendo — «грізним».
[4] тут у грец. καὶ τῷ σώματι καὶ τῷ φρονήματι та в лат. tam corpore quam sensu — «(як) і тілом, (так) і думками»

побѣди́ти, ра́звѣ непреста́ннымъ трезвѣ́нїемъ ᲂу҆ма̀, и҆ призыва́нїемъ і҆и҃са хрⷭ҇та̀ бг҃а и҆ творца̀ на́шегѡ. И҆ неискꙋ́снымъ въ моли́твѣ і҆и҃съ хрⷭ҇то́вой, да бꙋ́дꙋтъ сїѧ̑ ᲂу҆вѣща́нїемъ, е҆́же и҆скꙋси́ти и҆ разꙋмѣ́ти до́брое: и҆скꙋ́снымъ же дѣѧ́нїе, и҆ и҆скꙋше́нїе, и҆ поко́й бла́гъ, е҆́сть до́брый ѡ҆́бразъ и҆ ᲂу҆чи́тель.	можемо інакше перемогти, як лише постійною пильністю розуму і закликами до Ісуса Христа, Бога і Творця нашого. Тому для недосвідчених Ісусова молитва хай буде спонукою перевіряти й бачити те, що від Бога[1], для досвідчених же кращим керунком і наставником є досвід, уміння розрізняти та мир Божий[2].
мг҃. Ꙗ҆́коже ѻ҆трочѧ̀ ма́ло и҆ нелꙋка́во, мечта̑нїѧ творѧ́ща нѣ́коего зрѧ̀, весели́тсѧ, и҆ послѣ́дꙋетъ мечта̑нїѧ творѧ́щемꙋ ѿ беззло́бїѧ: си́це и҆ дꙋша̀ на́ша проста̀ нѣ́какѡ сꙋ́щи и҆ блага̀, та́кѡ ѿ блага́гѡ влⷣки своегѡ̀ созда́вшисѧ, ᲂу҆веселѧ́етсѧ прило́гами дїа́вола мечта́тельными, и҆ прельща́ема притека́етъ къ аго́ршемꙋ, ꙗ҆́ки къ добрꙋ̀: и҆ си́це мѣша́етъ своѧ̑ по́мыслы съ мечта́нїемъ бѣсо́вскагѡ прило́га. А҆́ще слꙋчи́тсѧ жены̀ благоѡбра́зныѧ лицѐ, и҆лѝ и҆́нное что̀ ѿ за́повѣдей хрⷭ҇то́выхъ всѧ́кѡ запреще́нное: жела́етъ, ка́кѡ бы ᲂу҆хи́тритисѧ, дабы̀ произвестѝ въ дѣ́ло (с.ⷨ) ꙗ҆́вльшꙋюсѧ є҆́й красотꙋ̀: и҆ тогда̀ сложи́вшисѧ со дїа́воломъ къ дѣ́лꙋ приво́дитъ, посре́дствомъ тѣ́ла, ꙗ҆́вльшеесѧ є҆́й беззако́нїе въ помышле́нїи, къ ѡ҆сꙋжде́нїю своемꙋ̀.	43. Як ота мала й простодушна дитина тішиться, спостерігаючи за фокусником, і ходить за ним через свою наївність, так і наша душа зо своєї простоти і доброти, — бо такою створив її добрий Владика, — тішиться підступами диявола, який нав'язує їй хибні уявлення, а вона, обманена ними, лине до злого, начебто до доброго, ніби та голубка, що випурхує до ловця, який вистежує її пташенят, сплітаючи таким чином свої думки з уявленнями демонського підступу, — чи то буде обличчя красуні, чи щось інше, цілком заборонене заповідями Христа, аби зреалізувати те, що її привабило в уяві; а потому, піддавшись[3], вона з допомогою тіла доводить собі на осуд до конкретного діла беззаконство, що уявлялося їй у думці.
мд҃. Сїѧ̀ є҆́сть хи́трость лꙋка́вагѡ, и҆ си́ми стрѣла́ми ᲂу҆ѧзвлѧ́етъ ѻ҆́нъ всѧ́кꙋю дꙋ́шꙋ. И҆ сегѡ̀ ра́ди не безѻпа́сно: пре́жде мно́гагѡ и҆скꙋше́нїѧ бра́ннагѡ ᲂу҆ма̀, позволѧ́ти по́мысломъ входи́ти въ се́рдце на́ше, въ нача́лѣ наипа́че. Занѐ є҆щѐ дꙋша̀ на́ша ᲂу҆слажда́етсѧ бѣсо́вскими прило́гами, и҆ весели́тсѧ и҆ послѣ́дꙋетъ и҆̀мъ. Но подоба́етъ то́чїю разꙋмѣва́ти по́мыслы, и҆ а҆́бїе ѿсѣка́ти ѻ҆́ныѧ въ нахожде́нїи и҆ прило́гѣ. Є҆гда́ же закоснѣ́въ ᲂу҆́мъ, въ ди́внѣмъ се́мъ дѣ́лѣ ѡ҆бꙋ́читсѧ и҆ ᲂу҆разꙋмѣ́етъ, непреста́ннѡ бꙋ́детъ навыка́ти бра́ни, дабы̀ и҆́стиннѡ и҆ разꙋмѣва́ти ѻ҆́ныѧ, и҆ ꙗ҆́коже проро́къ глаго́летъ, ᲂу҆до́бь мощнѝ є҆мꙋ̀ ᲂу҆де́рживати ма́лыѧ ли́сы: тогда̀ вѣ́домѡ мо́жетъ ѡ҆ставлѧ́ти ѻ҆́ныѧ и҆ ѡ҆блича́ти.	44. Така ось хитрість лукавого й отакими стрілами він уражає [4] кожну душу. Тому небезпечно дозволяти намислам проникати в наші серця доки розум не набуде достатнього досвіду в боротьбі, — особливо ж на початках, коли наша душа ще захоплюється й тішиться підступними демонськими намовами та легко їм піддається; одначе ми, як тільки їх зауважимо, то маємо тут же спиняти та відкидати. А коли розум добре напрактикується, научиться розуміти та набуде навичок у боротьбі, так що вірно розпізнаватиме намисли, або, як каже пророк, легко зможе ловити цих *«лисиць маленьких»* (П. п. 2, 15), — отоді можна буде свідомо впускати

[1] тут у старогрец. τοῦ δοκιμάσαι καὶ γνῶναι τὸ καλὸν — «[уміння] розпізнавати та бачити добро», у *лат.* probandum et cognoscendum quid rectum sit — «до випробовування та пізнання того, що від Доброго», у новогрец. να δοκιμάσουν και να γνωρίσουν το καλό — «на випробування та розуміння добра».

[2] тут у грец. ἡ δοκιμασία καὶ ἡ ἀνάπαυσιςτοῦ, τοῦ καλοῦ — «проба та відпочинок, що дає добро», а в *лат.* experientia et requies quæ ex recto et bono oritur — «випробування і відпочинок [душі] , що від Доброго походять».

[3] тут у старогрец. συγκατάθεσιν ἐλθοῦσα та в *лат.* devenerit ad consensum — «дійшовши до згоди [із цим намислом] <піддавшись>», у новогрец. αφού δώσει τη συγκατάθεσή της — «давши йому згоду».

[4] тут у старогрец. τῶν βελῶν φαρμακεύει, також — «жалами зранює <зачаровує>», у новогрец. τα βέλη δηλητηριάζει — «стрілами отруює», у *лат.* iisque telis omnem venenat —«і всіма такими стрілами вражає».

	їх, [щоби боротися з ними за поміччю Христа,] виявляючи і тавруючи[1].
м҃є. Ꙗ҆́коже не мо́щно по є҆ди́ному кана́лу и҆ ѻ҆гню̀ и҆ водѣ̀ проходи́ти: си́це не мо́щно въ се́рдце грѣху̀ вни́ти, а҆́ще не толкне́тъ пе́рвѣе во две́рь се́рдца мечта́нїемъ лука́ваго прило́га.	45. І як неможливо щоби крізь одну трубу водночас проходили вогонь з водою, так неможливо щоби гріх увійшов у серце, не постукавши спершу в браму серця ілюзіями диявольського підступу.
м҃ѕ. Пе́рвое, є҆́сть прило́гъ: второ́е, сочета́нїе, си́рѣчь смѣ́шены быва́ютъ по́мыслы на́ши, и҆ лука́выхъ бѣсѡ́въ: тре́тїе, сложе́нїе, како́е подоба́етъ бы́ти межд꙼у ѻ҆бои́ми по́мыслами ѕлѣ̀ совѣщава́ющимися: четве́ртое же, є҆́сть чꙋ́вственное дѣ́ѧнїе, си́рѣчь грѣ́хъ. А҆́ще бо внима́етъ оу҆́мъ тре́звеннѣ, и҆ противорѣ́чїемъ и҆ призыва́нїемъ г҃да і҆и҃са ѿгонѧ́етъ прило́гъ въ нахожде́нїи: послѣ̑дꙋющаѧ за тѣ́мъ пра̑здна пребыва́ютъ. Оу҆́мъ бо лꙋка́вый, безпло́тенъ сы́й, не и҆на́че мо́жетъ прельсти́ти дꙋ́шꙋ, то́чїю мечта́нїемъ и҆ по́мыслы. И҆ ѡ҆ прило́зѣ дв҃дъ глаго́летъ: Во ᠁ꙋ́трїѧ и҆збива́хъ, и҆ послѣ̑дꙋющаѧ. Ѿ сложе́нїи же вели́кїй мѡѷсе́й глаго́летъ: И҆ не приложи́тсѧ и҆̀мъ.	46. Першим [бо] постає підступ; а за ним іде поєднання[2]*, коли наші думки єднаються з думками лукавих демонів; за ним же окреслюється договір, коли два види думок змовляються на лихе та вирішують як його чинити; а потому вже доходить до конкретної дії[3], тобто до гріха. Одначе, коли розум уважатиме та пильнуватиме за собою, коли протистоятиме, закликаючи Господа Ісуса, та відбиватиме підступи при першій їхній появі, то нічого з того, що потому буває, не станеться, адже лукавий демон, як безтілесний розум, не може інакше зваблювати душу, як тільки ілюзорними óбразами і думками. Про ці підступи згадує Давид: *«Щоранку призводитиму до мовчанки усіх нечестивих краю»* (Пс. 101, 8), а великий Мойсей про поєднання: *«Не заключатимеш договорів з ними»* (Вих. 23, 32).
м҃з. Оу҆́мъ оу҆мꙋ̀ неви́димѡ ко бра́ни сопле́та́етсѧ, бѣсо́вскїй оу҆́мъ на́шемꙋ. И҆ сегѡ̀ ра́ди потре́ба и҆з̾ глꙋбины̀ по всѧ́къ ча́съ (с. ж҃) вопи́ти ко хр҃тꙋ̀ дабы̀ ѿгна́лъ бѣсо́вскїй оу҆́мъ, побѣди́тельнаѧ же на́мъ дарова́лъ, ꙗ҆́кѡ человѣколю́бецъ.	47. Розум невидимо зчіпляється з розумом у боротьбі — демонський розум із нашим. Тому потрібно щомиті з глибини душі звертатися до Христа, щоби Він відганяв демонський розум, а нам, зо Своєї доброти[4], давав нагороду перемоги.
м҃и. Ѡ҆́бразъ безмо́лвїѧ серде́чнагѡ да бꙋ́детъ тѝ содержа́щїй зерца́ло, и҆ въ него̀ взира́ющїй. И҆ тогда̀ оу҆́зриши оу҆мнѣ̀ написꙋ́емаѧ въ се́рдцѣ твое́мъ лꙋка̑ваѧ и҆ блага̑ѧ.	48. Взірцевим прикладом душевного спокою нехай буде для тебе той [чоловік], що тримає дзеркало та подовгу вдивляється в нього, — адже так зможеш побачити як відображається у твоїй душі добро і зло.
м҃ѳ. Блюдѝ при́снѡ ни є҆ди́нагѡ по́мысла не и҆мѣ́ти въ се́рдце твое́мъ, ни безсло́вестнагѡ, нижѐ благосло́внагѡ, да та́кѡ оу҆до́бь познава́еши и҆ноплеме́нники, си́рѣчь є҆гѵ́петскїѧ пе́рвенцы.	49. Старайся ніколи не мати у своєму серці ніякої думки, ні слушної, ні неслушної, аби легше тобі було розпізнавати чужаків — первістків єгиптян[5].

[1] так у старогрец. τότε μετ᾽ επιστήμης έάν δει καί έλέγχειν — «то тоді, навчившись, можна бачити й розпізнавати», у Міня в грец. τότε μετ᾽ ἐπιστήμης ἐᾶν αὐτοὺς ἔρχεσθαι ἔνδον, καὶ πολεμεῖν σὺν Χριστῷ αὐτοῦ, καὶ διελέγχειν αὐτοὺς καὶ κατάγειν — «отоді, навчившись, бачити тих, що входять всередину, борючи їх із Христом, випробовуючи та розбиваючи», у лат. tum scite permittat eas introgredi, ut illas ope Christi expugnet, coarguat, et captivas abducat —«тоді вміло впускати тих, що входять, аби за допомогою Христа боротися з ними, виявляючи і беручи в полон», у новогрец. τότε με προσοχή και επιμέλεια, πρέπει να τους αφήνει να έρχονται και να τους ελέγχει — «тоді уважно і старанно потрібно дозволяти їм увійти і викрити їх».

[2] тут грец. ὁ συνδυασμός, лат. copulatio — «з'єднання», «зв'язок», див. ὁ πειρασμός — «спокуса», «випробування».

[3] тут грец. ἡ αἰσθητὴ πρᾶξις, лат. sensilis operatio —« чуттєве діяння».

[4] тут грец. ὡς φιλάνθρωπον, лат. velut perhumanus —«як людинолюбний <ласкавий> <благодійник> <покровитель>».

[5] тобто підступи.

н҃. Ко́ль бла́га, сла́достна, свѣтла̀ и҆ прїѧ́тна, вседобра̀, ꙗ҆снозра́чна и҆ красна̀ добродѣ́тель трезвѣ́нїе, ѿ тебѐ, хр҃тѐ, благоꙋправлѧ́емаѧ, и҆ ѿ бо́драгѡ человѣ́ческагѡ ᲂу҆ма̀ во смире́нїи мно́гомъ проходи́маѧ! Простира́етъ бо да́же до мо́рѧ и҆ бе́здны видѣ́нїй ро́ждїе своѐ, и҆ да́же до рѣ́къ та̑инъ сла́достныхъ и҆ бж҃е́ственныхъ ѿра́сли своѧ̑: и҆ напаѧ́етъ ᲂу҆́мъ, давнѡ̀ сожже́нный нече́стїемъ ѿ сла́ности по́мыслѡвъ лꙋка́выхъ дꙋхѡ́въ, и҆ ѿ ѕлоꙋ́мнагѡ мꙋдрова́нїѧ пло́ти, є҆́же є҆́сть сме́рть.	50. Яка гожа і мила, яка світла і приємна, яка втішлива, славна і прекрасна чеснота — пильність, коли Ти, Христе Боже, спрямовуєш її до добра, а людський розум із великим сумир'ям уважно її практикує! Отоді вона аж до моря та до вишини споглядання простягає своє віття і до ріки солодких та божественних таїн стеляться її паростки (Пс. 80 (79), 12), аби напоїти розум, якого віддавна палять солонці лукавих демонських намислів та ворожі прагнення тіла, що ведуть до смерти (Рм. 8, 6-8).
на҃. Трезвѣ́нїе ᲂу҆подо́бисѧ лѣ́ствицѣ ї҆а́кѡвлевой, на не́йже бг҃ъ пребыва́етъ, и҆ а҆́гг҃ли восхо́дѧтъ. И҆стреблѧ́етъ бо и҆з̾ на́съ всѧ́кꙋю ѕло́бꙋ. Ѻ҆но́ бо ѿсѣка́етъ многосло́вїе, поноше́нїе и҆ клевѐтꙋ, и҆ всѧ̑ чꙋ́вственнаѧ ѕла̑ѧ пора́дꙋ, не терпѧ̀ за сїѧ̑ нижѐ на ма́лое вре́мѧ лиша́тисѧ своеѧ̀ сла́дости.	51. Пильність [іще] нагадує драбину Якова, над якою стоїть Бог і по якій піднімаються ангели (Бт. 28, 12), оскільки рятує нас від усякої напасти[1], нищачи балаканину, лихослів'я, огуду та всю когорту чуттєвих пристрастей, анітрохи не тратячи при цьому своєї насолоди.
нв҃. Сїе́ же ᲂу҆се́рднѡ, бра́тїѧ моѧ̑, да прохо́димъ: и҆ во видѣ́нїѧхъ тогѡ̀ чи́стымъ по́мысломъ ѡ҆ хр҃тѣ̀ і҆и҃сѣ парѧ́ще, да возбꙋжда́емсѧ къ созерца́нїю согрѣше́нїй на́шихъ и҆ житїѧ̀ пре́жнѧгѡ, да воспомина́нїемъ грѣхѡ́въ на́шихъ сокрꙋша́еми и҆ смирѧ́еми, непреста́ннꙋю и҆мѣ́емъ по́мощь ѿ і҆и҃са хр҃та̀ бг҃а на́шегѡ на неви́димꙋю бра́нь. Лиши́вшесѧ бо по́мощи і҆и҃совой го́рдостїю, и҆лѝ тщесла́вїемъ, и҆лѝ самолю́бїемъ, лиши́хомсѧ чистоты̀ серде́чныѧ, є҆́юже позна́етъ человѣ́къ бг҃а. Пе́рвое бо быва́етъ вино́ю втора́гѡ, ꙗ҆́коже ѡ҆бѣща́нїе и҆сполне́нїѧ.	52. А її, браття, стараймося практикувати. Утім, витаючи у спогляданнях чистою думкою з ласки Ісуса Христа, роздумуймо над своїми гріхами і колишнім життям, щоби, покірно та сумирно їх згадуючи, ми мали у невидимій боротьбі постійну поміч від Ісуса Христа, нашого Бога. Адже як тільки-но з гордині, марнославства, чи із самолюбства ми втратимо допомогу Ісуса, то позбудемося разом із нею чистоти серця, через яку людині відкривається Бог, позаяк сказано[2], що чистота серця є передумовою бачення Бога (Мт. 5, 8).
нг҃. Оу҆́мъ, не лѣнѧ́йсѧ ѡ҆ сокрове́ннѣмъ своե́мъ дѣ́ланїи, съ про́чими благи́ми, ꙗ҆̀же ѿ всегда́шнѧгѡ хране́нїѧ ѡ҆брѧ́щетъ и҆ пѧ́ть чꙋ́вствъ тѣле́сныхъ пра́здны ѿ внѣ́шнихъ ѕѡ́лъ. И҆́бо (с. ~ о́) добродѣ́тели своե́й трезвѣ́нно вы́нꙋ вне́млѧ, и҆ помышле́нїѧми благи́ми ᲂу҆слажда́тисѧ желаѧ́, нете́рпитъ крадѡ́мымъ бы́ти ѿ пѧтѝ чꙋ́вствъ, веще́ственнымъ и҆ сꙋ́єтнымъ помыслѡ́мъ въ негѡ̀ входѧ́щымъ, но разꙋмѣ́въ и҆́хъ пре́лесть, внꙋ́трь себѐ ве́льмѝ сокрыва́етъ и҆̀хъ.	53. А якщо розум не відмовиться від своєї внутрішньої боротьби[3], то разом з іншим добром матиме також постійний захист і звільнить п'ятеро тілесних почуттів від зовнішнього лихого впливу. Дбаючи про свою чесноту — пильність і бажаючи утішатися добрими думками, він не дасть себе [звести та] ограбувати пустим і матеріальним намислам, коли вони через почуття ввійдуть у нього, але, знаючи які вони підступні, ще більше стримуватиме їх у собі.

[1] тут грец. ἀναιρεῖ γὰρ πᾶν κακόν, лат. tollit enim a nobis omne vitium, також — «вихоплює нас з усієї злоби <біди, нещастя, клопоту, вади, провини>», або «нищить в нас усіляку злобу».
[2] тут у старогрец. γὰρ ὡς ὑπόσχεσις та в лат. ut ipse pollicetur — «як було обіцяно», у новогрец. σύμφωνα με την υπόσχεση — «за обітницею».
[3] тут у старогрец. νοῦς μὴ ἀμελῶν τῆς ἑαυτοῦ κρυπτῆς ἐργασίας, у лат. animus qui in seipso excolendo interiorem operationem non negligit — «розум, який не нехтує своїм потайним збудженням <впливом>», у новогрец. ο νους που δεν αμελεί την κρυφή εργασία του — «розум, який не нехтує своєю прихованою роботою <розум, який не занедбує своєї духовної практики>».

н҃д. Пребывáй въ рáзꙋмѣ, и҆ не ᲂу҆трꙋди́шисѧ во и҆скꙋшéнїахъ: ѿонꙋдꙋже ѿходѧ̀ терпѝ находѧ̑щаѧ.	54. [Тому] пильнуй за думками і не знемагатимеш у випробуваннях. А якщо не пильнуватимеш, то терпеливо зноси те, що вони завдадуть[1].
н҃є. Ꙗ҆́коже ѕлѣ̀ питáющымсѧ пóльзꙋетъ гóрькаѧ пелы́нь: си́це ѕлонрá̑внымъ пóльзꙋетъ ѕла̑ѧ страдáти.	55. Як гіркий полин помагає при поганому апетиті, так гіркі терпіння — при поганій вдачі.
н҃ѕ. А҆́ще не хóщеши ѕлострадáти, нижѐ ѕлò твори́ти желáй. Понéже сїѐ ѻ҆номꙋ непрестꙋ́пнѡ послѣ́дꙋетъ. Є҆́же бо сѣ́етъ ктò, тò и҆ пóжнетъ. Вóлею ᲂу҆̀бо ѕла̑ѧ сѣ́юще, и҆ невóлею жнꙋ́ще, прáвдѣ бж҃їей диви́тисѧ дóлжны є҆смы̀.	56. Якщо не хочеш гірко терпіти, то й не завдавай терпінь, бо одне неминуче доводить до іншого. *«Що хто посіє, те й жатиме»* (Гл. 6, 7). Пожинаючи мимовільно терпіння, які добровільно посіяли, ми повинні дивуватися Божій справедливості.
н҃з. Ѿслѣплѧ́етсѧ ᲂу҆́мъ ѿ трéхъ си́хъ страстéй: ѿ сребролю́бїѧ, глагóлю, тщеслáвїѧ и҆ слáсти.	57. Грошолюбство же, марнославство й тілесне задоволення — це три пристрасті, що затуманюють розум.
н҃и. Рáзꙋмъ и҆ вѣ́ра, совоспи́танники є҆стества̀ нáшегѡ, не ѿ чегѡ̀ и҆нóгѡ, тóчїю ѿ ѻ҆́ныхъ притꙋпи́шасѧ.	58. [Адже] ці три затьмарюють духовне розуміння та віру, що зрощені з нашою природою.
н҃ѳ. Ꙗ҆́рость и҆ гнѣ́въ, брá̑ни и҆ ᲂу҆бї́йства, и҆ всѧ̑ прѡ́чаѧ ѕла̑ѧ порѧ́дꙋ, ѿ ѻ҆́ныхъ въ человѣ́цѣхъ ѕѣлѡ̀ ᲂу҆крѣпи́шасѧ.	59. І саме з-за них гнів, лють, війна, вбивства та всі інші біди мають таку силу над людьми.
ѯ҃. Невѣ́дꙋющїй и҆́стины, нижѐ и҆́стиннѡ вѣ́ровати мóжетъ: вѣ́дѣнїе бо по є҆стествꙋ̀ предварѧ́етъ вѣ́рꙋ. И҆́бо речє́ннаѧ въ писáнїи рекóшасѧ, не да разꙋмѣ́емъ тóчїю, но да и҆ сотвори́мъ ѻ҆́ныѧ.	60. Хто не зрозумів істини, той не може по-справжньому вірити, адже розуміння природно передує вірі. А те, що сказано в Письмі, сказано не лишень для того, щоб ми розуміли, але й щоб діяли.
ѯ҃а. Начнéмъ ᲂу҆̀бо дѣ́ло. Си́це бо послѣ́довательнѣ преспѣвáюще ѡ҆брѧ́щемъ, ꙗ҆́кѡ на бг҃а ᲂу҆повáнїе, и҆ твéрдаѧ вѣ́ра, и҆ разꙋмѣ́нїе внꙋ́треннее, и҆ и҆збавлéнїе и҆скꙋшéнїй, и҆ дарѡ́въ подаѧ̑нїѧ, и҆ и҆сповѣ́данїе сердéчное, и҆ слéзы прилѣ̑жны ѿ моли́твы вѣ̑рнымъ прихóдѧтъ. Не тóчїю же сїѧ̑, но и҆ находѧ́щихъ скорбéй терпѣ́нїе, и҆ и҆́скреннее бли́жнемꙋ ѡ҆ставлéнїе, и҆ закóна дꙋхóвнагѡ познáнїе, и҆ прáвды бж҃їѧ ѡ҆брѣ́тенїе, и҆ дх҃а ст҃áгѡ наи́тїе, и҆ дꙋхóвныхъ сокрóвищъ подаѧ́нїе, и҆ всѧ̑, є҆ли̑ка ѡ҆бѣтова̀ бг҃ъ подáти вѣ̑рнымъ человѣ́кѡмъ и҆ здѣ̀, и҆ въ бꙋ́дꙋщемъ вѣ́цѣ. И҆ вѡ́бщѐ рещѝ: по ѡ҆́бразꙋ бж҃їю не мóжно дꙋшѣ̀ ꙗ҆ви́тисѧ, (с҃.) а҆́ще не даровáнїемъ бж҃їимъ и҆ вѣ́рою, со мнóгимъ смиренномꙋ́дрїемъ, и҆ не съ разсѣ́ѧнною моли́твою въ пóмыслѣ человѣ́кꙋ пребывáющꙋ.	61. Тож берімося до діла. Таким бо чином, поступово просуваючись вперед, ми зауважимо, що надія на Бога, безсумнівна віра, внутрішнє пізнання[2], звільнення від спокус, дари благодаті, сердечна сповідь, рясні сльози приходять до віруючих через молитву; та не тільки вони, але й знесення нещасть, і щире пробачення ближньому, і розуміння духовного закону, і набуття правди Божої, і відвідини Святого Духа, і наділення духовними скарбами, і все, що обіцяв Бог віруючим і тут, і в прийдешньому віці. А швидше би сказати — не може душа інакше виявити себе óбразом Божим, як тільки через благодать і віру людини при глибокому смиренні та в зосередженій[3] молитві.
ѯ҃в. Вéлїе воистиннꙋ бла́го ѿ и҆скꙋ́са прїѧ́хомъ, є҆́же при́снѡ призывáти гд҇а і҆и҃са на мы́слєнныѧ сꙋпостáты хотѧ́щемꙋ сéрдце своѐ ѡ҆чи́стити. И҆	62. І я пересвідчився, що для того, хто хоче очистити своє серце, це справді велике добро — невпинно призивати Господа Ісуса проти своїх духовних

[1] Розділи 54-60 співпадають з розділами 163, 115-117, 101, 103-104, 110 і 85 у творі св. Марка Подвижника «Про духовний закон»; розділ 61 також співпадає з уривком в одному з творів св. Марка, що не ввійшов до Філокалії, — у «Диспуті з правником» (Disputatio cum quodam causidico, Ἀντιβολὸ πρός σχολασταικόν («Запит до правника»), розділ 8 (Migne, Patrologia Cræca, LXV, 1081D-1084A)

[2] так у старогрец. γνῶσις ἐσωτέρα та в лат. notitiam interiorem, натомість у новогрец. η βαθύτερη γνώση — «глибоке (пі)знання».

[3] тут старогрец. τῇ διανοίᾳ παραμένοντος —«що від думок бережеться», лат. non hæsitante — «незбентеженій».

вѝждь, ка́кѡ согла́сно сло́во, ѿ и҆скꙋ́са мно́ю рече́нное, со свидѣ́тельствами писа́нїѧ. Гото́висѧ, глаго́летъ ѻ҆́но, і҆зра́илю, призыва́ти и҆́мѧ гд҇а твоегѡ̀. И҆ а҆п҇лъ: Непреста́ннѡ моли́тесѧ. И҆ гдⷭ҇ь на́шъ глаго́летъ: Не мо́жете твори́ти без̾ менѐ ничесѡ́же. Пребыва́ѧй во мнѣ̀, и҆ а҆́зъ въ не́мъ, то́й сотвори́тъ пло́дъ мно́гъ. И҆ па́ки: А҆́ще кто̀ не пребꙋ́детъ во мнѣ̀, и҆зве́ржетсѧ во́нъ, ꙗ҆́коже розга̀. Ве́лїе бла́го моли́тва, и҆ бла́гъ всѣ́хъ содержа́нїе, ꙗ҆́кѡ ѡ҆чища́етъ се́рдце, въ не́мже бг҇ъ ꙗ҆влѧ́етсѧ вѣ́рнымъ.	ворогів. І зауваж, як погоджується те, що я кажу з [власного] досвіду зі свідченням Письма: *«Готуйсь,* — сказано в ньому, — *Ізраїлю, стрічати Бога твого!»* (Амос 4, 12). І апостол каже: *«Моліться без перерви»* (1 Сл. 5, 17). І Господь також: *«Без Мене ж ви нічого чинити не можете. Хто перебуває в Мені, а Я в ньому, — той плід приносить щедро. Якщо хтось у Мені не перебуває, той мов гілка, буде викинутий геть і всохне»* (Йо. 15, 5–6). Велике бо добро — молитва, що поєднує в собі всі чесноти[1] та очищає серця, у яких перед вірними виявляється [і відкривається] Бог.
ѯг. Ве́щь смиренномꙋ́дрїѧ, поне́же высокотво́рна є҆́сть по є҆сте́ствꙋ, и҆ бг҇олюбе́зна, и҆ потреби́тельна всѣ́хъ почтѝ въ на́съ ѕѡ́лъ бг҇оненави́стныхъ, си́хъ ра́ди є҆сте́ственнѡ є҆́сть не ᲂу҆добоѡбрѣта́ема, и҆ ᲂу҆до́бь ѡ҆брѧ́щеши во є҆ди́номъ человѣ́цѣ мно́гихъ добродѣ́телей дѣ́ланїѧ нѣ́кїѧ ча́стныѧ, взыска́въ же въ не́мъ вонѝ смире́нїѧ є҆два̀ ѡ҆брѧ́щеши. Сегѡ̀ ра́ди потре́бно мно́гое тща́нїе, дабы̀ стѧжа́ти сїю̀ ве́щь. И҆́бо нечи́стымъ и҆ дїа́вола нарица́етъ писа́нїе: занѐ и҆сконѝ сїю̀ бла́гꙋю ве́щь смиренномꙋ́дрїѧ ѿри́нꙋ, и҆ го́рдость возлюбѝ. Сегѡ̀ ра́ди и҆ нечи́стымъ дꙋ́хомъ во все́мъ писа́нїи и҆менꙋ́етсѧ. Занѐ кꙋ́ю нечистотꙋ̀ плотскꙋ́ю мо́жетъ содѣ́лати совсѣ́мъ безтѣле́сный, и҆ безпло́тный, и҆ непостоѧ́нный, да нечи́стымъ ѿ сегѡ̀ глаго́летсѧ; Ꙗ҆́вѣ, ꙗ҆́кѡ за го́рдость нарече́сѧ нечи́стый, и҆ и҆з̾ чи́стагѡ и҆ свѣ́тлагѡ а҆́гг҇ла, ме́рзокъ ꙗ҆ви́сѧ. И҆ нечи́стъ пред̾ гдⷭ҇емъ всѧ́къ высокосе́рдый. Пе́рвый бо, глаго́летъ, грѣ́хъ є҆́сть го́рдость. Та́кѡ бо го́рдый фараѡ́нъ глаго́ла: бг҇а твоегѡ̀ не вѣ́мъ, и҆ і҆зра́илѧ не ѿпꙋщꙋ̀.	63. Оскільки багатство смирення зо своєї природи звеличує [людину] і перед Богом миле, і здатне винищити в нас майже все, що зле та осоружне Богові, то його важко здобути. Може тобі й легко вдасться знайти в комусь окремі прояви багатьох чеснот, але, пошукавши в ньому пахощі смирення, ледве чи їх знайдеш, оскільки дуже вже треба старатися, щоби набути це багатство. Св. Письмо й диявола називає нечистим власне за те, що той із самого початку відкинув багатство смирення та вибрав власну гординю. А за це він усюди в Письмі зветься нечистим духом (Мт. 10, 1; 12, 43 і т. д.). Бо якою тілесною нечистотою міг би заплямуватися той, хто цілком нематеріальний, безтілесний і невагомий, щоби зватися нечистим? — Зрозуміло, що саме за гордість його назвали нечистим та з чистого й світлого ангела він став осоружним, бо *«осоружний Господеві — кожен гордий серцем»* (Прип. 16, 5), та й першим гріхом, за Письмом, є *гординя* (Сир. 10, 13). Що казав гордий фараон? — *«Не знаю Господа, й Ізраїля не відпущу»* (Вих. 5, 2).
ѯд. Сꙋ́ть же мнѡ́гїѧ дѣ́йствїѧ ᲂу҆ма̀ могꙋ́щыѧ на́мъ бла́гїй да́ръ смиренномꙋ́дрїѧ сниска́ти, а҆́ще не неради́мъ ѡ҆ спасе́нїи (с. в҃) на́шемъ: си́рѣчь, воспомина́нїе согрѣше́нїй въ словесѣ́хъ, и҆ дѣлѣ́хъ, и҆ помышле́нїи, и҆ прѡ́чаѧ мнѡ́гаѧ къ смиренномꙋ́дрїю слꙋ́жатъ, видѣ́нїемъ собира́ємаѧ. Твори́тъ же смире́нїе и҆́стинное и҆ сїѐ, что́бы бли́жнихъ и҆справле́нїѧ по всѧ́къ ча́съ во ᲂу҆мѣ̀ ѡ҆браща́ти, и҆ дрꙋгі́ѧ є҆сте́ственныѧ	64. [А ми,] якщо не нехтуватимемо своїм [зціленням і] порятунком, то розум багато що може робити [2] аби збагатити нас смиренням, як-от пригадувати нам гріхи, які ми чинили словом, ділом чи думкою, та багато чого іншого, що помагатиме нам набувати смирення, коли вдаватимемося до споглядань. До справжнього смирення дійде й тоді, коли щоденно розмірковуватимемо над зростанням ближніх [у

[1] так у новогрец. — τις αρετές, натомість у старогрец. τό ἀγαθὸν та в лат. bonum —«благо».

[2] тут у старогрец. εἰσὶ δὲ πολλὰ τῶν τοῦ νοῦ ἐνεργημάτων та в лат. sunt autem permultæ mentis actiones — «і багато є таких діянь розуму», у новогрец. υπάρχουν πολλά έργα και πράξεις του νου —«є багато занять і практик розуму».

премѹщества въ себѣ возвеличивати и истѧзовати дѣла ѡныхъ со своими. И сице егда видитъ ѹмъ свою хѹдость, и коликѡ ѿстоитъ ѡнъ ѿ совершенства братнѧ, тогда землю и пепелъ человѣкъ себе быти помышлѧетъ, а не человѣка, но пса нѣкоего, ꙗкѡ пред всѣми сѹщими на земли словесными людьми во всемъ лишаема и недостаточествѹюща.	чеснотах] та звеличуватимемо інші їхні природні переваги, порівнюючи свої учинки з їхніми. А коли побачимо, що нічого ми не варті, та наскільки далеко нам до досконалости інших, то вважатимемо себе вже землею і порохом, та навіть не людьми, а якимись недолюдками, зоставшися позаду всіх розсудливих людей, що на землі, та перед усіма поступаючись.
ѯе. Глаголетъ, ѹста хр҇товы, столпъ церкви, великїй ѻтецъ нашъ василїй: Велїе пособїе къ томѹ, дабы не согрѣшати, еже не впадати и въ прединдѹщїй день въ тѧжде, еже разсѹждати намъ по исполненїи днѧ въ совѣсти нашей самихъ себе, и ꙗже ѡ себѣ, что согрѣшихомъ, и что праведно сотворихомъ. Сїе и їѡвъ творѧше съ собою, и со чады своими. Повседневнаѧ во словоистѧзательства повсечастнѣ просвѣщаютъ.	65. Христовий оповісник та опора Церкви[1], великий отець наш Василій каже, що дуже добре приступати наприкінці дня до іспиту сумління, аналізуючи, де ми оступилися, а де зробили добре, аби наступного дня не грішити та не допускатися того самого. Саме так чинив Іов щодо себе і своїх дітей (Іов 1, 5). А такий щоденний аналіз висвітлює те, що маємо робити з години на годину. Іще він казав: «Найкраще — дотримуватися міри»[2].
ѯѕ. И дрѹгїй паки изъ бж҇ественныхъ мѹдрецъ рече: Начало плодоносїѧ есть цвѣтъ, а начало дѣланїѧ воздержанїе. Да воздержимсѧ ѹбо, и сїе творимъ мѣрою и вѣсомъ, ꙗкоже ѻтцы поѹчаютъ, и весь день двана́десѧти часѡвъ во блюденїи ѹма да проходимъ. Сице бо творѧще, ѕлобѹ нѹждею нѣкоею ѹгасити и ѹменьшити возможемъ съ бг҇омъ. Зане нѹждею стѧжаваетсѧ добродѣтельное житїе, егѡже ради даетсѧ царствїе небесное.	66. А ще інший, научений Богом, сказав: «Початок плодоношення — цвіт, а початок діяльного життя — помірність»[3]. Тож будьмо помірними, і то за мірою й вагою, як учать отці[4], та весь день, усі дванадцять годин[5], проводьмо у пильнуванні за розумом. Отак діючи, ми з Божою поміччю та з певним примусом до себе, зможемо стримати і зменшити в собі вади. Бо через присилування себе здобувається доброчесне життя, а за нього дається Царство Небесне (Мт. 11, 12).
ѯз. Пѹть къ разѹмѹ есть безстрастїе и смиренїе, безъ нихже никтоже ѹзритъ гд҇а.	67. Шлях до [духовного] пізнання — безпристрасність і смирення, без яких *«…ніхто Господа не побачить»* (Євр. 12, 14)[6].
ѯи. Непрестаннѡ трѹждающїйсѧ ѡ внѹтреннѣмъ, цѣломѹдрствѹетъ: не точїю же сїе, но и зритъ, и бг҇ословствѹетъ, и молитсѧ. И сїе есть, еже	68. Ті, що постійно зосереджуються на внутрішньому [житті], уміють себе стримувати та не

[1] тут у грец. τὸ τοῦ Χριστοῦ στόμα, ὁ στύλος τῆς Ἐκκλησίας та в лат. os Christi, columna Ecclesiæ — «вуста Христові, стовп Церкви».

[2] Свт. Василий Великий, Творения. Ч. 5 О подвижничестве. Слово о подвижничестве второе; О суде Божием; О благоразумии. Останнє речення заходимо в Патрології Міня, у грецькій Філокалії його немає. Сам вислів πᾶν μέτρον ἄριστον (лат. modum omnem esse optimum) знаний був ще в давнину, його приписують Клеобулу (грец. Κλεόβουλος, VI ст. до Р.Х.), а перегукується він зі зверненням ап. Павла до филип'ян (4, 5): «modestia vestra… (помірність <сумирність> ваша…)».

[3] цитата з твору прп. Ніла Синайського «Про вісім духів зла», а. Про обжерливість, ч. 1, 201 (Migne, Patrologia Græca, LXXIX, 1 145A)

[4] Вислів «мірою і вагою», у старогрец. μέτρῳ καὶ σταθμῷ, у лат. cum modo et statera, у новогрец. μέτρο και ζύγι, який є в книзі Мудрости (11, 20), часто зустрічається у святоотцівській літературі, заходимо його також в Андокіда (грец. Ἀνδοκίδης, IV ст. до Р.Х., Decr. ap. And.1.83).

[5] за давнім поділом доби на день і ніч по 12 год.

[6] Розділи 67-75 співпадають з розділами 58, 64, 65, 50-52, 63 «Четвертої сотні про любов» св. Максима Ісповідника; розділом 40 «Другої сотні»; розділом 76 «Першої сотні»; розділом 72 «Четвертої сотні».

глаго́летъ а҆п҃лъ: дꙋ́хомъ ходи́те, и҆ по́хѡти пло́тскїѧ не соверша́йте. (є.҃)	лишень це, але ще споглядати, єднатися з Богом[1] і молитися. А це якраз те, про що каже апостол: *«Духом ходіте[2], і тіла пожадливостей не будете чинити»* (Гл. 5, 16).
ѯѳ҃. Дꙋхо́внымъ пꙋте́мъ ше́ствовати невѣ́дꙋщїй, ѿ стра́стныхъ помышле́нїѧхъ не твори́тъ попече́нїѧ и҆ и҆справле́нїѧ: но всѐ ᲂу҆пражне́нїе и҆мѣ́етъ пло́тское, и҆лѝ ѡ҆б̾ѧда́етсѧ, и҆лѝ похотстве́етъ, и҆лѝ печа́литсѧ, и҆лѝ гнѣ́ваетсѧ и҆ памѧтозлобстве́етъ и҆ ѿсю́дꙋ ᲂу҆́мъ помрача́етъ, и҆лѝ безмѣ́рный по́двигъ ᲂу҆потреблѧ́етъ, и҆ смꙋща́етъ мы́сль.	69. Хто не знає, як прямувати духовним шляхом, той не переймається пристрасними намислами, а всю свою увагу спрямовує на тіло і стає або ненаситним, розпусним, сповненим досади, гнівливим і злопам’ятним, затуманюючи таким чином розум, або ж удається до надмірного аскетизму і так мордує власну душу.
о҃. Веще́й жите́йскихъ ѿре́кшїйсѧ, сирѣ́чь жены̀ и҆ и҆мѣ́нїѧ, и҆ про́чихъ, внѣ́шнѧго человѣ́ка сотвори́лъ и҆́нокомъ, а҆ не внꙋ́треннѧго є҆щѐ, є҆́же є҆́сть ᲂу҆́мъ: ѿре́кшїйсѧ же пристра́стныхъ по́мыслѡвъ, се́й є҆́сть и҆́стинный и҆́нокъ, и҆ внѣ́шнѧго человѣ́ка ᲂу҆до́бь твори́тъ и҆́нокомъ, а҆́ще ктѡ̀ восхо́щетъ. Не ма́лый же по́двигъ, внꙋ́треннѧго человѣ́ка сотвори́ти и҆́нока.	70. Хто відмовився від світського, тобто від жінки, майна та ін., той зробив ченцем зовнішню людину, але ще не внутрішню[3]. А хто відрікся від пристрасних намислів, той зробив такою і внутрішню людину, тобто розум. І це — справжній чернець. Зовнішню людину легко зробити ченцем, варто лише захотіти, одначе немалих треба зусиль щоби зробити ченцем людину внутрішню.
оа҃. Ктѡ̀ ᲂу҆́бѡ є҆́сть въ ро́дѣ се́мъ, и҆́же совсѣ́мъ и҆зба́висѧ пристра́стныхъ по́мыслѡвъ, и҆ чи́стыѧ и҆ невеще́ственныѧ вы́нꙋ сподо́бисѧ моли́твы, є҆́же є҆́сть зна́менїе внꙋ́треннѧгѡ и҆́нока.	71. Але хто в цьому віці остаточно звільнився від пристрасних намислів і вдостоївся чистої молитви, що вільна від будь-якої думки про матеріальне? — А вона, власне, і є ознакою внутрішньої людини.
ов҃. Мнѡ́гїѧ стра̑сти въ дꙋша́хъ на́шихъ сокры́ты: тогда́ же ѡ҆блича́ютсѧ, є҆гда̀ вины̀ ꙗ҆влѧ́ютсѧ.	72. Багато пристрастей ховається в наших душах і виявляються вони тоді, коли з’являються їхні причини.
ог҃. Не всѐ ᲂу҆пражне́нїе и҆мѣ́й во ѡ҆бꙋче́нїи пло́ти, но предѣ́лъ поста́ви ѻ҆номꙋ̀ поси́льный по́двигъ, и҆ ве́сь ᲂу҆́мъ тво́й ко внꙋ́треннимъ ѡ҆братѝ: тѣле́сное бо ѡ҆бꙋче́нїе вма́лѣ є҆́сть поле́зно, а҆ благоче́стїе на всѐ поле́зно є҆́сть.	73. Не дбай про одне лише тіло, але, визначивши йому посильні вправи, усі свої думки зосередь на внутрішньому. *«Бо тілесна вправа до дечого лише корисна, а благочестя на все корисне»* (1 Тм. 4, 8).
од҃. Ѿ небо́рєнїѧ страсте́й го́рдость прилꙋча́етсѧ, и҆лѝ вина́мъ ѿсѣка́ющымсѧ, и҆лѝ бѣсѡ́мъ кова́рнѡ ѿходѧ́щымъ.	74. Гординя приходить тоді, коли вляглися пристрасті, чи коли усунуті їхні причини, або ж коли підступно відступили демони.
ое҃. Смире́нїе и҆ ѕлострада́нїе ѿ всѧ́кагѡ грѣха̀ свобожда́ютъ человѣ́ка, ѻ҆́во стра̑сти дꙋше́вныѧ, ѻ҆́во же тѣле́сныѧ пресѣка́юще. Сегѡ̀ ра́ди глаго́летъ гд҇ь: Блаже́ни чи́стїи се́рдцемъ, ꙗ҆́кѡ ті́и бг҃а ᲂу҆́зрѧтъ, є҆гѡ̀ и҆ сꙋ́щыѧ въ не́мъ сокрѡ́вища, є҆гда̀ любо́вїю и҆ воздержа́нїемъ себѐ ѡ҆чи́стѧтъ: и҆ толи́кѡ мно́жае,	75. Смирення і страждання [тіла] звільняють людину від усякого гріха, бо одне винищує душевні пристрасті, а інше — тілесні. Саме тому Господь і каже: *«Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога»* (Мт. 5, 8), — отож вони побачать Бога і Його скарби, коли очистять себе любов’ю і стриманістю, і тим більше, чим більше очистяться.

[1] тут грец. ϑεολογεῖ, лат. theologiæ studet, або divinæque scientiæ — «займаються розумінням <пізнанням> Бога», адже ϑεολογία — це також вивчення божественного одкровення.
[2] у біблійній мові слово «ходити» часто означає «жити».
[3] тут використовуються категорії св. Павла про внутрішню і зовнішню людину (2 Кр. 4, 16).

Є҆ли́кѡ па́че ѿчинща́тисѧ продолжа́ютъ.	
о҃ѕ. Созерца́лище оу҆че́нїѧ всѧ́кїѧ добродѣ́тели, є҆́сть блюде́нїе оу҆ма̀, ꙗ҆́коже дре́внїй дѣ́довъ примѣ́ръ ѡ҆брѣ́занїе се́рдца предѧвѝ. (с.)	76. Охорона розуму — це вежа, з якої можна бачити причину [й мету] кожної чесноти, а давній вартовий Давида — це «обрізання серця» (2 Сам. 18, 24).
о҃з. Ꙗ҆́коже чꙋ́вственнѡ вре́днаѧ зрѧ́ще, повреждае́мсѧ, си́це и҆ зрѧ́ще оу҆мо́мъ.	77. Як зазнаємо́ шкоди, коли очі бачать шкідливе, так воно і з розумом [коли він думає про лихе].
о҃и. Ꙗ҆́коже оу҆ѧзви́вый се́рдце прозѧбе́нїѧ, всѐ ѻ҆́ное и҆зсꙋша́етъ: си́це и҆ ѿ се́рдцѣ человѣ́ка разꙋмѣва́й. Въ то́тъ ча́съ внима́ти подоба́етъ, є҆гда̀ непра́здни та́тїе.	78. Як пошкодити серцевину, то всохне вся дереви́на, і так само з людським серцем. Щохвилини треба пильнувати, бо демони не дрімають.
о҃ѳ. Гд҇ь всѧ́кꙋю за́повѣдь до́лжною показа́ти хотѧ̀, сыноположе́нїе же свое́ю кро́вїю лю́демъ дарова́лъ, глаго́летъ: Є҆гда̀ сотворитѐ повелѣ̑ннаѧ ва́мъ, глаго́лите, ꙗ҆́кѡ рабѝ неключи́ми є҆смы̀, и҆ є҆́же до́лжни бѣ́хомъ сотвори́ти, сотвори́хомъ. Сегѡ̀ ра́ди нѣ́сть мзда̀ дѣлѡ́мъ ца́рствїе нбⷭ҇ное, но благода́ть влⷣчнѧ, вѣ̑рнымъ рабѡ́мъ оу҆гото́ваннаѧ. Не тре́бꙋетъ ра́бъ свобо́ды, ꙗ҆́кѡ мзды̀, но благодари́тъ, ꙗ҆́кѡ должни́къ, и҆ по благода́ти ѡ҆жида́етъ.	79. Господь, бажаючи показати, що виконання кожної заповіді є нашим обов'язком, а синівство дарується людям через Його власну Кров, сказав: *«…Як зробите все, що звелено вам, кажіть: Ми слуги непотрібні, виконали те, що повинні були зробити»* (Лк. 17, 10). Таким чином, Царство Небесне — це не винагорода за працю, а дар благодаті, приготований Владикою для Своїх вірних слуг. Слуга не вимагає волі за роботу, але робить те, до чого зобов'язаний, а звільнення очікує як дару[1].
п҃. Хрⷭ҇то́съ оу҆́мре за грѣхѝ на́шѧ, по писа́нїю, и҆ до́брѣ рабо́тающымъ є҆мꙋ̀ свобожде́нїе да́рꙋетъ. Глаго́летъ бо: Блаже́н рабе и҆ вѣ́рный, ѡ҆ ма́лѣ бы́лъ є҆сѝ вѣ́ренъ, на̀д мно́гими тѧ̀ поста́влю: вни́ди въ ра́дость гдⷭ҇а твоегѡ̀. Є҆щѐ же ра́бъ нѣ́сть вѣ́ренъ, на высокоꙋ́мїе ѡ҆пира́ющїйсѧ, но послꙋша́нїемъ заповѣ́дꙋющемꙋ Хрⷭ҇тꙋ̀ вѣ́рꙋющїй.	80. *«Христос умер за наші гріхи згідно з Писанням»* (1 Кр. 15, 3), і тим, що Йому віддано служать, Він дарує волю, бо каже: *«Гаразд, слуго добрий і вірний. У малому ти був вірний, поставлю тебе над великим. Увійди в радість пана твого»* (Мт. 25, 21). Не той вірний слуга, хто покладається на одні лише знання, а той, хто виявляє свою віру в Христа, виконуючи Його накази.
п҃а. И҆́же влⷣкꙋ чти́тъ, твори́тъ повелѣ̑ннаѧ ѿ негѡ̀: согрѣши́вый же и҆ преслꙋ́шавый терпи́тъ, ꙗ҆́кѡ своѧ̑си находѧ̑щаѧ. Оу҆ченолюби́въ сы́й, бꙋ́ди и҆ трꙋдолюби́въ: высо́кїй бо ра́зꙋмъ надмѣва́етъ человѣ́ка.	81. Хто шанує Господа, той виконує те, що Він наказує. А коли згрішить чи не послухає, то терпляче зносить те, що заслужив. Якщо справді прагнеш знання, то постарайся бути виконавцем Божих наказів, бо саме́ знання людину роздимає (1 Кр. 8, 1).
п҃в. Нечѧ́ннѡ прилꙋча́ющыѧсѧ на́мъ и҆скꙋше́нїѧ смотри́тельнѣ на́съ трꙋдолюби́выми бы́ти наꙋча́ютъ.	82. Бог передбачливо дає несподівані випробування, аби навчити нас старанности[2].
п҃г. Сво́йственъ ѕвѣздѣ̀ сꙋ́щїй при не́й свѣ́тъ, благочести́вомꙋ же и҆ бг҃обоѧ́щемꙋсѧ сво́йственна хꙋ́дость и҆ смире́нїе. Занѐ не и҆но́е что̀ є҆́сть ѡ҆бѧвлѧ́ющимъ и҆ показꙋ́ющимъ зна́менїе	83. Як ознака зірки — світло, так ознака побожної і богобоязної людини — простота і смирення, бо нічим іншим так не вирізняються послідовники Христа, як пониженою думкою про себе й простим

[1] Розділи 79-82 співпадають з розділами 2-8 у творі св. Марка Подвижника «Про тих, хто думає, що може оправдатися ділами».

[2] тут грец. ἡμᾶς φιλοπόνους διδάσκουσι γενέσθαι, також —«навчити нас бути працьовитими», лат. in continuo labore versari debere — «аби ми постійно старалися повернутися до належного», тобто щоби були уважними до себе та пильнували свого аскетичного життя.

оучениковъ хр҃тóвыхъ, тóчїю смиренномꙋдрїе и҆ хꙋдый ѡ҆́бразъ, и҆ ѡ҆ се́мъ повсю́дꙋ вопїю́тъ четы́ре є҆ѵ҃лїа. А҆ и҆́же не си́це, си́рѣчь, не смире́нно живе́тъ, ѿпа́даетъ ѿ ча́сти смири́вшагѡ себѐ да́же (с.*) до креста̀ и҆ сме́рти, и҆ бж҃е́ственныхъ є҆ѵ҃лїй законополо́жника.	виглядом. І це всюди наголошують чотири Євангелії. А хто так не живе, тобто хто себе не понижує, той втрачає частку з Тим, Хто *«понизив Себе… аж до смерти, смерти ж — хресної»* (Флп. 2, 8), та є фактичним Законодавцем божественних Євангелій.
п҃д. Жа́ждꙋщїи, глаго́летъ, и҆ди́те на во́дꙋ: жа́ждꙋщїи бг҃а, и҆ди́те съ чи́стою мы́слїю. Ѻ҆ба́че высокопаря́щемꙋ ѻ҆́ною подоба́етъ зрѣ́ти и҆ къ землѝ своея̀ хꙋдости: никто́же бо смире́ннагѡ вы́шшїй. Ꙗ҆́коже бо свѣ́тꙋ не сꙋ́щꙋ, мра̑чна и҆ те́мна вся̑: си́це не сꙋ́щꙋ смиренномꙋдрїю, всѣ̀ на́ши тща̑нїя по бз҃ѣ сꙋ́етны и҆ безполе́зны.	84. *«…Всі ви спрагнені,* сказано, *йдіть до води»* (Іс. 55, 1), а хто прагне Бога, ходіть із чистим розумом [та серцем]. Утім, хто високо тоді злітає, хай поглядає і на землю своєї простоти, — ніхто бо не вищий за смиренного. А де бракує світла, там усе темне й похмуре, і де бракує смирення, там усі зусилля задля Бога — марні та безплідні.
п҃є. Коне́цъ же сло́ва, всѐ слꙋ́шай: бг҃а бо́йся, и҆ за́повѣди є҆гѡ̀ хранѝ, и҆ оу҆мственнѡ и҆ чꙋ́вственнѡ. А҆́ще бо оу҆мственнѡ понꙋ́диши себѐ храни́ти а҆̀, то̀ пома́лꙋ и҆ чꙋ́вственныхъ трꙋдѡ́въ въ ни́хъ тре́бовати бꙋ́деши. Глаго́летъ бо дав і́дъ: Восхотѣ́хъ во́лю твою̀ и҆ зако́нъ тво́й сотвори́ти посредѣ̀ чре́ва моегѡ̀.	85. *«Кінець усьому, що чути було, такий: Бога бійся і заповідей Його пильнуй»* (Проп. 12, 13) — як у розумі, так і в почуттях[1]. Якщо змушуватимеш себе дотримуватись заповідей у розумі, то рідко докладатимеш зусиль задля них у почуттях. Давид каже: *«Чинити Твою волю, Боже мій, я радий, і Твій закон у мене в серці»* (Пс. 40, 9).
п҃ѕ. А҆́ще не посредѣ̀ чре́ва, си́рѣчь, посредѣ̀ се́рдца, сотвори́тъ человѣ́къ во́лю бж҃їю и҆ зако́нъ: нижѐ внѣ́ꙋдꙋ оу҆до́бь сїѐ сотвори́ти мо́жетъ. И҆ рече́тъ къ бг҃ꙋ нетрезвя́щїйся и҆ нерадѝвый, пꙋ́ти твоя̑ вѣ́дѣти не хощꙋ̀: коне́чнѡ по лише́нїю бж҃е́ственнагѡ просвѣще́нїя, є҆мꙋ́же причаща́ющїйся не бꙋ́детъ не и҆звѣще́нъ, но дово́льнѡ тве́рдъ въ бж҃е́ственныхъ ве́щехъ.	86. А якщо людина чинитиме волю Божу та Його закон у [своєму] серці, то й поза ним це легко робитиме. Недбалі же та неуважні[2] кажуть Богові: *«Доріг Твоїх не хочемо ми знати!»* (Іов 21, 14), — звісно тому, що не мають Божого світла, а хто долучається до нього, ті не лишаються необізнаними, але доволі стійко тримаються у божественному житті[3].
п҃з. Ꙗ҆́коже бо чꙋ́вственная со́ль оу҆слажда́етъ хлѣ́бъ, и҆ вся́кое варе́нїе и҆ мя́со несогни́вшимъ и҆ цѣ́лымъ сохраня́етъ: си́це и҆ ѡ҆ оу҆́мномъ хране́нїи мы́сленныя сла́дости и҆ ди́внагѡ дѣ́ланїя разꙋмѣва́й: оу҆слажда́етъ бо а҆́бїе и҆ внꙋ́треннягѡ и҆ внѣ́шнягѡ человѣ́ка, и҆ смра́дъ лꙋка́выхъ по́мысловъ ѿгоня́етъ, и҆ цѣ́лыми на́съ во бл҃ги́хъ храни́тъ.	87. Як видима сіль надає смаку хлібові й усякій їжі, надовго зберігає м'ясо від зіпсуття, так і духовна приправа й чудова робота над пильнуванням розуму роблять щось подібне. Адже вони божественно здобрюють внутрішню і зовнішню людину, відганяючи сморід лихих намислів і постійно зберігають нас у доброму стані.
п҃и. Ѿ прило́га мно́гїе быва́ютъ по́мыслы, ѿ си́хъ же лꙋка́вое чꙋ́вственное дѣя́нїе. Но и҆́же со і҆и҃сомъ пе́рвое а҆́бїе погаша́етъ, послѣ́дꙋющихъ и҆збѣга́етъ, и҆	88. Від підступу — безліч намислів, а від них — чинені лиходійства[4]. Хто, не гаючись, стримує з Ісусом перше, той уникає подальшого. Збагатившись же солодким божественним

[1] так у лат. tam animo quam sensibus, у грец. καὶ νοητῶς καὶ αἰσθητῶς — «розумово <ментально, умоглядно> та чуттєво».
[2] тут у старогрец. ὁ μὴ νήφων καὶ ἀδιάφορος — «неуважний та байдужий», у лат. intemperans et vagus homo — «недбалий та байдужий чоловік».
[3] тут у старогрец. περὶ τὰ θεῖα γενήσεται — «у тому, що божественно чиняться», у лат. circa res divinas — «щодо божественних речей», у новогрец. με τα θεία — «у божественному»..
[4] тут у старогрец. ἡ πονηρὰ αἰσθητὴ πρᾶξις — «лихе чуттєве діяння», у лат. exterius actiones improbæ — «лихі зовнішні вчинки», у новогрец. η αμαρτωλή πράξη — «гріхопадіння», «гріховодство».

разꙋмѣ́нїемъ бж҃е́ственнымъ сла́достнымъ ѡ҆богати́тсѧ, ҆и҆́мже бг҃а ѡ҆бра́щетъ везд҃ѣ̀ сꙋ́ща: ҆и҆ въ сі҆ѐ зерца́ло оу҆́мное зра́щи просвѣща́етсѧ всегда̀ по подо́бїю чи́стагѡ стекла̀ ҆и҆ чꙋ́вственнагѡ со́лнца. ҆И҆ тогда̀ почі́етъ (с.ⷨ) оу҆́мъ, до послѣ́днѧгѡ жела́нїѧ дости́гши ѿ всѧ́кагѡ ҆и҆но́гѡ въ не́мъ видѣ́нїѧ.	пізнанням, він усюди знаходить сущого Бога, а, спрямувавши на Нього дзеркало розуму[1], завжди просвітлюється Ним, як чисте скло видимим сонцем. Отоді розум відмовляється від усякого іншого споглядання, досягнувши межі бажаного.
п҃ѳ. Поне́же всѧ́кїй по́мыслъ мечта́нїемъ чꙋ́вственныхъ нѣ́кїихъ веще́й вхо́дитъ въ се́рдце: тогда̀ ѡ҆сїѧва́етъ ҆е҆го̀ блаже́нный свѣ́тъ бж҃ества̀, ҆е҆гда̀ соверше́ннѡ ѿ всѣ́хъ ҆о҆́ныхъ оу҆праздни́тсѧ, ҆и҆ невоѡбраже́нъ ѿ си́хъ бꙋ́детъ. Занѐ свѣ́тлость ҆о҆́наѧ по лише́нїю всѣ́хъ помышле́нїй ꙗ҆влѧ́етсѧ въ чи́стомъ оу҆мѣ̀.	89. Оскільки кожна думка входить у серце з ілюзією чогось видимого, то блаженне світло Божества освічує його лише тоді, коли воно відмовиться від усього того та звільниться від усякого óбразу. Адже це світло виявляється тільки в чистому розумі, за умови, що той відстрониться від усяких міркувань[2].
ч҃. ҆Е҆ли́кѡ мы́сли кра́йнѣ вне́млеши, потоли́кꙋ съ жела́нїемъ і҆и҃сꙋ моли́тисѧ бꙋ́деши: ҆и҆ ҆е҆ли́кѡ па́ки мы́сль лѣ́ностнѣ посѣща́еши, потоли́кꙋ ҆и҆ і҆и҃са оу҆дали́шисѧ. ҆И҆ ꙗ҆́коже пе́рвое соверше́ннѣ возꙋ́хъ мы́сленный просвѣща́етъ: си́це ҆и҆ оу҆клоне́нїе ѿ трезвѣ́нїѧ, ҆и҆ сла́достнагѡ призыва́нїѧ і҆и҃са, навы́че помрача́ти ҆о҆́ный ѿвсю́дꙋ, ꙗ҆́коже бы́ти по ҆е҆стествꙋ̀ ве́щи сицево́й, ꙗ҆́коже реко́хомъ, ҆а҆̀ не ҆и҆на́ковой. ҆И҆ сі҆ѐ ҆и҆скꙋ́сомъ позна́еши дѣ́ломъ ҆и҆спыта́нїѧ, занѐ не быва́етъ добродѣ́тель, ҆и҆ наипа́че таково́е свѣтоpо́дное сла́достное дѣ́ланїе, ҆а҆́ще не ҆и҆скꙋ́сомъ ҆и҆зꙋча́етсѧ.	90. Наскільки уважно пильнуватимеш за думками, [що лізуть до голови[3],] настільки й потребуватимеш молити Ісуса; та, навпаки, — наскільки недбало їх перевірятимеш, настільки віддалятимешся від Нього. І як одне надзвичайно освітлює розум[4], так і [друге], — ухилення від пильности й утішливого заклику до Ісуса, — цілковито його затуманює. А те, що тут сказано, відбувається закономірно і не інакше, та й ти в цьому практично переконаєшся, бо ніяку чесноту, особливо ж таку світлоносну й утішливу навичку, не інакше можна набути, як тільки з [особистого] досвіду.
ч҃а. Ча́стое призыва́нїе і҆и҃са съ жела́нїемъ нѣ́кїимъ, ҆и҆спо́лненнымъ сла́дости ҆и҆ ра́дости, вино́вно быва́етъ тогѡ̀, что̀ возꙋ́хъ серде́чный ҆и҆сполнѧ́етсѧ ра́дости ҆и҆ тишины̀ ѿ кра́йнѧгѡ внима́нїѧ. Кра́йнѧгѡ же ѡ҆чище́нїѧ серде́чнагѡ вино́вникъ ҆е҆́сть і҆и҃съ хрⷭ҇то́съ сн҃ъ бж҃їй ҆и҆ бг҃ъ, всѣ́хъ бла́гихъ вино́вникъ ҆и҆ творе́цъ. ҆А҆́зъ бо, глаго́летъ, бг҃ъ творѧ́й ми́ръ.	91. Безнастанно закликати Ісуса з прагненням, сповненим радости й утіхи — це з великою увагою наповняти серце[5] радістю і спокоєм. А Ісус Христос, Син Божий і Бог, призвідник усякого добра і Творець, повністю очищає серце, бо Сам каже: *«Я чиню мир»* (Іс. 45, 7 LXX).
ч҃в. Дꙋша̀ благодѣ́тельствꙋема ҆и҆ оу҆слажда́ема ѿ і҆и҃са, съ весе́лїемъ нѣ́кїимъ ҆и҆ любо́вїю, ҆и҆сповѣ́данїемъ благодѣ́телю хвалꙋ̀ воздае́тъ, благодарѧ́щи ҆и҆ призыва́ющи съ весе́лїемъ творѧ́щаго ҆е҆́й ми́ръ, ҆и҆ посредѣ̀ себѐ оу҆́мственнѡ зрѧ́щи ҆е҆го̀ разрꙋша́юща мечта̑нїѧ лꙋка́выхъ дꙋхѡ́въ.	92. Душа же, облагодіяна та втішена Ісусом, з особливою радістю й любов'ю відплачує Добродійнику признанням[6], дякуючи та радо призиваючи свого Миротворця, бо бачить очима розуму, як Він розганяє ілюзії злих духів.

[1] тут у старогрец. ἐν αὐτῷ δὲ τὸ κάτοπτρον τοῦ νοὸς ἀντερείσας φωτίζεται διηνεκῶς та в лат. in eo vero speculum mentis ex reverberatione continenter illustratur — «у цьому (справжньому) дзеркалі розуму завжди відображається», тобто в Богові, Який є дзеркалом, у якому людина бачить себе, будучи також Його дзеркалом, позаяк людський розум віддзеркалює Самого Бога.
[2] тут грец. τῶν πάντων νοημάτων, лат. conceptionum— «<усіх своїх> поглядів», «задумів», «намірів».
[3] так у лат. cogitationes animi tui — «за роздумами своєї душі», «за думками, що спадають на розум», у грец. τὴν διάνοιαν ἄκρως προσέχεις, — «наскільки сильно пильнуватимеш за міркуваннями».
[4] тут грец. τὸν ἀέρα (τον χῶρο) τῆς διανοίας, лат. ærem mentis — «повітря (простір) розуму», тобто «духовну атмосферу», «атмосферу духа».
[5] тут грец. τὸν ἀέρα τῆς καρδίας та лат. mentis ærem — «повітря (простір, атмосферу) серця (душі)».
[6] у новогрец. με την δοξολογία — «славослів'ям», у старогрец. διὰ τῆς ἐξομολογήσεως та в лат. per confessionem — «визнанням вдячности».

ч҃г. И҆ воззрѣ̀, глаго́летъ дави́дъ, ᲂу҆́мное ѻ҆́ко моѐ на ᲂу҆́мныѧ враги̑ моѧ̑, и҆ востаю́щыѧ на мѧ̀ лꙋка́внꙋющыѧ ᲂу҆слы́шитъ ᲂу҆́хо моѐ: и҆ возда́ѧнїе грѣ́шныхъ ви́дѣхъ ѿ бг҃а во мнѣ̀ (с.) быва́ющее. Мечта́нїѧмъ же не сꙋ́щымъ въ се́рдцѣ, въ є҆сте́ственномъ положе́нїи ᲂу҆́мъ состоитъ, гото́въ сы́й дви́житисѧ ко всѧ́комꙋ видѣ́нїю сла́достномꙋ, дꙋхо́вномꙋ и҆ бг҃олюбе́зномꙋ.	93. *«І око моє*, каже Давид, *погордувало моїми ворогами; а про злих, що повстали проти мене, вуха мої біду почули»* (Пс. 92, 12–13), та бачив я Божу *«кару грішників»* у собі (Пс. 91, 8). А якщо в серці немає ніяких ілюзій, тоді розум перебуває у властивому своєму стані й готовий удаватися до всіляких утішливих, духовних і боголюбних споглядань.
ч҃д. Сі́це ᲂу҆́бѡ, ꙗ҆́коже рѣ́хъ, трезвѣ́нїе и҆ моли́тва і҆и҃сова, навыко́ша ѻ҆днὸ дрꙋго́е составлѧ́ти кра́йнее внима́нїе, ча́стꙋю моли́твꙋ, моли́тва же па́ки кра́йнее въ ᲂу҆мѣ̀ трезвѣ́нїе и҆ внима́нїе.	94. Таким чином, пильності та Ісусовій молитві, як я вже казав, властиво навзаєм підтримувати одна одну, бо винятковa уважність поєднується з безперервною молитвою, а молитва — з винятковою пильністю та уважністю розуму.
ч҃є. До́брый наста́вникъ є҆́сть и҆ тѣ́лꙋ и҆ дꙋшѣ̀ незабве́ннаѧ па́мѧть сме́рти, и҆ є҆́же посредѣ̀ всѧ̑ преше́дши ᲂу҆мо́мъ, прозира́ти при́снѡ то́й ѻ҆́дръ, на не́мже дꙋшѣ̀ разлꙋчи́вшейсѧ и҆мѣ́емъ возлежа́ти, и҆ про́чаѧ.	95. Добрим наставником [1] для душі та тіла є постійний спомин смерти, аби ми, оминаючи те, що лежить між нею і нами, завжди бачили її перед собою, та навіть те ліжко, на якому маємо лежати в агонії[2], і все таке інше.
ч҃ѕ. Не мо́жно, бра́тїе, со́нъ прїѧ́ти хотѧ́щемꙋ неꙋѧ́звленнымъ вы́нꙋ пребыва́ти: но слѣ́дꙋетъ бы́ти чемꙋ́либо и҆з̾ двꙋ́хъ си́хъ, и҆лѝ па́сти и҆лѝ поги́бнꙋти ѡ҆бнажи́вшꙋсѧ добродѣ́телей, и҆лѝ вы́нꙋ ᲂу҆мꙋ̀ стоѧ́ти вооржꙋ́женнꙋ. И҆́бо и҆ вра́гъ при́снѡ стои́тъ со свои́мъ ѡ҆полче́нїемъ.	96. Не має, браття, піддаватися сну той, хто хоче аби його не зранили, адже тут — одне з двох: або впасти й загинути, склавши зброю чеснот, або твердо стояти з озброєним розумом, — бо й ворог постійно стоїть зо своїм військом, готовим до бою.
ч҃з. Быва́етъ и҆справле́нїе нѣ́кое бж҃е́ственное во ᲂу҆мѣ̀ на́шемъ ѿ непреста́нныѧ па́мѧти, и҆ призыва́нїѧ гд҃а на́шегѡ і҆и҃са хр҃та̀, а҆́ще не неради́мъ ѡ҆ всегда́шнемъ моле́нїи ᲂу҆мо́мъ къ немꙋ̀, и҆ ча́стомъ трезвѣ́нїи, и҆ поꙋча́емомъ дѣ́лѣ: но вои́стиннꙋ то́еждe при́сное дѣ́ланїе и҆ та́кожде соверша́юще, да и҆́мамы призыва́нїе і҆и҃са хр҃та̀ гд҃а на́шегѡ съ разжже́нїемъ се́рдца вопїю́ще, дабы̀ прїѧ́ти ст҃о́е и҆́мѧ і҆и҃сово. Оу҆чаще́нїе бо и҆ въ добродѣ́тели и҆ ѕло́бѣ ма́терь є҆́сть навыкнове́нїѧ:	97. Завдяки постійному згадуванню і зверненню до Господа нашого, Ісуса Христа, в нашій душі постане певний богоданий стан [рівноваги], якщо не занедбуватимемо повсякчасного до Нього сердечного моління [3], безнастанної пильности та внутрішньої уважности. І дійсно, головне наше завдання одне й те саме та однаково має виконуватися — так закликати із гарячим серцем Господа нашого, Ісуса Христа, аби Його святе Ім'я за нас заступалося [4]. Бо в чеснотах, як у вадах, постійність — матір звички, а звичка — друга

[1] тут грец. ὁ *παιδαγωγὸς*, лат. pædagogus, церковнослов. дѣтоводи́тель— вихователь, опікун і керівник над дитиною. Цим словом греки та римляни називали вірних рабів, яким доручали контролювати життя та поведінку хлопчиків, що належали до вищого класу, поки не досягнуть зрілого віку, не дозволяючи їм навіть виходити самим із дому.

[2] тут старогрец. ἔνθα ψυχοῤῥαγοῦντες — «де вивільнятиметься душа», новогрец. θα ψυχομαχούμε — «перед смертю боротимемося», лат. in quo posthac cum refrigerio requiescere possimus — «на якому з полегшенням можемо відпочити».

[3] тут у старогрец. *κατὰ* νοῦν δεήσεως та в лат. animi precibus — «свідомого прохання», у новогрец. νοερή δέησή — «розумового моління». У теології Св. Отців розум пов'язується й ототожнюється із серцем, зокрема св. Григорій Палама так пояснює зв'язок розуму і серця: «Розумом називається і дія (ἐνέργεια) розуму, яка є в думках і міркуваннях; розум є також силою, яка її витворює, та називається у Письмі серцем». Розум, так само як Бог, розділяється на сутність і дію. У Бога сутність і дія розділяються нероздільно, а те саме стосується й розуму (Григорий Палама, святитель. Триады в защиту священнобезмолствующих. М., 2005. с. 47).

[4] тут у старогрец. ὥστε μεταλαβεῖν τὸ ἅγιον ὄνομα Ἰησοῦ — «щоб досягти успіху святого імени Ісуса», у лат. sancti nominis Jesu possimus esse participes — «щоб долучитися до святого імени Ісуса», у новогрец. να γίνομε μέτοχοι του αγίου ονόματος του Ιησού — «щоби стати причасниками святого імени Ісуса».

сїѐ же ꙗ҆́кѡ є҆стество̀ оу҆жѐ содє́ржитсѧ. И҆ въ таковѡ́мъ состоѧ́нїи бы́въ оу҆́мъ, и҆́щетъ сꙋпоста́ты, ꙗ҆́коже пе́съ ѕвѣроло́вный за́йца въ ча́щахъ: но се́й да поѧ́стъ, а҆ ѻ҆́ный да и҆стли́тъ.	натура. Розум же, опинившись у такому стані, сам уже шукає своїх ворогів, як той пес, що полює в хащах на зайців; але той шукає, щоби з'їсти, а цей, — щоби знищити.
ч҃и. Є҆гда̀ оу҆́бѡ, и҆ є҆ли́кѡ прилꙋча́етсѧ оу҆мно́житисѧ въ на́съ лꙋка̂вымъ помысло́мъ, призыва́нїе гд҃а на́шегѡ і҆и҃са хрⷭ҇та̀ посредѣ̀ ѻ҆́ныхъ оу҆потреби́мъ, и҆ разрꙋша́ющихсѧ и҆̀мъ а҆́бїе тогда̀ ꙗ҆́кѡ ды́мъ на возд́ꙋсѣ оу҆́зримъ, ꙗ҆́коже и҆скꙋ́съ наꙋчѝ: и҆ оу҆мꙋ̀ є҆ди́номꙋ ѡ҆ставльшꙋсѧ тогда̀, па́ки да начина́емъ непреста́нное внима́нїе и҆ призыва́нїе. И҆ є҆ли́кѡ ѡ҆ и҆скꙋше́нїѧ сїѐ ни постра́ждемъ, си́це да твори́мъ. (с.ⷨ҇)	98. Тому щоразу, коли зароятся в нас лихі намисли, киньмо серед них клич до Господа нашого, Ісуса Христа, і тоді побачимо, що вони, наче дим у повітрі, як знаємо з досвіду, зараз же розвіються. Коли ж розум лишиться сам один (без лихих намислів), тоді знову можемо відновити постійну увагу й моління. А так чинімо щоразу, коли відчуватимемо збентеження.
ч҃ѳ. Ꙗ҆́коже бо невозмо́жно наго́мꙋ тѣ́ломъ вни́ти во бра́нь, и҆лѝ преплы́ти вели́кое мо́ре со ѻ҆дє́ждею, и҆лѝ жи́ти не дыха́ющемꙋ: си́це невозмо́жно без̾ смире́нїѧ, и҆ ча́стагѡ ко хрⷭ҇тꙋ̀ моле́нїѧ оу҆́мной и҆ сокрове́нной бра́ни и҆зꙋчи́тисѧ, и҆ и҆скꙋ́снѡ сїю̀ ѿгонѧ́ти и҆ низверга́ти.	99. Як неможливо ставати до бою без зброї, перепливати широке море в обладунку, чи жити та не дихати — то так само неможливо без смирення і безнастанного благання до Христа навчатися внутрішньої духовної боротьби та вміло бити і проганяти [духовних ворогів].
р҃. Великодѣ́ѧтельный дави́дъ глаго́летъ ко гдⷭ҇ꙋ: Держа́вꙋ мою̀ къ тебѣ̀ сохраню̀. Почемꙋ̀ сохране́нїе въ на́съ держа́вы серде́чнагѡ и҆ оу҆́мнагѡ безмо́лвїѧ, ѿ негѡ́же всѧ̀ рожда́ютсѧ добродѣ́тєли, быва́ютъ ѿ тогѡ̀, что̀ полꙋча́емъ мы̀ по́мощь ѿ гдⷭ҇а, ча́стѡ на́ми призыва́емагѡ, дающагѡ и҆ за́пѡвѣди, и҆ ѿгонѧ́ющагѡ ѿ на́съ скве́рное забве́нїе, растлѣва́ющее наипа́че серде́чное безмо́лвїе, ꙗ҆́коже вода̀ ѻ҆́гнь. Тѣ́мже, ѽ и҆́ноче, да не ѿ лѣ́ности оу҆́снеши въ сме́рть: но і҆и҃совымъ и҆́менемъ бі́й сꙋпоста́ты и҆ ꙗ҆́коже премꙋ́дрый нѣ́кто глаго́лаше: І҆и҃сово и҆́мѧ да прильпне́тъ дыха́нїю твоемꙋ̀, и҆ тогда̀ оу҆разꙋмѣ́еши по́льзꙋ безмо́лвїѧ.	100. Вельми досвідчений [у практикуванні чеснот] Давид звертається до Господа: *«Сило моя! Тебе я пильнуватиму»* (Пс. 59, 10) Тож за силою серця і мовчанням розуму, від яких походять всі наші чесноти, ми пильнуємо лише тому, що нам [у цьому] помагає Господь. А Він дав нам заповіді та, якщо безперервно закликаємо Його, відганяє від нас нечисте забуття, яке подавляє спокій серця так само, як вода вогонь. Тому пильнуй, монаше, *«щоб не заснути смертю»* (Пс. 13, 5) з-за недбальства, але іменем Ісусовим січи ворогів і, як казав один мудрий чоловік, нехай це Ім'я поєднається з твоїм диханням, — і тоді збагнеш яка є користь від мовчання[1].
р҃а. Є҆гда̀ бжⷭ҇твенныхъ и҆ пречи́стыхъ та̂инъ хрⷭ҇та̀ бг҃а и҆ цр҃ѧ̀ на́шегѡ со стра́хомъ и҆ тре́петомъ сподо́бимсѧ недосто́йнїи: тогда̀ наипа́че трезвѣ́нїе и҆ блюде́нїе оу҆ма̀ и҆ ѡ҆пасе́нїе пока́жемъ, да потреби́тъ грѣхѝ на́шѧ, и҆ ма́лыѧ и҆ вели́кїѧ скве́рны, ѻ҆́гнь бжⷭ҇твенный, си́рѣчь тѣ́ло гдⷭ҇а на́шегѡ і҆и҃са хрⷭ҇та̀. Входѧ́ бо въ на́съ, лꙋка́выѧ дꙋ́хи а҆́бїе ѿ се́рдца ѿгонѧ́етъ, и҆ пре́жде бы́вшыѧ грѣхѝ на́мъ проща́етъ: и҆ ѡ҆стае́тсѧ тогда̀ оу҆́мъ без̾ смꙋще́нїѧ ѿ лꙋка́выхъ помысло́въ. И҆ а҆́ще посе́мъ соверше́ннѡ оу҆́мъ на́шъ соблюде́мъ, стоѧ̀ во две́рехъ	101. Коли ми, недостойні, з острахом і трепетом удостоїмося причаститися божественних і пречистих Таїн Христа, Царя і Бога нашого, тоді виявляймо ще більшу пильність, охорону серця і ретельність, аби Тіло Господа нашого, Ісуса Христа, випалило божественним вогнем наші гріхи й нечистоти, — малі та великі. Бо, входячи в нас, Воно зараз же проганяє із серця злих духів та очищає нас від гріхів, яких ми раніше накоїли, і розум наш стає вільним від хвилювань лихих намислів. А якщо потому стоятимемо при брамі серця, пильно охороняючи свій розум, і коли знову вдостоїмося

[1] Св. Йоан *Ліствичник* (див. *Ліствиця*, щаблина 27, 61; Migne, Patrologia Græca, LXXXVIII, 1112C).

сéрдца нáшегѡ: є҆гдà пáки ѻ҆́ныхъ сподóбимсѧ, пáче и҆ пáче бжⷭ҇éственное тѣ́ло просвѣщáєчъ ѹ҆́мъ, и҆ свѣтозрáчнымъ є҆гѡ̀ творѝтъ.

р҃в. Забвéнїе погашáти вѣ́сть хранéнїе ѹ҆мà, ꙗ҆́коже водà погашáетъ ѻ҆́гнь. Чáстаѧ же молѝтва і҆и҃сова до концà ѻ҆́ное и҆згонѧ́етъ и҆з̾ сéрдца со трезвѣ́нїемъ крѣ́пкимъ. Трéбѹетъ бо молѝтва трезвѣ́нїѧ, ꙗ҆́коже свѣтѝльникъ свѣ́та свѣ́щнагѡ. (с҃. ж҃)

р҃г. Болѣ́ти подобáетъ ѡ҆ хранéнїи честны́хъ: честнаѧ̑ же воистиннѹ сѹ́ть, хранѧ̑щаѧ нáсъ ѿ всѧ́кїѧ ѕлóбы чѹ́вственныѧ и҆ ѹ҆́мственныѧ. Сїѧ́ же сѹ́ть хранéнїе ѹ҆мà со призывáнїемъ і҆и҃са хрⷭ҇тà, и҆ зрѣ́ти при́снѡ во глѹбинѹ̀ сéрдца, и҆ безмóлвствовати всегдà мы́слїю, да си́це рекѹ̀, и҆ ѿ пóмысловъ мнѧ́щихсѧ прáвыми бы́ти, и҆ тщáтисѧ прáзднѹ бы́ти ѿ пóмысловъ, да не ѹ҆таѧ́тсѧ тáтїе: и҆ ѧ҆́ще и҆ боли́мъ соблюдáюще сéрдце, но бли́зъ ѹ҆тѣшéнїе.

р҃д. Навы́че сéрдце непрестáннѡ блюдѹ́щеесѧ и҆ не терпѧ́щее прїимáти ви́ды, ѡ҆́бразы и҆ мечтанїѧ̑ мрáчныхъ и҆ лѹкáвыхъ дѹхѡ́въ, мы̑сли свѣтозра̑чныѧ ѿ себѐ раждáти. Ꙗ҆́коже бо ѹ҆́голь раждáетъ плáмень: си́це мнóжае пáче ѡ҆битáющїй въ сéрдцѣ бг҃ъ ѿ ст҃áгѡ крещéнїѧ, ѧ҆́ще ѡ҆брѣтáетъ воздѹ́хъ сéрдца нáшегѡ чи́стъ ѿ вѣ́тровъ лѹкáвыхъ, и҆ ѿ хранéнїѧ ѹ҆мà соблюдáемь, возжизáетъ ѹ҆́мъ нáшъ къ зрѣ́нїю, ꙗ҆́коже плáмень вóскъ.

р҃є. Подобáетъ при́снѡ ѡ҆бращáти во вмѣсти́лищи сéрдца нáшегѡ и҆́мѧ і҆и҃са хрⷭ҇тà, ꙗ҆́коже мóлнїѧ ѡ҆бращáетсѧ на воздѹ́сѣ твéрди, дождю̀ хотѧ́щѹ и҆тѝ. Сїѐ бо и҆звѣ́стнѡ вѣ́дѧтъ и҆скѹ́съ ѹ҆мà и҆ внѹ́треннїѧ бра̑ни и҆мѹ́щїи. Ꙗ҆́коже и҆ въ полкѹ̀, си́це ѹ҆́мною брáнїю да вóинствѹемъ. Вопéрвыхъ ѹ҆потреби́мъ вни́манїе: потóмъ ѹ҆разѹмѣ́вше врагà, пóмыслъ вложи́вша, словесы̀ клѧ́твенными ѿ сéрдца со гнѣ́вомъ є҆гѡ̀ ѿгóнимъ: трéтїй чи́нъ є҆́сть, ѧ҆́бїе помоли́тисѧ нáнь ѡ҆бращáюще сéрдце со призывáнїемъ і҆и҃са хрⷭ҇тà, да ѧ҆́бїе разрѹши́тсѧ бѣсóвское сóнїе, да не послѣ́дѹетъ мечтáнїю ѹ҆́мъ, ꙗ҆́коже младéнецъ, ѿ нѣ́коегѡ мечтаннотвóрца мечты̀ творѧ́ща, прельщáемь.

р҃ѕ. Потрѹди́мсѧ, ꙗ҆́коже двдъ, зовѹ́ще: гдⷭ҇и і҆и҃се хрⷭ҇тè, да и҆змóлкнетъ гортáнь нáша, и҆ да не

причащатися Св. Таїн, то Божественне Тіло дедалі більше просвітлятиме наш розум і зробить його сяючим, як зірку.

102. Забуття часто подавляє охорону розуму як вода огонь. Одначе безперервна молитва Ісусова з неослабною пильністю остаточно випаровує його із серця. А щоби горіти, молитві потрібна пильність так само, як лампі ґніт.

103. Ми повинні намагатися зберігати те, що дорогоцінне, а справді дорогоцінним для нас є лише те, що захищає нас від усякого зла, як у почуттях, так і в розумі. А це — охорона розуму, заклик до Ісуса Христа, постійне дослідження глибин серця та спокій від думок — скажу, навіть, таких, що видаються добрими, як і старання взагалі звільнитися від усяких намислів, щоб [із ними] непомітно не проникли злодії-демони. І хоч важко нам пильнувати серце, проте втіха наша близько.

104. Серце, яке постійно пильнують, не даючи йому сприймати форми, óбрази та ілюзії темних і злих духів, зазвичай породжує в собі світлоносні намисли. Бо як із жарини виникає полум'я, чи як полум'я запалює свічку, то так само Бог, від самого хрищення перебуваючи в нашому серці, запалює наш розум до споглядання, коли бачить, що воно захищене від злих вітрів[1] і забезпечене сторожею.

105. Ім’я Ісуса Христа має безперестану повторятися в серці, як безперестанку спалахують перед дощем у небі блискавиці. І це добре знають ті, що мають духовний досвід у внутрішній боротьбі. А цю мислену боротьбу провадьмо за таким порядком: насамперед — уважність, потім, коли запримітимо, що нападає врагів намисел, гнівно його лаючи, відкиньмо від серця; і далі третє — настійливо молімось, зосередившись у серці на заклику проти нього до Ісуса Христа, аби прогнав якнайшвидше цей демонський образ, щоб інакше розум не пішов за ним, як та дитина, що захопилась якимось фокусником.

106. Стараймося, як Давид, та кличмо: «Господи Ісусе Христе!» — Хай захрипне горло наше, одначе

[1] тут у грец. εἴπερ εὑρίσκει τὸν ἀέρα τῆς διανοίας ἡμῶν καθαρὸν ἀνέμων πονηρίας та в лат. si reperiat ærem intellectus nostri purum a spiritibus nequitiæ — «якщо бачить, що повітря нашого інтелекту чисте од вітрів нечестя».

ѿстає́ватъ оу҆́мнаѧ ѻ҆чеса̀ на̑ша надѣ́ѧтисѧ на г҃да б҃га на́шего.	очі розуму най не перестають дивитися вгору, сподіваючись на нашого Бога (Пс. 69, 4).
р҃з. Помина́емъ при́снѡ при́тчꙋ непра́веднагѡ сꙋдїѝ, въ не́йже речѐ г҃дь: ꙗ҆́кѡ подоба́етъ на́мъ всегда̀ моли́тисѧ, и҆ не стꙋжа́ти си̇̀, и҆ по́льзꙋ ѡ҆бря́щемъ и҆ ѿмще́нїе. (с. ҆ѻ)	107. Постійно згадуючи притчу про несправедливого суддю, яку для науки розповів нам Господь, що треба завжди молитися та не піддаватися, ми і користь матимемо, і захист (Лк. 18, 1-8).
р҃и. Ꙗ҆́коже взира́ющемꙋ на со́лнце, нѣ́сть мо́щно зра́кꙋ є҆гѡ̀ не ѡ҆зари́тисѧ бога́тнѡ: си́це при́снѡ вника́ѧй въ возду́хъ серде́чный, не мо́жетъ не просвѣти́тисѧ.	108. Як неможливо, щоб не сяяло обличчя в того, хто дивиться на сонце, так неможливо щоб не освітився і той, хто пильно вдивляється у своє серце[1].
р҃ѳ. Ꙗ҆́коже не возмо́жно настоѧ́щее житїѐ продолжа́ти без̾ пи́щи и҆ питїѧ̀: си́це не возмо́жно без̾ хране́нїѧ оу҆ма̀ и҆ чистоты̀ се́рдца, є҆́же є҆́сть и҆ глаго́летсѧ трезвѣ́нїе, въ дꙋхо́вное нѣ́что и҆ б҃гоꙋго́дное дости́гнꙋти дꙋшѣ̀, и҆лѝ свободи́тисѧ мы́сленнагѡ грѣха̀, а҆́ще и҆ нꙋ́дитъ кто̀ себѐ стра́ха ра́ди мꙋ́къ не согрѣша́ти.	109. І як неможливо жити в цьому світі без їжі та пиття, так неможливо без охорони розуму й чистоти серця, — яка ще зветься пильністю, — привести душу до чогось духовного і милого Богові, чи позбутися мисленого гріха, навіть якщо хтось і змушував би себе не грішити зо страху перед муками [пекла].
р҃і. Ѻ҆ба́че и҆ оу҆далѧ́ющїисѧ дѣ́йственнагѡ грѣха̀ нꙋ́ждею нѣ́коею, блаже́ни пред̾ б҃гомъ и҆ а҆́г҃глами и҆ человѣ́ками, ꙗ҆́кѡ нꙋ́ждницы ц҃ртвїѧ н҃бнагѡ ѡ҆брѣта́ютсѧ.	110. Одначе ті, що змушують себе практично стримуватися від гріха, блаженні перед Богом, ангелами і людьми, бо *«силоміць беруть»* Царство Небесне (Мт. 11, 12).
р҃аі. Сїѐ є҆́сть ди́вно оу҆́мныѧ по́льзы, ꙗ҆́же ѿ безмо́лвїѧ, ꙗ҆́кѡ оу҆́мственнаѧ и҆ тре́звѣннаѧ добродѣ́тель всѧ̑ согрѣше́нїѧ, во оу҆́мъ пе́рвѣе толкꙋ́щаѧ по́мыслами то́чїю, дабы̀ а҆́ще прїѧ́ты бꙋ́дꙋтъ мы́слїю, бы́ти согрѣше́нїѧмъ чꙋ́вственнымъ и҆ дебе́лымъ, ѿсѣка́етъ во внꙋ́треннѣмъ на́шемъ человѣ́цѣ, не попꙋща́ѧ ѻ҆́нымъ прїитѝ и҆ произвѣсти́сѧ въ лꙋка́выѧ дѣла̀ си́лою и҆ застꙋпле́нїемъ г҃да на́шегѡ і҆и҃са х҃ртà.	111. А від душевного спокою [2] маємо такий чудовий результат: усі гріхи, які приходили до голови тільки намислами і ставали тілесними[3], коли ми їх свідомо впускали, тепер завдяки силі та заступництву Господа нашого, Ісуса Христа, відбиваються чеснотою пильности, яка не дозволяє їм увійти до нас усередину [4] та виявити себе в лиходійствах.
р҃ві. Ѡ҆́бразъ внѣ́шнѧгѡ и҆ чꙋ́вственнагѡ тѣле́снагѡ ѡ҆бꙋче́нїѧ є҆́сть ве́тхїй завѣ́тъ. С҃тое же є҆ѵ҃глїе є҆́же є҆́сть но́вый завѣ́тъ, ѡ҆́бразъ є҆́сть внима́нїѧ, си́рѣчь, чистоты̀ се́рдца: и҆ ꙗ҆́коже ве́тхїй не соверша́ше, нижѐ и҆сполнѧ́ше внꙋ́треннѧго человѣ́ка ко благоче́стїю. Ничто́же бо,	112. Старий Завіт — це символ[5] зовнішніх, або ж чуттєвих і фізичних практик[6], а Свята Євангелія, Новий Завіт, — символ уважности, чи то, вірніше, чистоти серця. Старий Завіт не вдосконалював та не поєднував нас внутрішньо з Богом[7]: *«Закон бо,* каже апостол, *не зробив нічого досконалим»* (Євр. 7, 19),

[1] тут вочевидь мається на увазі психосоматичний метод, що полягає в поєднанні уважного промовляння слів молитви з диханням аби досягнути осереддя душевно-тілесного серця, де зроджується внутрішній голос.

[2] тут у старогрец. τοῦ νοῦ ἡσυχίας — «мовчання розуму», лат. tranquillitate animi — «спокоєм душі».

[3] тут старогрец. παχέα, новогрец. χοντρά, лат. peccata — «грубими».

[4] тут у старогрец. ἐν τῷ ἔσω ἡμῶν ἀνθρώπῳ та в лат. in homine nostro interno — «в нашу внутрішню людину», у новогрец. στον εσωτερικό μας άνθρωπο — «до нашої внутрішньої людини» (див. 2 Кор. 4, 16).

[5] тут грец. εἰκών, лат. imago, також — «образ», «відображення».

[6] тут грец. ἀσκήσεως, лат. exercitationis, також — «вправ», «аскез».

[7] тут у старогрец. οὐκ ἐτελείου, οὔτε ἐπληροφόρει τὸν ἔσω ἄνθρωπον εἰς θεοσέβειαν, у лат. interiorem hominem perfectum et certiorem non faciebat in cultu divino та в новогрец. δεν τελειοποιούσε ούτε ολοκλήρωνε τον εσωτερικό άνθρωπο στη θεοσέβεια — «не вдосконалював та (ніяк) не спрямовував внутрішньої людини до побожности».

глаго́летъ а҃пл҃ъ, соверши́лъ зако́нъ: но то́чїю дебе́лаѧ согрѣше́нїѧ возбраня́ше. Ѿсѣщи́ бо и҆ по́мыслы ѿ се́рдца, и҆ лꙋка́вая помышле́нїѧ, є҆́же є҆́сть повелѣ́нїе є҆ѵ҃лїа, ва́щше слꙋ́житъ къ чистотѣ̀ дꙋше́вной, не́жели не возбрани́ти и҆змáти о҆́ко и҆ зꙋ́бъ бли́жнѧгѡ, си́це разꙋмѣ́й и҆ ѡ҆ тѣле́сной пра́вдѣ, и҆ ѡ҆бꙋче́нїи, ѡ҆ постѣ̀, глаго́лю и҆ воздержа́нїи, долꙋлега́нїи, стоѧ́нїи, бдѣ́нїи и҆ ѡ҆ про́чихъ, ꙗ҆̀же тѣ́ломъ быва́ютъ, и҆ стра́стнꙋю ча́сть тѣлесѐ ᲂу҆кроща́ютъ ѿ (с.) дѣѧ́тельнагѡ грѣха̀. Добра̂ сꙋ́ть и҆ сїѧ̂, ꙗ҆̀же реко́хъ ѡ҆ ве́тхомъ завѣ́тѣ: наставле́нїе бо сꙋ́ть внѣ́шнемꙋ на́шемꙋ человѣ́кꙋ, и҆ храни́тель ѿ дѣѧ́тельныхъ страсте́й: но не храня́тъ ѿ согрѣше́нїй мы́сленныхъ, си́рѣчь, не возбраня́ютъ о҆́ныѧ, та́къ что́бы и҆зба́вити на́съ, съ бж҃їею по́мощїю, ѿ за́вистѝ гнѣ́ва и҆ про́чихъ.	він лише перепиняв тілесні гріхи[1]; заповідь же Євангелії наказує відкидати від серця лихі намисли і спогади, а тому набагато вища та більше сприяє чистоті душі, аніж, скажімо, заборона вибирати око чи вибивати зуб ближньому. Те саме можна сказати і про тілесні зусилля та практики, маю на увазі піст, здержливість, спання на голій землі, стояння, чування й усі інші, що стосуються тіла та стримують його пристрасну частину від гріховности, як уже казалося про Старий Завіт, — і все воно добре, позаяк виховує зовнішню нашу людину, охороняє тіло від пристрастей, а розум захищає від гріхів, бо може, наприклад, звільнити нас із Божою допомогою[2] від заздрости, гніву й отакого іншого.
рг҃і. Чистота́ же серде́чнаѧ, си́рѣчь блюде́нїе ᲂу҆ма̀ и҆ хране́нїе є҆̀ѧже ѡ҆́бразъ но́вый завѣ́тъ, а҆́ще, ꙗ҆́кѡ подоба́етъ, ѿ на́съ храни́тсѧ, всѣ̀ стра̂сти и҆ всѧ̂ ѕла̂ѧ и҆з̾ се́рдца и҆скореня́ющи ѿсѣка́етъ, и҆ вмѣ́стѡ тогѡ̀ вво́дитъ ра́дость, благоꙋпова́нїе, ᲂу҆миле́нїе, пла́чь, сле́зы, ᲂу҆разꙋмѣ́нїе сами́хъ себѐ и҆ грѣхѡ́въ свои́хъ, па́мѧть сме́рти, смире́нїе и҆́стинное, любо́вь безконе́чнꙋю къ бг҃ꙋ и҆ человѣ́кѡмъ, и҆ ра́дость бж҃е́ственнꙋю серде́чнꙋю.	113. Якщо ж ми належно оберігатимемо цю чистоту серця, відображену[3] в Новому Завіті, тобто пильнуватимемо й охоронятимемо розум, то вона не лише повідтинає від серця всі пристрасті та викорінить з нього всяке зло, але й уведе замість них радість, надію, скруху, плач, сльози, пізнання самих себе і своїх гріхів, пам'ятання смерти, щире впокорення, безмірну любов[4] до Бога і людей та божественну сердечну насолоду[5].
рд҃і. Ꙗ҆́коже не мо́щно не пресѣца́ти сегѡ̀ воздꙋ́ха по земли̇̀ ходѧ́щемꙋ: си́це не мо́щно нера́тꙋемꙋ бы́ти всегда̀ ѿ бѣсѡ́въ се́рдцꙋ человѣ́ческомꙋ, и҆лѝ что́бы ѻ҆нѝ та́йнѡ въ ѻ҆́номъ не дѣ́йствовали, а҆́ще и҆ мно́гое и҆́мать тѣле́сное ѡ҆бꙋче́нїе.	114. А як неможливо ходити по землі та не розтинати повітря, так неможливо серцю людини не зазнавати постійних нападів від демонів і не підпадати під потайний їхній вплив, хоча би дехто й застосовував суворі тілесні практики.
ре҃і. А҆́ще хо́щеши ѡ҆ гдѣ, не да пока́жешисѧ то́чїю и҆́нокомъ и҆ благи́мъ и҆ кро́ткимъ, и҆ съ бг҃омъ всегда̀ соедине́ннымъ, но и҆ вои́стиннꙋ хо́щеши бы́ти таковы́мъ: добродѣ́тель внима́нїѧ все́ю си́лою проходѝ, ꙗ҆́же є҆́сть хране́нїе и҆ блюде́нїе ᲂу҆ма̀, и҆ серде́чное соверше́нїе сла́дкагѡ безмо́лвїѧ, немечта́тельное блаже́нное дꙋшѝ состоѧ́нїе, ве́щь не во мно́зѣхъ ѡ҆брѣта́емаѧ.	115. І якщо хочеш не лише вважатися, але й бути справжнім ченцем Господнім — добрим, лагідним і з Богом завжди поєднаним, то щосили намагайся практикувати чесноту уважности, що пильнує й охороняє розум, розраджує серце, доводить до

[1] тут у старогрец. τὰ παχέα ἁμαρτήματα, в новогрец. τα χοντρά αμαρτήματα та в лат. crassiora peccata — «грубі гріхи».
[2] так у новогрец. όπως για παράδειγμα μπορούν να μας απαλλάξουν με τη βοήθεια του Θεού, натомість у старогрец. οὐ μὴν καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν ἁμαρτημάτων κωλυτικά, οἷον ἀπαλλάξαι ἡμᾶς σὺν Θεῷ παντελῶς та в лат. non tamen animi peccata coercent cujusmodi est, liberare nos prorsus, opitulante Deo — «не захищають і не запобігають розумовим гріхам, щоби цілковито звільнити нас, з допомогою Бога…».
[3] тут грец. ἧς τύπος ἡ Καινὴ Διαθήκη, лат. cujus typus est Novum Testumentum, також — «зображенням <видом, зразком> чого є Новий Завіт».
[4] тут грец. ἀγάπην, лат dilectionem — «прихильністю», «[безкорисливою] любов'ю», яка є нетварною енергією.
[5] тут грец. ἔρωτα, лат amorem — «втіху», «насолоду», «радість».

безо́бразного спокою та погідливого настрою[1], — а таке мало в кого знайдеш.

рѕі. Добродѣ́тель бо вниманїѧ глаго́летсѧ ᲂу҆́мное любомꙋ́дрїе. Проходѝ сїю̀ со мно́гимъ трезвѣ́нїемъ и҆ те́плымъ ᲂу҆се́рдїемъ, съ моли́твою і҆и҃совою, со смире́нїемъ, со благоразꙋ́мїемъ, и҆ съ молча́нїемъ чꙋ́вственныхъ ᲂу҆сте́нъ и҆ ᲂу҆́мныхъ, съ воздержа́нїемъ бра́шенъ и҆ питїѧ̀, и҆ всѧ́кїѧ грѣхо́вныѧ ве́щи. Продолжа́й сїю̀ пꙋте́мъ мы́сленнымъ съ мꙋ́дростїю, и҆ ѻ҆на̀ тѧ̀ наꙋчи́тъ, съ по́мощїю бж҃їею, томꙋ̀, чегѡ̀ не вѣ́си, и҆ возвѣсти́тъ, и҆ просвѣти́тъ, и҆ вразꙋми́тъ, и҆ наꙋчи́тъ томꙋ̀, чегѡ̀ пре́жде во ᲂу҆́мъ прїѧ́ти не мо́глъ є҆сѝ, во тьмѣ̀ страсте́й ходѧ̀, и҆ те́мныхъ дѣ́лъ, и҆ забве́нїемъ и҆ смꙋще́нїемъ бе́зны покрыва́емь. (с.ѵ҃)

116. Позаяк же вона [слушно] зветься наукою розуму[2], то проходь її з великою пильністю[3] й палким заповзяттям, із молитвою Ісусовою, з упокоренням і зосередженістю[4], з мовчанням уст і серця[5], з помірністю в їжі та в питті, зі зреченням від усього гріховного, проходь цю стежину розуміння вміло й розважливо, — і вона, з Божою поміччю, відкриє тобі те, чого ти не сподівався, покаже, роз'яснить, напоумить і навчить тому, що раніше тобі й на думку не спадало, коли блукав у пітьмі пристрастей і виконував справи пітьми, потрапивши в безодню забуття та неспокою [від намислів].

рзі. Ꙗ҆́коже ᲂу҆дѡ́лїѧ ᲂу҆множа́етъ пшени́цꙋ: си́це добродѣ́тель вниманїѧ ᲂу҆множа́етъ въ се́рдцѣ всѧ́кое бла́го. Па́че же гдⷭ҇ь на́шъ і҆и҃съ хрⷭ҇то́съ сїѧ̑ подае́тъ тѝ: безъ негѡ́же не мо́жемъ твори́ти ничесѡ́же. И҆ пе́рвѣе ѡ҆бра́щеши ю҆̀ лѣ́ствицею, пото́мъ же кни́гою прочи́тываемою, та́же предꙋ́спѣва́ѧ, ѡ҆бра́щеши са́мый гра́дъ і҆ерꙋсали́мъ небе́сный, и҆ цр҃ѧ̀ си́лъ хрⷭ҇та̀ і҆зра́илева ꙗ҆́снѡ ᲂу҆мственнѡ ᲂу҆́зриши со є҆диносꙋ́щнымъ є҆гѡ̀ ѻ҆ц҃е́мъ и҆ поклан҄ѧ́емымъ ст҃ы́мъ дх҃омъ.

117. А як поділля щедро родить хліб (Пс. 64, 14), то вона також рясно зродить у твоєму серці всяке добро, чи то, вірніше, його дасть тобі Сам Господь наш, Ісус Христос, без Якого ми нічого чинити не можемо (Йо. 15, 5). І спочатку ти побачиш її сходами, потому — книгою, яку прочитуєш, а далі, з поступом, побачиш її містом, небесним Єрусалимом, та ясно бачитимеш розумом Христа, Ізраїлевого Царя сил[6], Якому з єдиносущним Отцем і Святим Духом ми поклоняємось[7].

рні. Мечта́нїемъ лжи́вымъ при́снѡ бѣ́сове приво́дѧтъ на́съ на согрѣше́нїе. И҆́бо мечта́нїемъ сребролю́бїѧ и҆ прибы́тка, ѻ҆каѧ́ннаго і҆ꙋ́дꙋ ᲂу҆гото́ваша преда́ти гдⷭ҇а и҆ бг҃а всѣ́хъ: лже́ю же ничто́жнагѡ ᲂу҆спокое́нїѧ тѣле́снагѡ и҆ че́сти и҆ прибы́тка и҆ сла́вы, во ᲂу҆давле́нїе є҆го̀ вовлеко́ша, и҆ вѣ́чнꙋю сме́рть є҆мꙋ̀ и҆сходата́йствоваша, совсѣ́мъ проти́въ мечта́нїѧ своегѡ̀ прило́га, глаго́лю, возмезди́вше є҆мꙋ̀ кова́рнїи.

118. Демони доводять нас до гріха завжди [якимись] хибними уявленнями. Так бо уявленнями про збагачення і наживу вони довели нещасного Юду до зради Господа та Бога всього [сущого]. Обманувши нічого не вартим матеріальним достатком, честю, багатством і славою, вони накинули йому петлю на шию та домоглися для нього вічної смерти, — відплативши [нещасному]

[1] тут у старогрец. ἡσυχία ἀφάνταστος, μακαρία ψυχῆς κατάστασις, у лат. requies illusionibus vacua, beatus animæ status — «спокою, без мріянь, блаженного стану душі», у новогрец. ησυχία, μια ψυχική κατάσταση μακάρια και χωρίς φαντασία — «тиша, блаженний стан душі та без ілюзій».
[2] тут у старогрец. і в новогрец. νοητή(ὶ) φιλοσοφία — «мисленою філософією», у Міня грец. νοΐ τῇ φιλοσοφίᾳ та лат. menti philosophiæ — «розумної [духовної] мудрости»; порівн. у Цицерона studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur — «вивчення мудрости, що називається філософією».
[3] тут у Міня грец. θλίψε та лат. tribulatione — «утиском».
[4] тут у старогрец. πυκνότητι — «частим повторенням», «розсудливістю», «концентрацією», у лат. crebra, у новогрец. αδιάκοπη δέηση — «безперервним благанням»
[5] тут грец. αἰσθητῶν χειλέων αἰ νοηῶν — «тілесних та розумних уст», лат. labiorum tam sensilium quam intellectualium — «як чуттєвих, так і мислених губ».
[6] тут у грец. βασαλέα Χριστὸν τῶν δυνάμεων τοῦ Ἰσραὴλ та в лат. Christumque regem virium Israælis — «Христа, Царя сил Ізраїлю».
[7] цього вислову ἐναργῶς νοητῶς ὄψει σύν τῷ ὁμοουσίῳ αὐτοῦ Γεννήτορι, καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι τῷ προσκυνητῷ — «ясно бачити розумом із Його Єдиносущним Отцем і Святим Духом поклоняємим» немає у Патрології Міня.

	цілком протилежним до того, що навіювали йому в уяві, а йдеться тут про підступи лихих [намислів].
рѳ҃і. Зрѝ, ка́кѡ мечта́нїемъ и҆ лже́ю, и҆ тще́тными ѡ҆бѣща́нїѧми низверга́ютъ на́съ вразѝ спасе́нїѧ на́шегѡ, и҆ са́мъ сатана̀ си́це съ высоты̀, ꙗ҆́кѡ мо́лнїѧ низве́ржесѧ, ра́внымъ бг҃ꙋ возмечта́всѧ: си́це па́ки и҆ а҆да́ма разлꙋчѝ ѿ бг҃а: бж҃е́ственное досто́инство предста́вивъ є҆мꙋ̀: и҆ си́це всѣ́хъ согрѣша́ющихъ прельща́ти навы́че лжи́вый и҆ кова́рный вра́гъ.	119. Бачиш, як уявленнями, обманом та марними обіцянками скидають нас додолу вороги нашого спасіння? Бо й сам сатана таким же чином блискавицею впав із небесної висоти[1], адже уявляв що стане нарівні з Богом (Лк. 10, 18); так само він Адама відлучив від Бога, змалювавши йому в уяві його божественну велич[2] (Бт. 3, 5); отак зазвичай усіх зваблює до гріха цей обманний і підступний ворог.
р҃к. Ѿогорча́еми быва́емъ се́рдцемъ ѿ ꙗ҆́да по́мыслѡвъ лꙋка́выхъ, є҆гда̀ внима́нїе и҆ і҆и҃совꙋ моли́твꙋ на мно́зѣ ѡ҆ставлѧ́емъ, ѿ забве́нїѧ нерадѧ́ще. Ѹ҆слажда́еми же па́ки быва́емъ чꙋ́вствїемъ, и҆ сла́достїю нѣ́кою блаже́нныѧ ра́дости, є҆гда̀ предрече́ннаѧ тве́рдѡ и҆ ѹ҆се́рднѡ въ дѣ́лателници мы́сленномъ прилѣ́жнѡ, любо́вїю бж҃е́ственною соверша́емъ. Тогда́ бо не за и҆но́е что̀ въ серде́чномъ безмо́лвїи ходи́ти гото́ви быва́емъ, то́чїю за сла́дкое ѻ҆́наго въ дꙋшѣ̀ чꙋ́вствїе и҆ весе́лїе.	120. Коли від недбальства й забуття надовго покидаємо уважність та Ісусову молитву, тоді гірко нам стає на серці від їді лихих намислів. Але коли ретельно і з божественною любов'ю починаємо в нашій робітні розуму чинити сказане, то знову нам стає мило та радісно від божественної усолоди. Адже тоді ми шукаємо спокою серця не задля чогось іншого, а заради приємної насолоди і відради, які маємо від нього в душі.
р҃ка. Хꙋдо́жество хꙋдо́жествъ, и҆ хи́трость хи́тростей є҆́сть ѹ҆хищре́нїе ѕлодѣ́йственныхъ по́мыслѡвъ. Превосхо́дный ѹ҆̀бо є҆́сть ѡ҆́бразъ и҆ и҆скꙋ́сство, зрѣ́ти ѡ҆ гдѣ̀ мечта́нїе прило́га и҆́хъ, и҆ храни́ти мы́сль, ꙗ҆́коже храни́мъ чꙋ́вственное ѻ҆́ко, и҆ ѻ҆стрѡ̀ (с.) ѻ҆́нымъ ви́димъ грѧдꙋ́щаго порази́ти ѻ҆́ное нанїтїемъ, и҆ є҆ли́кѡ мо́жно, всѧ́кїй сꙋче́цъ ѿража́емъ ѿ негѡ̀.	121. Наука з наук та вміння[3] з умінь — уміти справлятися зо злобливими намислами. Тож найкращий спосіб справитися з ними — це бачити з ласки Господа[4] їхні ілюзії, за якими криються підступи, і захищати від них розум, так як захищаємо очі, зірко стежачи за всім, що може випадково їх пошкодити, усіляко стараючись аби не попала до них навіть порошинка[5].
р҃кв. Ꙗ҆́коже не роди́тъ снѣ́гъ пла́мене, и҆лѝ вода̀ ѻ҆гнѧ̀, и҆лѝ те́рнъ смо́квы: си́це не свободи́тсѧ се́рдце всѧ́кагѡ человѣ́ка ѿ бѣсо́вскихъ по́мыслѡвъ, и҆ слове́съ и҆ дѣ́лъ, не ѡ҆чи́стивъ внꙋ́треннѧѧ, не совокꙋпи́въ трезвѣ́нїѧ съ моли́твою і҆и҃совою, не и҆спра́вивъ смире́нїѧ и҆ дꙋше́внагѡ безмо́лвїѧ, не поспѣша́ѧ, и҆ не пꙋтеше́ствꙋѧ со мно́гимъ ѹ҆се́рдїемъ. Но подоба́етъ невнима́тельной дꙋшѣ̀ ко всѧ́комꙋ благо́мꙋ и҆ соверше́нномꙋ ра́зꙋмꙋ безпло́дною бы́ти, ꙗ҆́кѡ мскꙋ̀ безпло́дномꙋ, въ не́йже нѣ́сть разꙋмѣ́нїѧ дꙋхо́вныѧ мꙋ́дрости. Вои́стиннꙋ	122. Як із снігу не спалахне полум'я, з води не постане вогонь, а чагарник не зародить фігами, то так само людське серце не звільниться від демонських намислів, слів і вчинків, якщо не очиститься зсередини, не поєднає пильности з молитвою Ісусовою, не набуде покірности та душевного спокою, і палко не запрагне проходити її [стежиною]. А недбала душа неминуче стає безплідною на добрі й досконалі думки, бо нездатна збагнути духовної мудрости, як отой нерозумний

[1] так у новогрец. από το ουράνιο ύψος, у старогрец. εκ τῶν ὑψωμάτων — «з висот», а в лат. a suis elationibus — «зі своїх висот <вихваляння, гордині>».

[2] так у старогрец. θεῖκὸν ἀξίωμα φαντάσας αὐτὸν та в лат. cum majestatem divinam imaginatione quadam sibi arrogare vellet, натомість у новогрец. ότι θα γινόταν ίσος με τον Θεό — «що став би рівним Богові».

[3] тут грец. τέχνη, лат. ars — «мистецтво», «спосіб», «уміння».

[4] тут у старогрец. ἐν Κυρίῳ — «в Господі», в лат. Domino favente — «підтримку Господа», а в новогрец. την χάρη του Κυρίου — «милість <ласка> Господа».

[5] тут старогрец. κάρφος, лат. festuca, новогрец. αγκίδα також — «скалка» (Мт. 7, 3).

сла́дкаѧ є҆́сть ве́щь ми́ръ дꙋше́вный, и҆ и҆́мѧ і҆и҃со́во, и҆ и҆стощა́нїе ве́щь ми́ръ дꙋше́вный, и҆ и҆́мѧ і҆и҃со́во, и҆ и҆стоща́нїе по́мысловъ стра́стныхъ.	віслюк[1] (Пс. 32 [31], 9). Справжній же спокій — це насолода душі, ім'я Ісуса та звільнення від пристрасних намислів[2].
р҃кг. Є҆гда̀ ѕлѣ̀ совѣща́етъ дꙋша̀ съ тѣ́ломъ, тогда̀ ѻ҆́ба созида́етъ гра́дъ тщесла́вїѧ, и҆ сто́лпъ го́рдости, и҆ ѡ҆бита́ющыѧ въ ни́хъ нечести̑выѧ по́мыслы. Гдⷭ҇ь же стра́хомъ гее́нны согла́сїе и҆́хъ возмꙋща́етъ и҆ раздѣлѧ́етъ, понꙋжда́ѧ влады́чицꙋ дꙋ́шꙋ чꙋжда̑ѧ и҆ проти̑внаѧ тѣ́лꙋ глаго́лати и҆ мꙋ́дрствовати, ѿ коегѡ стра́ха и҆ раздѣле́нїе прилꙋча́етсѧ: Занѐ мꙋдрова́нїе плотско́е, вражда̀ на бг҃а є҆́сть, и҆ зако́нꙋ бж҃їю не покарѧ́етсѧ.	123. Якщо душа входить у лиху змову з тілом, тоді вони разом будують місто марнославства й вежу гордині, населяючи їх нечистими намислами. Але Господь острахом перед пеклом розриває їхню домовленість та розділяє їх (Бт. 11, 1-9), змушуючи владну душу мислити й говорити таке, що далеке від тіла та йому суперечить. А з-за цього остраху між ними настає поділ: *«Тому що прагнення тіла вороже Богові — бо не кориться законові Божому»* (Рм. 8, 7).
р҃кд. Повседне́внаѧ на̑ша дѣла̀ подоба́етъ вѣ́сити по вслкъ ча́съ, и҆ внима́ти, и҆ ле́гкими, є҆ли́кѡ возмо́жно, твори́ти: ѻ҆́ныѧ надлежи́тъ въ ве́черъ покаѧ́нїемъ, а҆́ще хо́щемъ со хрⷭ҇то́мъ ѕло́бꙋ побѣди́ти: и҆ разꙋмѣва́ти подоба́етъ, а҆́ще по бз҃ѣ соверша́емъ всѧ̑ чꙋ́вственнаѧ и҆ ви̑димаѧ на̑ша дѣла̀ пред̾ бг҃омъ, и҆ длѧ̀ бг҃а є҆ди́нагѡ, да не ѿ чꙋ́вственныхъ безслове́снѣ крадо́мы быва́емъ.	124. Наші щоденні справи ми повинні щогодини зважувати та пильнувати [за собою], а ввечері по змозі звільнятися від їхнього тягаря покаянням — якщо хочемо з допомогою Христа перемогти у собі зло. Потрібно також дивитися чи з Богом, перед Богом і для Бога ми чинимо всі свої чуттєві й видимі справи, щоб не захопили нас раптом неусвідомлені почуття.
р҃ке. А҆́ще по всѧ́къ де́нь прїѡбрѣта́емъ, съ по́мощїю бж҃їею, ѿ трезвѣ́нїѧ на́шегѡ, не до́лжны є҆смы̀ безразсꙋ́днѡ ѡ҆браща́тисѧ, и҆ погꙋблѧ́тисѧ ѿ мно́гихъ ѻ҆па́сныхъ бесѣ́дъ: но па́че презира́ти подоба́етъ сꙋ́єтнаѧ, за любе́зное и҆ сла́дкое прїѡбрѣ́тенїе, и҆ красо́тꙋ ѻ҆́ныѧ добродѣ́тели. (с.*)	125. Якщо через нашу пильність ми щодня щось із Божою допомогою набуваємо, то не варто тоді нам нерозсудливо поводитися та шкодити собі багатьма випадковими зустрічами й бесідами[3], але навпаки — потрібно нехтувати усією марнотою заради милого й солодкого набутку цієї чесноти та її краси.
р҃кѕ. Пра́ведно, ꙗ҆́коже созда́сѧ по є҆сте́ствꙋ ѿ бг҃а, до́лжны мы̀ подвиза́ти треча́стїе дꙋшѝ: ꙗ҆́рость на внѣ́шнѧго на́шего человѣ́ка, и҆ на ѕмі́ѧ сатанꙋ̀. Гнѣ́вайтесѧ, глаго́летъ, на грѣ́хъ: си́рѣчь, гнѣ́вайтесѧ на сами́хъ себѐ, и҆ на дїа́вола, да не къ бг҃ꙋ согрѣша́ете. Жела́нїе подвиза́ти подоба́етъ къ бг҃ꙋ и҆ добродѣ́тели: слове́сность же над̾ ѻ҆бои́ми си́ми съ премꙋ́дростїю и҆ хи́тростїю поста́вимъ ᲂу҆чрежда́ти, ᲂу҆чи́ти, мꙋ́чити и҆	126. Три частини душі[4] ми повинні спрямовувати відповідно до їхньої, створеної Богом, природи. Емоційну силу[5] спрямовувати на зовнішню нашу людину та на змія — сатану. *«Гнівайтеся*, сказано, *та не грішіть!»* (Пс. 4, 5 LXX), тобто гнівайтеся на самих себе і на диявола, аби не грішити перед Богом. Вольову силу[6] спрямовувати до Бога та до чеснот, а розумову[7] поставити над ними обома, щоби мудро й розважливо їм наказувала, їх виправляла, карала й

[1] тут у грец. ἡμίονον ἄκαρπον — «безплідний осел», у лат. mulus inutilis — «непотрібний мул».
[2] так у новогрец., натомість у старогрец. ὄντως εἰρήνη ἐστὶ τῆς ψυχῆς τὸ γλυκὺ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, καὶ κένωσις νοημάτων ἐμπαθῶν та в лат. profecto pax est suavitas animæ, tam re, quam nomine, et evacuatio cogitationum deditarum affectionibus — «справжнім миром є насолода душі, як у суті, так і в назві, та очищення розуму <міркування> від пристрасних думок (впливів)».
[3] тут у старогрец. πολλῶν συντυχιῶν ἐπισφαλῶν — «багатьма небезпечними зустрічами», у лат. variis conversationibus erroneis — «багатьма випадковими зустрічами», у новогрец. πολλές επιβλαβείς συνομιλίες — «багатьма принадними розмовами».
[4] тут у старогрец. τὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς та в лат. triplicem animæ — «тричастинність душі».
[5] грец. ὁ θυμός, букв. —«гнів», у лат. тут vim irascendi — «гнівливу силу».
[6] грец. τὸ ἐπιθυμητικὸν, букв. — «бажану», у лат. cupiditatis — «бажання».
[7] грец. τὸ λογιστικὸν (у Міня τὸ λογικὸν), букв. — «словесну», у лат. rationalem partem — «розумну частину».

начальствовати, ꙗкоже царь начальствꙋетъ надъ рабами. И егда поставимъ разꙋмъ ѡбладателемъ сихъ, тогда по бзѣ сими разꙋмъ нашъ ꙋправлѧетъ, аще и востаютъ на него страсти: глаголетъ бо братъ гдень: аще кто въ словѣ не согрѣшаетъ, сей совершенъ мꙋжъ, силенъ ѡбꙋздати и все тѣло, и прочаѧ. Занеже истинꙋ рещи, всѧкое беззаконїе и грѣхъ ѿ сихъ трїехъ совершаетсѧ, и всѧкаѧ добродѣтель и правда ѿ оныхъ трїехъ составлѧетсѧ.	панувала над ними, як цар над своїми підданими. І хоча вони повставатимуть проти цього, одначе розум керуватиме ними за волею Божою, бо стоятиме тоді над ними. Адже брат Господній каже: *«Коли хтось не завинить словом [розуму], той муж досконалий, що може загнуздати й усе тіло»* (Як. 3, 2). Правду кажучи, усі беззаконня і гріхи чиняться цими трьома силами та й кожна чеснота і праведність цими трьома силами звершується.
ркз. Тогда ꙋмъ помрачаетсѧ и неплоднымъ пребываетъ, егда или словеса мирскаѧ глаголати бꙋдетъ, или въ мысль прїимши бесѣдовати бꙋдетъ съ ними, или въ чꙋвственномъ чемлибо тѣло со ꙋмомъ сꙋетнѡ ꙋпразднитсѧ, или сꙋетѣ инокъ себе предастъ. Абїе бо и скорѡ погꙋблѧетъ теплотꙋ, ꙋмиленїе, и ѡ бзѣ дерзновенїе, и разꙋмъ. Елико бо внимаемъ ꙋмꙋ, толикѡ просвѣщаемсѧ, и еликѡ не внимаемъ, толикѡ помрачаемсѧ.	127. Розум затуманюється і стає безплідним тоді, коли говоримо про світське, або коли мовимо собі про нього подумки, або ж коли тілом і розумом марнуємо час на щось чуттєве, або коли взагалі піддаємося марноті, адже тоді зараз же втрачаємо заповзяття, відчуття скрухи, близькости з Богом і [божественне] пізнання. Тому, коли зважаємо на розум, то просвічуємося, а коли не зважаємо, то затуманюємося.
ркн. Кто по всѧкъ день блюденїе и безмолвїе ꙋма гонитъ и ищетъ, сей ꙋдобнѡ презираетъ чꙋвственное все, да не всꙋе трꙋдитсѧ. Аще ли же презираетъ свою совѣсть, горькѡ ꙋснетъ смертїю забвенїѧ: ѡ чемъ молитсѧ бжественный двдъ, сирѣчь, дабы не ꙋснꙋти. Глаголетъ же и апⷧъ: вѣдꙋщемꙋ добро творити, и не творѧщемꙋ, грѣхъ емꙋ есть.	128. [А] хто день-у-день шукає душевного миру і спокою[1] та їх тримається, той може легко зректися всього чуттєвого [чи то матеріального], щоб намарно не трудитися. Якщо ж він затуманюватиме своє розуміння, то засне гіркою смертю забуття, якою щоб не заснути молився св. Давид (Пс. 13, 5). Апостол же каже: *«Хто, отже, знає добро чинити, а його не чинить, — гріх тому!»* (Як. 4, 17).
ркѳ. Приходитъ же ꙋмъ ѿ лѣности въ свой паки чинъ и трезвѣнїе, аще абїе прилѣжанїе имѣти бꙋдетъ, и аще дѣйственность ꙋма нашегѡ теплымъ тщанїемъ возставимъ. (с.*)	129. А розум із недбальства знову перейде до властивого йому порядку й пильности, якщо запалимося ревністю та з гарячим заповзяттям відновимо його практику [пильнування].
рл. Не предваритъ жерновный оселъ крꙋга, въ немже привѧзанъ есть: ниже ꙋмъ предваритъ въ совершеннотворной добродѣтели, не исправивъ внꙋтреннѧѧ своѧ. Ѡслѣплѧетъ бо всегда внꙋтреннима очима, кто не можетъ зрѣти добродѣтель и свѣтосїѧющаго Іиса.	130. Віслюк у млині не ступить далі жорен, до яких запряжений, а розум не приступить до чесноти, яка веде до досконалости, якщо внутрішньо себе не впорядкує, бо завжди сліпуватиме внутрішніми очима, що не здатні бачити чесноту та сяючого Ісуса.
рла. Свирѣпый и жестокїй конь скачетъ прїѧтнѡ, всадника воспрїимши: ꙋмъ же веселїемъ возвеселитсѧ во свѣтѣ гдни, входѧ во ꙋтрїи, свобождаемь ѿ помыслѡвъ, и пойдетъ ѿ силы дѣѧтельныѧ любомꙋдрїѧ ꙋмнагѡ, самъ на себѧ взираѧ, къ силѣ	131. Чудовий, баский кінь ставма стає, коли відчуває на собі вершника, а радісний розум радіє [нетварним] світлом Господа, коли *«удосвіта»* стає перед Ним вільним від усяких намислів (Пс. 5, 4). Зрікаючись себе, він від *сили* практичної мудрости

[1] тут у старогрец. νοῦ εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν, у лат. mentis pacem et quietem та в новогрец. την ειρήνη και την ησυχία του νου — «миру та спокою розуму».

неизречéнной, зрѧ́щей неизречє́нныѧ добродѣ́тєли, и҆ є҆гдà глꙋбинꙋ̀ высóкихъ, безконéчныхъ и҆ бж҃éственныхъ помышлéній въ сéрдце прїи́метъ, тогдà ꙗ҆ви́тсѧ є҆гѡ̀ сéрдцꙋ, є҆ли́кѡ возмóжно, бг҃ъ богѡ́въ. Ѹ҆диви́всѧ же ᲂу҆́мъ, прославлѧ́етъ любéзнѣ бг҃а ви́димаго и҆ ви́дѧщаго, котóрый и҆ по семꙋ̀ и҆ по томꙋ̀ сп҃са́етъ си́це на негò взира́ющаго.	розуміння набирається невимовної *сили* споглядати несказане й досконале[1], а, сприймаючи в глибинах свого серця неосяжні божественні реалії, бачить *«Бога богів»*, наскільки може (Пс. 84, 8 LXX). Отоді вражений цим розум любовно славить Бога, зримого та зрячого, Який заради цього і спасає того, хто Його так споглядає.
рл҃в. Глꙋбинꙋ̀ высóкꙋ ᲂу҆зри́тъ разꙋ́мнѡ и҆справлѧ́емое безмóлвїе сердéчное, и҆ ди́внаѧ ѿ бг҃а ᲂу҆слы́шитъ ᲂу҆́хо безмóлвнагѡ ᲂу҆мà.	132. Неосяжну височінь побачить той, чий розум підтримує спокій серця, а чудесні речі від Бога чутимуть вуха того, хто досяг спокою.
рл҃г. Пꙋ́тникъ дóлгимъ, и҆ неꙋдобопроходи́мымъ и҆ трꙋ́днымъ пꙋтéмъ шéствовати нача́вый, и҆ заблꙋждéнїѧ боѧ́сѧ на возвращéнїи, знамє́нїѧ нѣ̑каѧ, и҆ пꙋтеводи́телей въ пꙋтешéствїи своéмъ поставлѧ́етъ, ꙗ҆̀же доставлѧ́ютъ є҆мꙋ̀ ᲂу҆дóбное возвращéнїе въ дóмъ. Трéзвеннѣ же пꙋтешéствꙋющїй мꙋ́жъ поставлѧ́етъ словесà, тогѡ́жъ са́магѡ и҆ ѻ҆́нъ боѧ́сѧ.	133. Мандрівник, що подавсь у далеку, незнану та тяжку дорогу[2], намічає її, аби не збитися та щоб легше було йому за тими орієнтирами вернутися назад, а хто пильно [й молитовно] прямує, той має орієнтуватися за наміченими словами.
рл҃д. Но пꙋ́тникꙋ возвращéнїе, ѿню́дꙋже и҆зы́де, быва́етъ винóю ра́дости: трéзвенникꙋ же возвращéнїе вспѧ́ть є҆́сть поги́бель словéсныѧ дꙋшѝ и҆ знамéнїе ѿстꙋплéнїѧ бг҃оꙋгóдныхъ дѣ́лъ и҆ словéсъ и҆ помышлéній, и҆ бꙋ́детъ и҆мѣ́ти во врéмѧ смертонóснагѡ снà дꙋшéвнагѡ пóмыслы, ꙗ҆́кѡ жа́ло возбꙋжда́ющыѧ то напомина́нїемъ мнóгагѡ помрачéнїѧ, и҆ ᲂу҆ны́нїѧ, ѿ нерадѣ́нїѧ съ ни́мъ слꙋчи́вшагѡсѧ.	134. Але як для мандрівника повернення туди, звідкіля він вийшов, — радість, то для пильного повернення назад — загин його розумної душі та ознака відступництва від милих Богові вчинків, слів і думок. І матиме він у смертельному сні своєї душі такі думки, що будитимуть його, як ті колючки, нагадуючи про глибоке затуманення та лінощі, до яких він дійшов через власну недбалість.
рл҃є. Въ скѡ́рби, и҆ во ѿчаѧ́нїе, и҆ въ безнадéждїе впа́дшымъ на́мъ подоба́етъ твори́ти въ себѣ̀, ꙗ҆́коже творѧ́ше дави́дъ: си́рѣчь, (с.҃) и҆злива́ти сéрдце на́ше къ бг҃ꙋ, и҆ моли́твꙋ, и҆ скóрбь на́шꙋ ꙗ҆́коже є҆́сть, гд҃ви возвѣща́ти. И҆сповѣ́даемсѧ бг҃ꙋ, ꙗ҆́кѡ могꙋ́щемꙋ премꙋ́дрѡ на́съ ᲂу҆пра́вити, и҆ скóрбь, а҆́ще полéзна, сотвори́ти лéгкою, и҆ и҆зба́вити на́съ ѿ па́гꙋбныѧ и҆ тлѣ́нныѧ печа́ли.	135. Коли находить на нас смуток, розпука чи безнадія, то маємо робити те, що робив Давид, — виливати своє благання перед Богом та відкривати Йому свою печаль (Пс. 142, 3). Бо ми звіряємося Богові, Який може мудро [все] нам влаштувати, од смутку нашого полегшення дати, коли це нам на добро, та визволити нас від туги, що нищить і руйнує.
рл҃ѕ. Ꙗ҆́рость бо на человѣ́ка чрезєстéственнѡ дви́жимаѧ, и҆ печа́ль не по бз҃ѣ, и҆ ᲂу҆ны́нїѧ, растлѣва́ютъ та́коже блага̑ѧ и҆ разꙋ́мныѧ	136. Неприродні вияви емоцій[3] до людей, смуток не для Бога і туга[4] — всі вони однаково руйнують намисли добра та духовного пізнання, а Господь,

[1] тут у старогрец. ἐκ δυνάμεως φιλοσοφίας νοῦ πρακτικής, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνανεύων εἰς δύναμιν ἄῤῥητον, ἀῤῥήτου δὲ καὶ ἀρετῶν θεωρητικήν, у лат. ex philosophica facultate mentis activa progredietur ad vim arcanam, arcanorum et virtutum contemplatricem та в новогрец. από τη δύναμη της πρακτικής φιλοσοφίας του νου, με άρνηση του ίδιου του εαυτού του, σε άρρητη δύναμη που θεωρεί τα άρρητα και τις αρετές — «від сили практичної філософії розуму, зречення від самого себе, в невимовну силу споглядання несказанного й досконалостей», або ж — «переходить від мудрости, необхідної для практикування чеснот, до невимовного видіння, у якому споглядає святе та несказане».

[2] тут у старогрец. μακρὰν καὶ δυσδιάβατον καὶ ἀργαλέαν ὁδὸν, у лат. longam, <…> difficilem et molestiam viam — «довгою, важкопрохідною (небезпечною) і тяжкою дорогою», у новогрец. περάσει μακρύ και δύσβατο και δύσκολο δρόμο — «довгий, важкий і складний шлях».

[3] тут грец. ὁ θυμός, лат. ira, церковнослов. ꙗ҆́рость — «гнів».

[4] тут грец. ἡ ἀκηδία, лат. tædium, церковнослов. ᲂу҆ны́нїе, також — «духовна лінь», «знудженість», «відраза», «нехіть», «пригнічення духу», «апатія», «млявість».

по́мыслы, и҆̂хже гдⷭ҇ь и҆сповѣ́данїемъ расточа́ѧ, ра́дость водворѧ́етъ.	розганяючи їх після нашого звірення, сповняє нас радістю.
ρ҃лз. По́мыслы же вше́дшыѧ въ се́рдце и҆ не хотѧ́щымъ на́мъ ѹ҆крѣпи́вшыѧсѧ, и҆ стоѧ́щыѧ и҆стреблѧ́ти навы́че і҆и҃сова моли́тва съ трезвѣ́нїемъ, и҆з̾ глѹби́ны̀ помышле́нїѧ серде́чнагѡ.	137. Намисли, що проти нашої волі вдерлися й закріпилися у серці, зазвичай проганяє Ісусова молитва, що пильно промовляється в глибині серця.
ρ҃лн. Ѿблегче́нїе же и҆ ра́дость, бы́вше въ печа́ли ѿ мно́гихъ безслове́сныхъ по́мыслѡвъ, ѡ҆бра́щемъ є҆гда̀ ѹ҆корѧ́ти бѹ́демъ себѐ и҆́стиннѡ и҆ безпристра́стнѡ, и҆ возвѣща́ти всѧ̂ гдⷭ҇ѹ, ꙗ҆́коже человѣ́кѹ: и҆ всѧ́чески ѿ ѻ҆бою̀ се́ю ѡ҆брѧ́щемъ поко́й.	138. Ми відчуємо полегшення і радість у смутку від багатьох безтямних намислів, коли докоримо собі правдиво й безпристрасно, або коли звіримось у всьому Господеві, як людині. І, звісно, діючи оцими двома способами, ми матимемо спокій за будь-яких обставин.
ρ҃лѳ. Во ѡ҆́бразъ ѹ҆ма̀ законополо́жникъ мѡѷсе́й прїе́млетсѧ ѿ ѻ҆тє́цъ, и҆́же бг҃а ви́дитъ въ кѹпинѣ̀, и҆ лице́мъ прославлѧ́етсѧ, и҆ бг҃омъ фараѡ́нѹ ѿ бг҃а богѡ́въ поставлѧ́етсѧ, и҆ є҆гѷ́петъ ра́нитъ, и҆ і҆и҃лѧ и҆зво́дитъ, и҆ зако́нъ полага́етъ: ꙗ҆̀же не со́бственнѡ взѧ̂тaѧ, но по дѹ́хѹ, сѹ́ть дѣ̂йствїѧ и҆ преимѹ́щєства ѹ҆ма̀.	139. Образом розуму отці вважають законодавця Мойсея, — який бачив Бога в кущі (Вих. 3, 2 – 4, 17), обличчя якого сяяло промінням (Вих. 34, 30) та якого Бог над богами поставив фараонові за бога (Вих. 7, 1), він же бичував Єгипет (Вих. 7,10), вивів Ізраїля (Вих. 12) і дав закон (Вих. 20). Усе це символічно й духовно виявляє дії та переваги розуму.
ρ҃м. Ѡ҆́бразъ же внѣ́шнѧгѡ человѣ́ка є҆́сть а҆арѡ́нъ, бра́тъ ѻ҆́нагѡ законополо́жника. Да ѡ҆бвини́ши ѹ҆́бѡ съ ꙗ҆́ростїю, ꙗ҆́коже мѡѷсе́й согрѣши́вшаго а҆арѡ́на, и҆ мы̀ вводѧ́ще глаго́лемъ: что̀ непра́вдова тебѣ̀ і҆и҃ль, ꙗ҆́кѡ потща́сѧ ѿста́вити и҆̀хъ ѿ гдⷭ҇а бг҃а жива́гѡ и҆ вседержи́телѧ.	140. А образом зовнішнього чоловіка є Аарон, брат законодавця. Тому, гнівно звинувачуючи нашого зовнішнього чоловіка, запитаймо, як Мойсей Аарона, коли той згрішив: «Що заподіяв тобі Ізраїль, що ти відвернув його від живого Бога, Господа Вседержителя?» (Вих. 32, 21).
ρ҃ма. Показа̀ на́мъ гдⷭ҇ь, све́рхъ всѣ́хъ дрѹги́хъ бла̑гъ, и҆ сїѐ, є҆гда̀ хотѧ́ше воскреси́ти ла́зарѧ ѿ ме́ртвыхъ, є҆́же ѹ҆де́рживати запреще́нїемъ женоподо́бнѹю не́мощь дѹшѝ, и҆ жесто́кїй нра́въ ѹ҆твержда́ющїй, є҆́же вѣ́сть, глаго́лю же, ꙗ҆́кѡ самоѹкоре́нїе ѿ самолю́бїѧ, тщесла́вїѧ и҆ го́рдости дѹ́шѹ и҆збавлѧ́етъ. (с.҃)	141. Серед усього іншого добра Господь, маючи воскресити Лазаря (Йо. 11, 33), указав нам і на те, що потрібно суворо стримувати вразливу [1] й нестриману душу та виховувати в собі твердий характер, тобто докоряти собі, а це, звісно, звільняє душу від самолюбства, марнославства і гордині.
ρ҃мв. Ꙗ҆́коже без̾ вели́кагѡ корабл҄ѧ̀ морскѹ́ю пѹчи́нѹ пре́йтѝ не мо́жно: си́це не мо́жно ѿгна́ти прило́гъ лѹка́вагѡ по́мысла без̾ призыва́нїѧ і҆и҃са хрⷭ҇та̀.	142. Як неможливо без великого корабля перетнути велике море, так неможливо й устояти перед навалом лукавих намислів без заклику до Ісуса Христа.
ρ҃мг. Противорѣ́чїе ѡ҆бѹ́здывати, призыва́нїе же навы́че ѿгонѧ́ти ѿ се́рдца по́мыслы. Прило́гѹ бо вѡобрази́вшѹсѧ мечта́нїемъ чѹ́вственныѧ ве́щи въ дѹшѣ̀, ꙗ҆́коже мечта́нїемъ лица̀ ѡ҆скорби́вшагѡ на́съ, и҆лѝ мечта́нїемъ	143. Спротив бо їх стримує, а заклик [до Христа] виганяє з серця. Як тільки-но при підступі почнуть формуватися в душі образи чогось видимого [2], скажімо людини, що нас кривдила, красивої жінки[3],

[1] тут у старогрец. τὸ ϑηλυδϱιῶδες — «жіночність», у новогрец. την ἔλλειψη ανδϱείας — «браку мужности», у лат. mollitiem — «вразливої».
[2] тут грец. αἰσϑητοῦ πϱάγματος, лат. rei sensibilis — «чуттєвих речей».
[3] тут грец. ἢ κάλλους γυναικείου, лат. pulcritudinis muliebris — «жіночої краси».

красоты̀ же́нскїѧ, и҆лѝ зла́та, и҆лѝ сребра̀, є҆ди́но по є҆ди́номꙋ и҆з̾ си́хъ, а҆́ще бꙋ́детъ въ се́рдцѣ на́шемъ, а҆́бїе ѡ҆бличаю́тсѧ по́мыслы памѧтозло́бїѧ, блꙋда̀ и҆ сребролю́бїѧ, мечта́нїе произве́дшїи въ се́рдцѣ. И҆ а҆́ще и҆скꙋ́сенъ оу҆́мъ на́шъ, и҆ нака́занъ є҆́сть, навы́че блюде́нїю оу҆ма̀, и҆ зрѣ́ти чи́стѡ и҆ ꙗ҆́снѡ ле́стныѧ мечта̑нїѧ и҆ пре́лести лꙋка́выхъ: а҆́бїе, оу҆до́бь въ нахожде́нїи противорѣ́чїемъ и҆ моли́твою і҆и҃съ хр҇то́вою, Оу҆гаша́етъ разже́нныѧ стрѣ́лы дїа́вола, не попꙋща́ѧ пристра́стномꙋ мечта́нїю пои́тѝ вкꙋ́пѣ съ ни́мъ, и҆ помышле́нїамъ на́шымъ соѡбрази́тисѧ со́нїю пристра́стнѡ, и҆лѝ собесѣ́довати любо́внѡ, и҆лѝ многомы́слїе, и҆лѝ сложе́нїе сотвори́ти: ѿ чесѡ̀ послѣ́дꙋютъ по нꙋ́ждѣ нѣ́коей, ꙗ҆́кѡ за дне́мъ но́щь, лꙋка̑выѧ дѣла̀.

срібла чи золота, або коли вони одне за одним навалюватимуться на нас, то одразу тоді виявлятимуть себе думки злопам'ятства, розпусти і грошолюбства, що витворюють у нашому серці такі видива. А якщо наш розум досвідчений, навчений і звик себе пильнувати, чітко та ясно бачити звабливі ілюзії та оману демонів, то спротивом і молінням до Ісуса Христа легко здолає *«згасити всі розпечені стріли лукавого»* (Еф. 6, 16). Він не дозволить пристрасній ілюзії спілкуватися з собою [1] і не допустить щоби наші думки сплутувалися та приязно розмовляли з нею або довго про неї міркували, чи погоджуватися з нею, — бо відомо, що за тим, як ніч за днем, підуть лиходійства.

рм҃д. А҆́ще же неи҆скꙋ́сенъ є҆́сть оу҆́мъ на́шъ въ бо́дрости трезвѣ́нїѧ, а҆́бїе мѣша́етсѧ съ ꙗ҆вльшимсѧ є҆мꙋ̀ мечта́нїемъ пристра́стнѡ, ꙗ҆ково́ бы то̀ ни бы́ло, и҆ разглаго́льствꙋетъ, вопроше́ниѧ непра́ведныѧ принима́ѧ, и҆ даѧ̀ ѿвѣ́ты: и҆ тогда̀ смѣ́шаны быва́ютъ на́ши по́мыслы съ бѣсо́вскимъ мечта́нїемъ, є҆́же є҆щѐ па́че расте́тъ и҆ мно́житсѧ, да любе́зно, и҆ красно̀, и҆ оу҆го́дно ꙗ҆влѧ́етсѧ прельща́емомꙋ и҆ крадо́момꙋ оу҆мꙋ̀. И҆ то́еждe стра́ждетъ тогда̀ оу҆́мъ, ꙗ҆́коже а҆́ще ꙗ҆ви́тсѧ пе́съ на ра́внѣмъ мѣ́стѣ нѣ́коемъ, и҆дѣ́же и҆ а҆́гнцы нѣ́кїи бꙋ́дꙋтъ, сꙋ́ще незло́биви, и҆ къ ꙗ҆ви́вшемꙋсѧ и҆̀мъ ча́стѡ притека́ютъ, ꙗ҆́кѡ къ свое́й ма́тери, ничесѡ̀ ѿ приближе́нїѧ ко пса́мъ не прїѡбрѣта́юще, ра́звѣ то́чїю нечистотꙋ̀ и҆ зловонїе воспрїе́млюще. Сице́вымъ ѡ҆́бразомъ и҆ на́ши помышле́нїѧ притека́ютъ нена́каза́ннѡ ко всѣ̑мъ бѣсѡ́вскимъ мечта́нїамъ во оу҆мѣ̀: и҆ смѣси́вшихсѧ и҆̀хъ, ꙗ҆́коже (с. ҃) реко́хъ, мо́жно ви́дѣти ѻ҆боихъ совѣща́вающихсѧ преврати́ти И҆лїопо́ль, ꙗ҆́коже а҆гамемно́нъ и҆ менела́й. Си́це бо и҆ сі́и совѣ́тꙋютсѧ, чемꙋ̀ подоба́етъ бы́ти, дабы̀ посре́дствомъ тѣ́ла въ дѣ́ло привестѝ ꙗ҆́вльшеесѧ и҆̀мъ ѿ пре́лести бѣсо́вскагѡ прило́га кра́снымъ и҆ прїѧ́тнымъ. И҆ си́це про́чее зи́ждꙋтсѧ внꙋтрѝ согрѣше́нїѧ дꙋше́внаѧ: нꙋ́жда же нале́жи́тъ тогда̀ и҆ внѣ̀ и҆звестѝ сꙋ́щаѧ во внꙋ́тренности се́рдца.

144. А якщо наш розум недосвідчений та не вміє за собою пильнувати, то одразу сплутується з будь-якою пристрасною ілюзією, що йому явилася, засипаючи її негідними питаннями й отримуючи такі самі відповіді. Наші намисли, відтак, сплутуються з демонськими ілюзіями, які зростають та розпускаються, щоби постати перед розумом, якого зваблюють і захоплюють, привабливішими, красивішими і принаднішими. Тоді наш розум допускається облуди як оті ягнята, коли на полонині, де вони пасуться, з'являється заблудлий пес, а вони, думаючи, що це їхня мати, біжать у своїй простоті до нього та нічого від нього не отримують, хіба-що набираються бруду та смороду. Саме так наші намисли, коли їм бракує досвіду, біжать за демонськими ілюзіями, що з'являються в нашому розумі та, як я вже казав, сплутуються з ними настільки, що можна бачити, як вони змовляються наче Агамемнон із Менелаєм, щоби знищити місто Іліон (Трою). Вони бо обдумують, що треба робити аби з допомогою тіла здійснити те, що під впливом демонського підступу видавалося їм таким прекрасним і солодким. Отак, зрештою, стаються падіння душі, а далі принагідно виноситься назовні те, що визріло у серці.

рм҃є. Оу҆до́бнаѧ нѣ́каѧ и҆ незло́бивaѧ ве́щь є҆́сть оу҆́мъ, оу҆до́бь послѣ́дꙋющаѧ мечта́нїамъ, и҆ ѿ беззако́нныхъ мечта́нїй неꙋдободержи́маѧ, а҆́ще

145. Розум наш, сам від себе легкий та безвинний, легко піддається демонським намислам і навряд чи зміг би втриматися від беззаконних ілюзій демонів, якщо не мав би в собі такого намислу, який,

[1] тут старогрец. συγγενῇ ἅμα αὐτῇ - «ріднитися з ним», лат. imbutam – «навіювати», у новогрец. να εισχωρήσει στην καρδιά – «проникати в серце».

не и҆́мать самоде́ржца страсте́мъ по́мысла, возбраня́юща є҆го̀ всегда̀ и҆ ѡ҆бꙋздыва́юща.	запанувавши над пристрастями, завше його стримує і приборкує.
рм҃ѕ. Видѣ́нїе и҆ ра́зꙋмъ сꙋ́ть наста́вники соверше́ннагѡ житї́ѧ, и҆ хода́таи навыко́ша бы́ти: занѐ смы́слъ вознесші́йсѧ си́ми, въ презрѣ́нїе прихо́дитъ страсте́й, и҆ и҆́ныхъ чꙋ́вственныхъ и҆ прїѧ́тныхъ веще́й жите́йскихъ, ꙗ҆́кѡ хꙋды́хъ.	146. Споглядання і [духовне] пізнання [1] — це справжні провідники та призвідники аскетичного способу життя[2], бо коли вони підносять серце вгору, то воно нехтує чуттєвими задоволеннями [3] й усякими матеріальними принадами, як такими, що нічого не варті.
рм҃з. Житїѐ внима́тельное, ѡ҆ хрⷭ҇тѣ̀ і҆и҃сѣ и҆справлѧ́емо, ражда́етъ видѣ́нїе и҆ разꙋмѣ́нїе: ражда́етъ и҆ восхожде́нїѧ бж҃е́ственнаѧ, и҆ помышле́нїѧ премꙋ́драѧ, сопрѧ́гшисѧ съ сꙋпрꙋ́гою, смире́нїемъ, ꙗ҆́коже глаго́летъ бж҃е́ственный проро́къ и҆са́їа, ꙗ҆́кѡ терпѧ́щїи гдⷭ҇а и҆змѣнѧ́тсѧ си́лою, ѡ҆крылѧ́тѣютъ и҆ возлетѧ́тъ ѡ҆ гдⷭ҇ѣ.	147. А уважний спосіб життя, що досягається з благодаті Ісуса Христа, є батьком споглядання й [духовного] пізнання, оскільки породжує божественні сходження і премудрі думки, поєднавшись із дружиною — смиренністю, як каже божественний пророк Ісая: *«Ті ж, що на Господа вповають, відновлюють сили, немов орел, здіймають крила»* (Іс. 40, 31).
рм҃и. Же́стоко и҆ прискѡ́рбно человѣ́кѡмъ ꙗ҆влѧ́етсѧ, дꙋше́внѡ безмо́лвствовати ѿ всѧ́кагѡ по́мысла. И҆ вои́стиннꙋ є҆́сть дѣ́ло трꙋ́дное и҆ болѣ́зненное. Не є҆ди҃нымъ бо прискѡ́рбно ненаꙋче́ннымъ бра́ни, безтѣле́сное въ тѣле́сномъ до́лѣ заключа́ти и҆ загражда́ти, но и҆ и҆скꙋ́съ прїи́мшымъ сꙋ́щїѧ внꙋ́трь невеще́ственныѧ бра́ни. А҆ и҆́же гдⷭ҇а і҆и҃са всегда́шнею моли́твою въ пе́рсехъ содє́ржитъ, не ᲂу҆трꙋди́тсѧ послѣ́дꙋѧ є҆мꙋ̀, по сло́вꙋ проро́ка, и҆ днѐ человѣ́ча таковы́й не пожела́етъ, за красотꙋ̀ и҆ прїѧ́тность, и҆ сла́дость і҆и҃совꙋ: и҆ врагѡ́въ свои́хъ, нечести́выхъ бѣсѡ́въ ѡ҆́крестъ скита́ющихсѧ не постыди́тсѧ, глаго́лѧ и҆̀мъ во вратѣ́хъ се́рдца, и҆ і҆и҃сомъ вспѧ́ть ѿгонѧ́ѧ. (с. ꙋ҃ж)	148. Людям здається, що заспокоїти душу, аби її не турбувала жодна думка, надзвичайно важко та й непросто. І справді, обмежити безтілесне межами тіла вимагає важкої праці й боротьби, та не лишень від необізнаного, але й від досвідчених у духовній брані. Але хто безнастанною молитвою утримує в грудях Господа Ісуса, той каже за пророком: *«Я не клопотався перед Тобою про лихо і не бажав я дня нещастя»* (Єр. 17, 16). А заради втіхи й насолоди красою Ісуса він не захоче жити життям людей смертних [4] та й перед ворогами, — нечистими демонами, що шастають навколо нього, не зганьбиться, коли протистоятиме їм *«при брамі»* (Пс. 126, 5), і назад прожене з допомогою Ісуса.
рм҃ѳ. Возлетѣ́вши дꙋша̀ по сме́рти на воздꙋ́хъ во две́ри небе́сныѧ, съ собо́ю и҆ въ себѣ̀ и҆мꙋ́щи хрⷭ҇та̀, нижѐ та́мѡ врагѡ́въ свои́хъ ᲂу҆срами́тсѧ, но дерзнове́ннѡ, ꙗ҆́коже ны́нѣ, и҆ тогда̀ возглаго́летъ къ ни҆́мъ во вратѣ́хъ. То́чїю до и҆схо́да своегѡ̀ да не ѡ҆слабѣва́етъ вопи́ти ко гдⷭ҇ꙋ і҆и҃сꙋ хрⷭ҇тꙋ̀ сн҃ꙋ бж҃їю де́нь и҆ но́щь: и҆ то́й сотвори́тъ ѿмще́нїе вско́рѣ, по нело́жномꙋ є҆гѡ̀ и҆	149. А якщо душа матиме за собою оборонця Христа[5], то й після смерті, здійнявшись у повітря до небесної брами, не побоїться ворогів, і тоді, як нині, сміливо крикне на них *«при брамі»*. Тільки до самого свого виходу хай не перестає щодня й щоночі закликати Господа Ісуса Христа, Сина Божого, і Той невдовзі оборонить її за правдивою і божественною Своєю обітницею, яку Він дав у

[1] тобто пізнання нетварного буття.
[2] тут грец. ἀκριβοῦς βίου, лат. exactæ vitæ —«вірного життя».
[3] тобто гедонією.
[4] тут у старогрец. καὶ ἡμέραν ἀνθρώπου ὁτοιοῦτος οὐκ ἐπιθυμήσει διὰ τὴν ὡραιότητα καὶ γλυκύτητα Ἰησοῦ та в лат. Idemque captus decore, oblectatione et suavitate Jesu, non expetet diem humanum — «і дня людського не побажає заради краси, приємности й солодощів Ісуса».
[5] тут у старогрец. μεθ' ἑαυτῆς ὑπὲρ αὐτῆς Ἰησοῦν ἔχουσα, у лат. secum et supra se Jesum habeus —«матиме за собою і в собі Христа», у новогрец. έχοντας μαζί της υπερασπιστή το Χριστό —«маючи захисником Христа».

бж҃ественномꙋ ѡбѣщанїю, ꙗкоже рече ѡ сꙋдїи неправеднѣмъ: ей, глаголю вамъ, сотворитъ и въ настоѧщей жизни, и по исходѣ дꙋши ѿ тѣла.	притчі про несправедливого суддю: *«Кажу вам: оборонить»* (Лк. 18, 8) її і в теперішньому житті, і після виходу з тіла.
рн. По ꙋмномꙋ морю плаваѧ, ꙋповай на Ї҃са. Глаголетъ бо внꙋтри, въ сердцѣ твоемъ таинственнѣ сїе: Не бойсѧ отроча мой, Їакѡве, малый Їзраилю, черве: азъ защищаю тѧ. Аще ꙋбѡ Бг҃ъ по насъ, кїй лꙋкавый на ны; иже ꙋблажи чистыхъ сердцемъ, и законъ положи, ꙗкѡ въ чистыѧ сердца сладкїй Ї҃съ, и единый чистый, входити бж҃ески, и въ оныхъ ѡбитати хощетъ. Тѣмже да не престанемъ, по словꙋ бж҃ественнагѡ Павла, ѡбꙋчати ꙋмъ ко благочестїю. Воистиннꙋ бо благочестїе праведнѡ речесѧ исторгающимъ из корене сѣмена лꙋкавагѡ. Сїе благочестїе есть онаѧ стезѧ слова, сирѣчь, пꙋть словесности, или пꙋть помысла, по еллинскомꙋ же аттїческомꙋ нарѣчїю: ἡ ὁδός пꙋть, οἶμος и κέλευθος, глаголетсѧ, еже есть помыслъ.	150. Перетинаючи духовне море[1], покладайся на Ісуса, бо Сам Він у твоєму серці невимовно тобі промовляє: *«Не бійся, Якове, — слабосилий Ізраїлю! Бо Я — Господь, твій Бог, Я держу тебе за правицю»* (Іс. 41, 13.14). *«Коли Бог за нас*, то який лукавий *проти нас»* (Рм. 8, 31)? — За нас Бог, що благословляє чистих серцем і дає заповіді, а тому найсолодший Ісус, Який один насправді є чистим, божественним чином легко входить у чисті серця та перебуває в них. Тож не переставаймо привчати свій розум до побожности, як радить Павло (1 Тм. 4, 7), адже побожність викорінює насіння, посіяне дияволом, та є дорогою розуму, чи то шляхом розуміння або ж шляхом міркування, бо в грецькому аттічному діалекті [слова] οἶμος та κέλευθος означають шлях, який, власне, і є міркуванням[2].
рна. Ѿ множествѣ мира насладитсѧ по словꙋ дѣдовꙋ, иже не прїемлетъ лица человѣча, сꙋдѧ неправдꙋ въ сердцѣ своемъ, сирѣчь ѡбразы не прїемлетъ лꙋкавыхъ дꙋхѡвъ, и чрез оныѧ ѡбразы помышлѧѧ ѡ грѣхѣ и ѕлѣ, сꙋдѧ и разсꙋждаѧ въ земли своегѡ сердца, праведнаѧ на грѣхъ премѣнѧѧ. Людьми бо и бѣсѡвъ велицыи и разꙋмнїи отцы въ нѣкоторыхъ писанїѧхъ своихъ нарекоша за словесность: ꙗковоже есть и еѵ҃льское слово, идѣже глаголетъ Гд҃ь, ꙗкѡ врагъ человѣкъ сїе сотвори, и во (с. ҂ѯо) пшеницꙋ вмѣша плевелы. Не можно скоро ѿрещисѧ ѿ творѧщихъ лꙋкавое: сегѡ ради и потреблѧемсѧ ѿ помыслѡвъ.	151. Тішитиметься, каже Давид, тривалим миром (Пс. 37, 11) той, хто без огляду на осіб судить неправду в своєму серці, тобто не приймає óбразів злих духів і через ці óбрази не замислює лихого, але відчуваючи й виявляючи [їх] у власному серці[3], правдиво оцінює гріх. Великі й мудрі[4] Отці в деяких своїх творах називають демонів «чоловіками» з-за їхньої розсудливости. Та й у Євангелії Господь каже: *«Ворог-чоловік зробив це»*, тобто посіяв кукіль поміж пшеницею [маючи на увазі диявола, адже потім сказав: *«ворог, що його посіяв — це диявол»* (Мт. 13, 24-39)]. А позаяк ми не протидіємо одразу цим лиходіям, то через те думки і гризуть нас.
рнв. Со вниманїемъ ꙋма наченшїи жити, аще сопрѧжемъ съ трезвѣнїемъ смиренїе, и соединимъ съ противорѣчїемъ молитвꙋ, пꙋтемъ мысленнымъ	152. Коли ж почнемо жити, приділяючи увагу розуму[5], до пильности додаючи смирення, а до спротиву долучаючи молитву, то добре

[1] тут грец. τὴν νοητὴν θάλασσαν —«морем розуму», лат. spiritale mare —«духовне море».

[2] тут за класичною нормою давньогрецької мови (ἡ Ἀτθὶς διάλεκτος, лат. secundum proprietatem linguæ Græcæ) подаються варіанти поняття умовиводу, або логічного ходу думки (грец. λογισμός, лат. ratiocinatio): «οἶμος τοῦ λόγου», «ὁδὸς τοῦ λογιστικοῦ», «ἤτοι ὁδὸς λογισμοῦ»), що за філософським визначенням є розумінням, логічним міркуванням із використанням силогізмів, або ж проміжним знанням, що отримується шляхом просування від осягнення однієї речі до іншої та передбачає пізнання істини, також є дослідженням причини речі; йому протиставляється пізнання, як безпосереднє осягнення доступної розумінню істини.

[3] тут у старогрец. καὶ κακῶς κρίνων καὶ δικάζων ἐν γῇ τῆς ἰδίας καρδίας, у лат. nec male sentit aut judicat in terra cordis sui, також — «а, судячи й переслідуючи лукавство на землі свого серця».

[4] тут у старогрец. γνωστικοὶ та в лат. docti —«знаючі», в новогрец. διακριτικοί —«наділені даром розпізнавання».

[5] так у старогрец. Νοῦ προσοχὴν ἀρξάμενοι πολιτεύεσθαι та в лат. Mentis attentionem administraturi, а от у новогрец. ζοῦμε με προσοχή του νου — «жити з увагою розуму».

до́брѣ шє́ствовати бꙋ́демъ, ꙗ҆́кѡ со свѣщє́ю свѣ́тлою, съ покланѧ́емымъ и҆́менемъ і҆и҃са хр҃та̀, до́мъ се́рдца на́шегѡ метꙋ́ще и҆ ѿтреблѧ́юще ѿ лꙋка́вствїѧ, ᲂу҆краша́юще и҆ ѡ҆чища́юще. А҆́ще же на трезвѣ́нїе то́чїю на́ше и҆ внима́нїе надѣ́ѧтисѧ бꙋ́демъ, ско́рѡ ѿ вра҃гъ низринове́ни бы́вше, и҆спрове́ргшесѧ паде́мъ: и҆ си́це низве́ргнꙋтъ на́съ льсти́вїи и҆ кова́рнѣйшїи, и҆ во мре́жахъ лꙋка́выхъ и҆́хъ по́мыслѡвъ мно́жае ᲂу҆вѧ́знемъ, и҆лѝ и҆ закла́ни бꙋ́демъ ᲂу҆до́бь ѿ тѣ́хъ, тве́рдагѡ копїѧ̀ не и҆мꙋ́ще, і҆и҃съ хр҃то́ва и҆́мене. Є҆ди́ный бо че́стный ме́чь се́й, вельмѝ ча́стѡ ѡ҆браща́емый въ є҆диноѡбра́зномъ се́рдцѣ, вѣ́сть ѡ҆браща́ти и҆ посѣца́ти и҆̂хъ, и҆ ѡ҆пала́ти и҆ поѧда́ти, ꙗ҆́кѡ ѻ҆́гнь тро́стїе.	проходитимемо шляхом його [переміни][1] при світлі святого і чесного імени Ісуса Христа, дім же свого серця таким чином прикрасимо, прибиремо й очистимо від лукавства. Але якщо понадіємось лише на свою пильність або на увагу, то нас швидко відкинуть вороги, ми впадемо, і вони нас переможуть неабиякого своєю підступністю; ми ж почнемо або дедалі більше обплутуватися тенетами лихих споминів, або вони взагалі нас знищать, бо не матимемо гострого меча[2] — імени Ісуса Христа. Адже лишень цей священний меч, що навсібіч обертається[3] в очищеному від усякого óбразу серці[4], може повертати їх назад і сікти, і палити, і жерти, як вогонь солому. [До того ж досвідченому борцеві стане зрозуміло, якщо добре придивиться, що від усякої демонської ілюзії допомагає очищати серце Бог, Якому все кориться й підпорядковується][5].
рн҃г. Дѣ́ло непреста́ннагѡ трезвѣ́нїѧ и҆лѝ по́льза дꙋше́внаѧ, и҆ ве́лїе прїѡбрѣ́тенїе є҆́сть, зрѣ́ти а҆́бїе ѡ҆бразꙋ́ющыѧсѧ мечта̑нїѧ по́мыслѡвъ во ᲂу҆мѣ̀: противорѣ̑чїѧ же ѡ҆блича́ти, и҆ ꙗ҆влѧ́ти покꙋша́ющїйсѧ вни́ти по́мыслъ на воздꙋ́хъ ᲂу҆ма̀ на́шегѡ мечта́нїемъ чꙋ́вственныѧ нѣ́кїѧ ве́щи. Оу҆гаша́ющее же и҆ разрꙋша́ющее а҆́бїе сопроти́вныхъ вса́кое ᲂу҆мышле́нїе, вса́кое сло́во, вса́кое мечта́нїе, вса́кое подо́бїе, вса́кое ꙗ҆вле́нїе лꙋка́вое, є҆́сть призыва́нїе г҃да. И҆́бо и҆ мы̀ са́ми во ᲂу҆мѣ̀ зри́мъ держа́вное побѣжде́нїе и҆́хъ ѿ і҆и҃са вели́кагѡ бг҃а на́шегѡ, и҆ ѿмще́нїе за на́съ смире́нныхъ, и҆ хꙋды́хъ и҆ непотре́бныхъ.	153. А справою постійної пильности, пожиточною для душі та вельми дієвою[6], є те, щоби негайно виявляти ілюзії намислів, як тільки-но вони почнуть набувати у свідомості якогось вигляду. Справою же спротиву, натомість, є перевіряти й виявляти намисли, що стараються проникнути в нашу свідомість[7] через уявляння якихось чуттєвих речей. А заклик до Господа — це те, що миттєво погашає та розганяє усякий задум супостатів, усяке міркування, усяку уяву, усякі лихі óбрази й видіння[8]. І ми самі бачимо в собі їхню повну поразку від Ісуса, великого Бога нашого, та помсту їм за нас покірних, бідних і нещасних.

[1] так у новогрец. το δρόμο της μετάνοιας (μετά-νοια —«переміна розуму <або серця>», «покаяння», «жаль», «корекція»), натомість у старогрец. τὴν ὁδὸν τῆς διανοίας та в лат. via intelectus — «шлях розуму», «мислений шлях».

[2] тут у старогрец. τὸ κρατα ὸν δόρυ, у новогрец. το ισχυρό δόρυ та в лат. hasta valida — «міцний спис», «древко»; за античних часів спис, а не меч, був символом чоловічої доблести, порівн. δορυφορούμενον —«дориносимий».

[3] тут у грец. τὸ σεβάσμιον φάσγανον τοῦτο πυκνῶς ἄγαν στρεφόμενον, у лат. colendus ille gladius …sæpius revolutus — «священний цей меч, що часто повертається (тобто, туди й сюди, євр. המתהפכת, *гамітганехет* — що швидко рухається)», який є пожираючим вогнем божественного гніву, порівн. з грец. ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην та з лат. gladium, atque versatilem у Бт. 3, 24, де мечем названа клинкова ріжуча або колюча зброя (ξίφος), двосічний же рублячий меч називається в грец. κοπίς чи μάχαιρα, а в лат. ensis чи machæra.

[4] тут у старогрец. ἐν μονοτρόπῳ καρδίᾳ — «у постійно однаковому серці», у лат. in stabili corde — «в утвердженому <зосередженому> серці», у новогрец. σε καρδιά που μόνο ένα τρόπο ζωής γνωρίζει (νήψη δηλ. και ευχή) — «у серці, яке знає тільки один спосіб життя (тобто пильність і молитву)».

[5] це речення додане в Грецькій Патрології Міня.

[6] тут у старогрец. τῆς ψυχῆς ὄνησις καὶ κέρδος μέγα, в лат. animæ summum lucrum et emolumentum, в новогрец. ωφέλεια της ψυχής και μεγάλο κέρδος — «користи душі та великої вигоди».

[7] тут грец. ἐν τῷ ἀέρι τοῦ νοὸς та лат. ærem mentis — «у сферу розуму».

[8] так у новогрец. κάθε πονηρή εικόνα και παράσταση, у старогрец. πᾶν εἴδωλον, πᾶσαν στήλην πονηρὰν — «усякого ідола, усякий стовп злоби», у лат. omne idolum et omnem reprobum titulum — «усякого ідола й усяку неправдиву вістку».

рнд. Мнози не разумевают, яко вси помыслы не иное что суть, точию мечтания едина чувственных и мирских вещей. Аще же укосним в молитве трезвенно, свобождает молитва мысль от всякаго вещественнаго мечтания лукавых помыслов: извещает же ей и словеса брани супостатов, и велие есть приобретение молитвы и трезвения. Обаче очима (с. з) твоима смотриши, и воздаяние грешников умственных, умственно и сам узриши и уразумееши, глаголет божественный Давид песнопевец.	154. Більшість [із нас навіть] не усвідомлює того, що всі намисли є нічим іншим, як лише óбразами чуттєвих і світських речей. Коли ж ми тривало перебуватимемо в пильній [Ісусовій] молитві, то вона звільнить наш розум від усяких речових óбразів лукавих намислів, дасть йому пізнавати задуми противників[1] та велику користь від молитви й пильності. *«Ти лиш очима споглянеш — і кару грішників* духовних сам духом [2] *побачиш* і усвідомиш» (Пс. 91, 8) — каже божественний псалмоспівець Давид.
рне. Воспоминаним смерть, аще возможно, непрестанно: от коея памяти отложение попечений и всех сует в нас раждается, хранение ума, и непрестанная молитва. Безпристрастие тела, есть омерзение греха: и почти всякая добродетель, обитающая в нас, аще подобает рещи истинну, от сего проистекает. Темже яко свое дыхание, аще возможно, сию вещь да употребляем.	155. Завжди нагадуймо собі, коли є змога, що помремо [3], — бо від цього появляється в нас зречення від усяких турбот і марнот, охорона розуму й безнастанна молитва, байдужість до тіла й відраза до гріха, та можна сказати майже кожна чеснота. Тому, користуймося цим, як нашим власним диханням.
рнѕ. Сердце, устранившееся от мечтаний конечне, помышления родит посреде себе радостная, божественная и таинственная, имже образом играют рыбы, и погружаются делфины, утихающу морю: и веется море тонким ветром, бездна же сердечная духом святым. И понеже, глаголет, есте сынове, посла Бог Духа Сына своего в сердца ваша, вопиюща: авва Отче!	156. А серце, цілковито звільнившися від ілюзій, появляє божественні та незнані [4] задуми, що граються в ньому так, як на тихому морі підкидаються риби і пірнають дельфіни. Морську бо стихію овіває лагідний легіт, а глибини серця — Святий Дух. *«А що ви сини*, каже апостол, *Бог послав у ваші серця Духа Сина Свого, який взиває «Авва, Отче!»* (Гл. 4, 6).
рнз. Усумнится и недоумеет всяк монах духовное дело прияти прежде трезвения ума, или не ведащи доброты онаго, или ведащи, но по нерадению не могущи. От недоумения же безсомнительно свободится возшедши на умное блюдение, еже есть и глаголется мысленное любомудрие ума, яко обрете путь, о немже рече Господь: аз есмь путь, и истина и живот.	157. Кожен чернець [та й усякий вірянин] засумнівається і вагатиметься узятися за духовну роботу перш аніж дійде до пильности розуму, — чи тому, що не пізнав ще краси пильности, чи тому, що, пізнавши, нездатен зважитися на неї з-за нестачі старання. Але це вагання, безсумнівно, розвіється, якщо тільки він навчиться охороняти розум. Цю охорону справедливо називають мисленою філософією або практичною мудрістю розуму [5], адже тоді він повертає на путь, яку вказав Господь: *«Я — путь, істина і життя!»* (Йо. 14, 6).

[1] так у старогрец. τοὺς λόγους τῶν πολεμίων, у новогрец. τρόπους των εχθρών δαιμόνων — «дії ворогів-демонів», у лат. hostium artes — «підступи ворогів».
[2] тут грец. *ἁμαρτωλῶν* νοητῶν νοητῶς, лат. *peccatorum* spiritalium animo, букв. — «*грішників* мислених мислено».
[3] тут грец. μνημονεύσωμεν… τοῦ θανάτου, лат. mortis gestemus memoriam — «згадуймо смерть», порівн. memento mori (θυμήσου ότι θα πεθάνεις) — «пам’ятаймо про смерть», «пам'ятаймо, що [доведеться] вмирати».
[4] тут грец. νοήματα μυστηρώδη, лат. mysteriis conceptiones, також — «таємні пізнання <мислі, почини>», «внутрішній голос».
[5] тут пильність розуму (грец. νήψεως νοῦ, лат. temperantiam animi) ототожнюється з активною фазою духовного життя.

рн҃и. Па́ки недоꙋмѣ́етъ, зрѧ̀ бе́зднꙋ по́мысловъ, и҆ мно́жество младе́нцєвъ вавѷлѡ́нскихъ. Но и҆ сїѐ недоꙋмѣ́нїе разрѣша́етъ хрⷭ҇то́съ, а҆́ще крѣ́постїю мы́сленною всегда̀ на не́мъ сто́имъ. Всѧ̑ же младе́нцы вавѷлѡ́нскїѧ ѡ҆ ка́мень се́й разбива́юще, ѿража́емъ, и҆сполнѧ́юще, по глаго́лꙋ, жела́нїе на́ше ѿ ни́хъ. И҆́же бо храни́тъ за́повѣдь, не ᲂу҆вѣ́сть глаго́ла лꙋка́вна. Без̾ мене́ бо, речѐ хрⷭ҇то́съ, не мо́жете твори́ти ничесѡ́же. (с. ж҃)	158. Ізнову-таки він завагається, коли побачить безліч [лихих] намислів та гурму дітей Вавилону, але й це вагання розвіє Христос, якщо завжди на Ньому опиратимемо наше міркування, а дітей Вавилону битимемо й розбиватимемо на цьому камені (Пс. 137, 9), — учиняючи над ними, так би мовити, свою волю. [Бо сказано:] *«Хто береже наказ, той не дізнає лиха»* (Проп. 8, 5) [та:] *«Без Мене ж ви нічого чинити не можете»* (Йо. 15, 5).
рн҃ѳ. Се́й є҆́сть и҆́стинный и҆ сꙋ́щїй и҆́нокъ, и҆́же трезвѣ́нїе и҆справлѧ́етъ: и҆ се́й и҆́стинный тре́звенникъ, и҆́же въ се́рдцѣ є҆́сть и҆́нокъ.	159. Справжнім монахом є лише той, хто цілком віддається пильнуванню, а по-справжньому пильнує лише той, хто є монахом серцем і душею[1].
рѯ҃. Продолжа́етсѧ жити̑е человѣ́ческое ѡ҆бходѧ́щи по годи́намъ, мѣ́сѧцамъ, недѣ́лѧмъ, и҆ днѧ́мъ, и҆ часа́мъ, и҆ минꙋ́тамъ. Съ си́ми ᲂу҆̀бо подоба́етъ на́мъ продолжа́ти и҆ добродѣ́тєльнаѧ дѣѧ̑нїѧ, глаго́лю же трезвѣ́нїе, и҆ моли́твꙋ, и҆ сла́дость сердє́чнꙋю въ прїѧ́тномъ безмо́лвїи до и҆схо́да на́шегѡ.	160. Життя людське лине вперед і проминають роки, місяці, тижні, дні та ночі, години і хвилини. Разом із ними належало б і нам до самого скону линути до доброчесних справ, тобто до пильности, молитви, сердечної насолоди із постійним старанням про душевний спокій.
рѯ҃а. На́йдетъ на на́съ ча́съ сме́рти, прїи́детъ, и҆ ᲂу҆бѣ́гнꙋти не мо́жно. И҆, ѻ҆ когда́въ кнѧ́зь мі́ра и҆ возд꙯ꙋха, грѧдꙋ́щїй тогда̀, ѡ҆брѣ́лъ беззакѡ́нїѧ на̑ша ма̑ла и҆ хꙋ́да, да не ѡ҆бличи́тъ пои́стиннѣ! и҆ тогда̀ воспла́чемсѧ безпо́лезнѡ. Ра́бъ бо, глаго́летъ, вѣ́дѣвый во́лю господи́на своегѡ̀, и҆ не сотвори́въ, бїе́нъ бꙋ́детъ мно́гѡ.	161. Застане, зрештою, і нас смертна година, — застане, і не втечемо од неї; і якби то князь повітря й цього світу (Йо. 14, 30; Еф. 2, 2), прийшовши тоді, побачив, що беззаконня наші малі й незначні, та щоб не міг справедливо нас звинуватити! — Інакше сплачемся тоді, хоч уже намарно. Бо *«той [слуга]*, каже Господь, *що, знавши волю свого Пана, не приготував, ані не зробив по Його волі, буде тяжко битий»* (Лк. 12, 47).
рѯ҃в. Го́ре, глаго́летъ, погꙋ́бльшымъ се́рдце! и҆ что̀ сотворѧ́тъ, є҆гда̀ посѣти́тъ гдⷭ҇ь; тѣ́мже подвиза́имсѧ, бра́тїе.	162. Горе вам, — сказано, — що занапастили свої душі[2]. І що робитимете, коли Господь відвідає? (Сир. 2, 12–14 LXX)? — Тому виявляймо, браття, старання й заповзяття.
рѯ҃г. Просты̑мъ и҆ безстра́стнѣйшымъ по́мысламъ послѣ́дꙋютъ стра́стные, ꙗ҆́коже ѡ҆брѣто́хомъ ѿ многолѣ́тнагѡ и҆скꙋ́са и҆ наблюде́нїѧ: и҆ пе́рвые вхо́домъ быва́ютъ вторы̑мъ, си́рѣчь безпристра́стные пристра̑стнымъ.	163. За простими й, здавалося би, безпристрасними намислами ідуть пристрасні, а ми в цьому переконалися за багато літ на власному досвіді. Бо [як за голубкою проникає в гніздо змія, так і][3] перші заводять останніх, тобто безпристрасні — пристрасних.
рѯ҃д. Вои́стиннꙋ на́двое подоба́етъ раздѣлѧ́тисѧ человѣ́кꙋ, произволе́нїемъ и҆ помышле́нїемъ премꙋ́дрымъ раздира́тисѧ подоба́етъ, ꙗ҆́коже реко́хъ, и҆ враго́мъ самомꙋ̀ себѣ̀ неизмѣ́ннымъ подоба́етъ бы́ти	164. Нам справді потрібно з власної волі розітнути себе надвоє мудрим задумом, як сказано, аби стати непримиренним ворогом самому собі. Якщо хочемо виконати найбільшу і найпершу заповідь, тобто

[1] тут у грец. ὁ ἐν καρδίᾳ ὢν μοναχός, у лат. qui monachus est animo — «хто в душі (серці) є монахом», тобто наодинці з Христом.
[2] тут грец. Οὐαὶ τοῖς ἀπολωλεκόσι τὴν καρδίαν, лат. Væ perditis corde — «Горе вам, що втратили серця».
[3] цей уривок узято з Патрології Міня, його немає в грецькій Філокалії.

поистиннѣ. Ꙗ҆́ково ᲂу҆́бѡ расположе́нїе и҆́мать нѣ́кто всегда̀ къ человѣ́кꙋ, лю́тѣ ѕѣлѡ̀ и҆ мно́гажды ѡ҆скорби́вшемꙋ и҆ непра́вдовавшемꙋ: сицево̀ и҆лѝ мно́гѡ па́че и҆ на́мъ къ себѣ̀, а҆́ще хо́щемъ и҆спра́вити вели́кꙋю и҆ пе́рвꙋю за́повѣдь, си́рѣчь, жи́тїе хрⷭ҇то́во, блаже́нное смире́нїе, во пло́ти бж҃їю жи́знь. Тѣ́мже, глаго́летъ а҆по́столъ: кто́ мѧ и҆зба́витъ ѿ тѣ́ла сме́рти сеѧ̀; зако́нꙋ бо бж҃їю не покарѧ́етсѧ. Показꙋ́ѧ же, ꙗ҆́кѡ покори́ти тѣ́ло во́ли бж҃їей въ на́шей вла́сти є҆́сть, глаго́летъ: а҆́ще (с. `ж҃) бо быхомъ себѐ разсꙋжда́ли, не быхомъ ѡ҆сꙋжде́ни бы́ли: сꙋди́ми же ѿ гдⷭ҇а наказꙋ́емсѧ.	Христонаслідувальний спосіб життя, блаженне смирення, життя втіленого Бога, — то повинні виявляти таке або навіть гірше ставлення до себе, аніж дехто має до того, хто його не раз вельми ображав та кривдив. Тому апостол питає: *«Хто мене визволить від тіла тієї смерти»* (Рм. 7, 24), що *«не кориться законові Божому»* (Рм. 8, 7)? А показуючи, що підкорення тіла волі Божій залежить від нас самих, додає: *«Якби ми самі себе осуджували, то нас би не судили. Коли ж Господь нас судить, Він нас тим поправляє»* (1 Кр. 11, 31–32).
рѯе. Нача́ло плодоно́сїѧ є҆́сть цвѣ́тъ: нача́ло же блюде́нїѧ ᲂу҆ма̀, є҆́сть воздержа́нїе бра́шенъ и҆ питі́ѧ, и҆ всѣ́хъ помы́слъ ѿриновéнїе и҆ ѡ҆ставлéнїе, и҆ безмо́лвїе серде́чное.	165. Початок плодоношення — цвіт, а початок пильности розуму — помірність [1] у їжі й питті, відвернення та стримування від усяких намислів[2] і душевний спокій.
рѯѕ. Ѡ҆ хрⷭ҇тѣ̀ і҆и҃сѣ ᲂу҆крѣплѧ́ємымъ, и҆ трезвѣ́нїемъ твѐрдостнѣ тещѝ нача́вшымъ, пе́рвѣе ꙗ҆влѧ́етсѧ на́мъ во ᲂу҆мѣ̀ ꙗ҆́кѡ свѣща̀, держи́маѧ ѿ на́съ рꙋко́ю ᲂу҆ма̀, и҆ пꙋтеводи́тельствꙋющаѧ на́съ на стезѝ мы́слєнныѧ. Пото́мъ ꙗ҆́кѡ лꙋна̀ всесвѣ́тлаѧ во твéрди серде́чнѣй ѡ҆браща́ющаѧсѧ: та́же ꙗ҆влѧ́етсѧ на́мъ ꙗ҆́кѡ со́лнце, і҆и҃съ, пра́вдою сїа́ющїй, си́рѣчь, показꙋ́ющїй себѐ, и҆ всесвѣ́тлый свѣ́тъ сво́й видѣ́нїй.	166. Коли зміцнимося силою від Ісуса Христа[3] (Кл. 1, 11) та почнемо пильно прямувати безпечними шляхами, тоді [Він] спочатку явиться в нашій свідомості світильником у руках розуму, що веде нас стезею міркування, потому повним місяцем, що колує на зводі серця, врешті Ісус з'явиться нам сонцем, випромінюючи правду та ясно показуючи Себе в осяйному світлі духовного бачення.
рѯз. Сїѧ̀ ᲂу҆́бѡ ѿкрыва́етъ і҆и҃съ та́йнѡ, ᲂу҆мꙋ̀ пребыва́ющемꙋ въ за́повѣди є҆гѡ̀, глаго́лющей: И҆ ѡ҆брѣ́жите жестокосе́рдїе ва́ше. И҆ ꙗ҆́коже рече́но є҆́сть, помышле́нїамъ дх҃овнымъ наꙋча́етъ человѣ́ка тща́тельное трезвѣ́нїе: бж҃ество́ бо нелицепрїе́мно. Тѣ́мже глаго́летъ гдⷭ҇ь: слы́шите менѐ, и҆ разꙋмѣ́йте, и҆́же бо и҆́мать, да́стсѧ є҆мꙋ̀, и҆ преизбꙋ́детъ: а҆ и҆́же не и҆́мать, и҆ є҆́же мни́тсѧ и҆мѣ́ти, во́зметсѧ ѿ негѡ̀. И҆ лю́бѧщымъ бг҃а всѧ̑ поспѣше́ствꙋютъ во благо́е. Мно́гѡ ᲂу҆бо	167. А це таємне Ісус відкриває [4] розуму, який пильнує над тим, що заповідано: *«Обріжете ваше твердосердя[5]»* (Втор. 10, 16 LXX), бо чудовому розумінню, як було сказано, навчає людину уважне пильнування. Бог же не зважає на осіб, тому-то Господь нам каже: *«Почуйте Мене і зрозумійте; бо хто має, тому дасться, і він надто буде мати; а в того, хто не має, заберуть і те, що має»* (Мт. 13, 12.13); і ще: *«Ми знаємо, що тим, які люблять Бога, — покликаним за Його постановою, усе співдіє на*

[1] так починається речення і в Ніла Синайського в розд. «Про обжерливість» (ч. 1, 201).

[2] тут грец. *παντοίων λογισμῶν ἄρνησις καὶ ἀποχὴ*, лат. cogitationum abnegatio et abstinentia, також — «відмова й відсторонення від усіх думок».

[3] так у новогрец. Ὅταν δυναμωμένοι με τη δύναμη του Ιησού Χριστού, у старогрец. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ δυναμουμένοις та в лат. Cum sumus in Christo Jesu firmati — «У Христі Ісусі укріпившись».

[4] тут ідеться про одкровення (грец. *ἀποκάλυψις*, лат. revelation) — прояв у світі Бога задля повідомлення людям істини. А позаяк істина відверта, то не людина прагне оволодіти нею на свій манір, як то було за античности (Ді. 14, 16; Рм.1, 20; 11, 13–36), але істина прагне оволодіти людиною, проникнути в неї (1 Тм. 2, 4). Можна також сказати, що одкровення — це безпосереднє виявлення волі Бога або знань від Нього, як абсолютного критерію людської поведінки і пізнання.

[5] тобто «обріжете необрізане серце», або «обріжете крайню плоть свого серця» (грец. *σκληροκαρδία* — «жорстокість серця»), — цей вираз означає чесноту внутрішнього добровільного відсторонення себе від негідних намислів (Мт. 15, 19), відчуттів і вчинків (Лев. 26, 41; Єр. 4, 4; Єз. 44, 9; Мк. 16, 14; Ді. 7, 51).

па́че томꙋ̀ добродѣ́тєли поспѣшествова́ти бꙋ́дꙋтъ.

р҃ѯи. Не бꙋ́детъ шє́ствовати кора́бль мнѡ́гїѧ пꙍ́прища безъ воды̀: и҆ блюде́нїе оу҆ма̀ нима́лѡ не продолжи́тсѧ безъ трезвѣ́нїѧ со смире́нїемъ, и҆ моли́твою і҆и҃съ хр҃то́вою всегда́шнею.

р҃ѯѳ. Хра́мины ѡ҆снова́нїе є҆́сть ка́менїе: сеѧ́ же добродѣ́тели ѡ҆снова́нїе и҆ ве́рхъ, є҆́сть ст҃о́е и҆ покланѧ́емое и҆́мѧ г҃да на́шегѡ і҆и҃са хр҃та̀. Оу҆до́бь кораблекрꙋше́нїе оу҆чини́тъ нени́скꙋсный ко́рмчїй во вре́мѧ волне́нїѧ, корабе́льникѡвъ ѿгна́въ, ве́сла же и҆ корми́ло въ пꙋчи́нꙋ пове́ргъ, са́мъ же спѧ̀: оу҆до́бѣе же погꙋби́тсѧ дꙋша̀ ѿ бѣсѡ́въ, ѡ҆ трезвѣ́нїи нерадѧ́щаѧ, и҆ є҆́же призыва́ти и҆́мѧ і҆и҃съ хр҃то́во въ начина́ющихсѧ прило́гахъ. (с.` ж҃)

р҃о. Є҆́же вѣ́мы, пи́шꙋще глаго́лемъ, и҆ є҆́же ви́дѣхомъ ѻ҆́нымъ пꙋте́мъ проходѧ́ще, свидѣ́тельствꙋемъ ва́мъ, а҆́ще прїѧ́ти глаго́лемаѧ восхо́щете, ꙗ҆́кѡ са́мъ г҃дь речѐ: А҆́ще кто̀ не пребꙋ́детъ во мнѣ̀, и҆зве́ржетсѧ во́нъ, ꙗ҆́кѡ розга̀, и҆ собира́ютъ ю҆̀, и҆ во ѻ҆́гнь влага́ютъ, и҆ сгара́етъ. А҆ и҆́же пребыва́етъ во мнѣ̀: и҆ а҆́зъ въ не́мъ. Ꙗ҆́коже бо не мо́щно возсїѧ́ти со́лнцꙋ без̾ свѣ́та: сн҃це не мо́щно ѡ҆чи́ститисѧ се́рдцꙋ ѿ скве́рныхъ гꙋби́тельныхъ по́мысловъ, кромѣ̀ моли́твы і҆и҃сова и҆́мене. А҆́ще ли же и҆́стинно сїѐ, ꙗ҆́коже зрю̀, да соедини́мъ и҆́мѧ і҆и҃сово своемꙋ̀ дыха́нїю. Ѻ҆́во бо є҆́сть свѣ́тъ, тѣ́ же тьма̀: и҆ ѻ҆́во є҆́сть б҃гъ и҆ вл҃ка, тѣ́ же рабѝ бѣсѡ́мъ.

р҃оа. Свѣторо́днымъ и҆ молнїеро́днымъ и҆ свѣтоиспꙋща́тельнымъ и҆ ѻ҆гнено́снымъ хране́нїе оу҆ма̀ сво́йственнѡ и҆ достоиме́ннѡ да нарица́етсѧ. Преимꙋ́ществꙋетъ бо, и҆́стиннѡ рещѝ, безконе́чныѧ тѣле́сныѧ мнѡ́гїѧ добродѣ́тели. Сегѡ̀ оу҆́бѡ ра́ди че́стными и҆мена́ми нарица́ти подоба́етъ сїю̀ добродѣ́тель, ражда́ющагѡсѧ ра́ди ѿ неѧ̀ свѣтозра́чнагѡ свѣ́та: ю҆́же возлюби́вше грѣ̑шницы и҆ непотре́бнїи, ме́рзкїи и҆ неразꙋ́мнїи, несмы́сленнїи и҆ непра́веднїи, пра́ведны, благопотре́бны, чи́сты, ст҃ы и҆ смы́сленны ѡ҆ і҆и҃сѣ хр҃тѣ̀ бы́ти мо́гꙋтъ: и҆ не то́чїю сїѐ, но и҆ та̑йнаѧ ви́дѣти: и҆

добро» (Рм. 8, 28), а особливо тим, кому помагають чесноти.

168. Як судно не піде[1] без води, так і пильнування розуму не рушиться без пильності, смирення та Ісусової молитви.

169. Основа будинку — каміння, а основа й покрівля чесноти [пильности] — святе і чесне ім'я Господа нашого, Ісуса Христа. Дуже швидко капітан може довести до погибелі судно, якщо під час бурі розжене з дурного розуму матросів, викине за борт весла й вітрила, а сам піде спати; але демони ще швидше пустять на дно душу, якщо вона понехтує пильністю і не закликатиме імени Ісуса Христа, коли вони стануть її збурювати.

170. Ми пишемо те, що знаємо, і свідчимо про те, що бачили на цьому шляху, — тим, звісно, які хочуть це сприйняти, адже Сам Господь про це каже: *«Якщо хтось у Мені не перебуває, той, мов гілка, буде викинутий геть і всохне; їх бо збирають, кидають у вогонь, — і вони згоряють! Хто перебуває в Мені, а Я в ньому, — той плід приносить щедро»* (Йо. 15, 5.6). А як не може сонце сяяти без світла, так і серце не може очиститися від скверни згубних намислів, не закликаючи в молитві імени Ісуса. Коли ж бачимо, що це правда, то користуймося цим, як нашим диханням, бо воно — [нетварне] світло, а вони — темрява; Він — Бог і Владика, а вони — слуги демонів.

171. Охорону розуму дійсно належить називати родителькою світла та блискавиць, джерелом сяйва і носійкою вогню [2], бо вона, правду кажучи, перевершує багато які, незлічимі по суті, чесноти[3]. Тому-то заради цього осяйного світла, що зроджується з неї, належить визначати цю чесноту найпочеснішими епітетами. Хто ж її полюбить, ті з грішників непотрібних і мерзенних, невігласів [духовних], нетямущих, несправедливих, з допомогою Ісуса Христа стають праведними, придатними, чистими, святими і розумними; та й не

[1] тут у грец. *πολλὰ μίλια* та в лат. multa millia —«багатьма милями», «в далечінь».

[2] тут грец. *ϑωτοτόκος, καὶ ἀστραπητόκος, καὶ φωτοβόλος, καὶ πυρφόρος* та лат. lucipara, fulguripara, lumen emittens, et ignifera, букв. – «світлородною, блискавородною, світловипромінювальною і вогненосною».

[3] так у старогрец. *ἀπείρων σωματικῶν καὶ πολλῶν ἀρετῆς*, де *σωματικῶς* — «фізично», «впритул», «по суті», натомість у лат. infinitas res corporas, et virtutes pleraque та в новогрец. *ἄπειρες σωματικές ασκήσεις και πολλές άλλες αρετές* — «незліченні тілесні практики і багато (інших) чеснот».

бг҃ословствовати, и̑ бывше прозрительни къ пречистомꙋ и̑ безпредѣльномꙋ свѣтꙋ семꙋ преплываютъ, и̑ касаютсѧ є̑гѡ̀ неизреченными прикосновенїѧми, и̑ съ нимъ живꙋтъ и̑ пребываютъ, занѐ вкꙋсиша, ꙗ̑кѡ благъ гдь, ꙗ̑коже и̑сполнѧтисѧ ꙗ̑вѣ въ сихъ первоагглахъ семꙋ бж҃ественнагѡ двда словꙋ: Ѻ̑бачє праведнїи и̑сповѣдатсѧ и̑мени твоемꙋ, и̑ вселѧтсѧ правїи съ лицемъ твоимъ. Воистиннꙋ бо сїи є̑динїи и̑стиннѡ призываютъ и̑ и̑сповѣдꙋютсѧ бг҃ꙋ, съ нимже и̑ любѧтъ бесѣдовати выну любѧщїи є̑гѡ̀.

рѻ҃в. Горе внꙋтреннемꙋ ѿ внѣшнѧгѡ! ѕѣлѡ̀ бо ѡ̑скорбитсѧ внꙋтреннїй человѣкъ ѿ внѣшнихъ чꙋвствъ: и̑ ѡ̑скорбившисѧ раны причинѧти бꙋдетъ внѣшнимъ чꙋвствамъ. Содѣлавый, ꙗ̑же сꙋть въ писанїи, ꙋ̑жѐ ꙋ̑разꙋмѣ, ꙗ̑же сꙋть въ видѣнїи. (с҃ ж)

рѻ҃г. А̑ще внꙋтреннїй нашъ человѣкъ трезвитсѧ, по словꙋ ѻ̑тцє́въ, силенъ є̑сть сохранити и̑ внѣшнѧго. Ѻ̑бачє мы̀, и̑ ѕлодѣлателїе бѣси, вѡобщѐ содѣваемъ грѣхи, и̑ ѻ̑ные помыслами точїю и̑лѝ мечтательными живонаписанїѧми и̑зѡбражаютъ во ꙋ̑мѣ грѣхъ, ꙗ̑коже хотѧтъ: мы же и̑ помыслами внꙋтрь, и̑ дѣлами внѣ̀. Дебелости бо тѣлесныѧ не и̑мꙋще бѣси, помыслами точїю, лꙋкавствомъ и̑ лестїю, и̑ себѣ̀ и̑ намъ мꙋкꙋ доставлѧютъ. А̑ще бо дебелости тѣлесныѧ не быша лишени были беззаконнїи, нижѐ дѣлами бы грѣшити преставали, произволенїе къ нечестїю готово приснѡ и̑мꙋще.

рѻ҃д. Молитва же є̑диномысленнаѧ разбиваетъ и̑ въ прахъ ѡ̑бращаетъ прельщє́нїѧ и̑хъ. Призываемый бо нами і̑и҃съ бг҃ъ и̑ бж҃їй сн҃ъ, частѡ и̑ нелѣностнѡ, ѿнюдъ не позволѧетъ и̑мъ ни начало входа, є̑же и̑ прилогомъ нарицаетсѧ: ни ѡ̑бразъ показати ꙋ̑мꙋ въ зерцалѣ мысленномъ, ни словеса̀ нѣкаѧ глаголати сердцꙋ. Ѡ̑бразъ же бѣсовскїй не входѧй въ сердце, и̑ помыслѡвъ, ꙗ̑коже рѣхомъ, и̑мѣти не бꙋдетъ: занѐ

тільки це, але ще починають споглядати таємне й пізнавати Бога[1]. А, ставши споглядальниками, вони купаються в цьому пречистому безмежному світлі, торкаються його так, що годі й вимовити, у ньому живуть і діють, бо спізнали, який добрий Господь (Пс. 34, 9); отож на цих передвісниках здійснюється сказане Давидом: *«І праведники Твоє Ім'я прославлятимуть, а праві житимуть перед Тобою»* (Пс. 140, 14). І тільки вони одні щиро закликають Бога, прославляють Його, а з любові до Нього хочуть постійно з Ним бути[2].

172. Лихо внутрішній людині від зовнішньої, бо душа чимало потерпає від зовнішніх почуттів, однак, потерпівши, бере до них батога. Хто цього зазнав, той розуміє про що тут ідеться[3].

173. Якщо ж душа[4] пильнуватиме, то, за словами отців, може вберегти і зовнішню людину — адже ми чинимо гріхи разом зі злочинцями-демонами. Ті лише в думках, чи в ілюзорних образах зображують гріхи перед розумом, як їм заманеться, а ми грішимо і думками всередині, і вчинками зовні. А позаяк демони — духи без тіла і плоті[5], то лише думками, підступами й оманами готують пекло собі та людям. А якби тих нечестивців не позбавлено тіла і плоті, то вони постійно би грішили на ділі, бо їхня воля завжди хилить їх до нечестя.

174. Зрештою, їхні омани дощенту руйнує одна лише молитва [до Ісуса][6]. Адже коли постійно й невпинно закликатимемо Ісуса, Бога та Сина Божого, то Він не дасть їм навіть почати напад, який також називаємо підступом, — ані показувати розуму в його дзеркалі — свідомості, якийсь óбраз, ані промовляти якісь слова до серця. А якщо до серця не ввійде ніякий óбраз, то воно й від намислів буде вільним, як уже згадувалося, бо демони

[1] тут у старогрец. μυστικὰ θεωρεῖν, καὶ θεωρητικοὶ — «бачити і споглядати таємне», в лат. mystica speculentur et ubi speculativi fuerint effecti — «щоби бачити і споглядати умоглядні речі та дії», у новогрец. μυστηριώδη και απόκρυφα να θεωρούν και να θεολογούν — «аби споглядати таємне, заховане і богословити».
[2] так у новогрец., у старогрец. ὁμιλεῖν та в лат. colloqui —«розмовляти».
[3] тут у старогрец. Ὁ πράξας τὸ ἐν τῷ γράμματι, ἤδη ἐπέγνω τὸ ἐν τῷ θεωρήματι та в лат. Qui exsecutus est quod habet littera, jam novit quod theoremate continetur — «Хто вчинив те, що тут написано, той уже знає те, що споглядає», у новогрец. Εκείνος που τα έχει υποστεί αυτά, εννοεί τα λεγόμενα — «Хто постраждав від цього, той розуміє сказане».
[4] тобто наша внутрішня людина.
[5] тут грец. παχύτητος σωμάτων, лат. crassitudine corporis, molis corporeæ — «грубих (матеріальних) тіл».
[6] так у лат. sola precatio, грец. же вираз εὐχὴ μονολόγιστος означає однофразову молитву, «молитовну формулу», тобто коротку особисту сердечно-розумову молитву. Монологічна або ж Ісусова молитва, якою отці вимолюють благодать, — це усвідомлений зв'язок із Христом, Логосом Бога, з увагою до нижньої частини серця, у глибині якого зроджується голос, що промовляє: «Господи Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй мене, грішного».

по́мыслами съ душе́ю бесѣ́довати и҆ и҆зучáти ѕлóбѣ тáйнѡ, ѻ҆бы́чай и҆̀мъ є҆́сть.	зазвичай через намисли розмовляють з душею та потайки навчають її лихого.
ро҃є. Всегдáшнею ᲂу҆́бѡ моли́твою ѡ҆чищáетсѧ воздꙋ́хъ мы́сленный ѿ мрáчныхъ ѻ҆́блакъ, и҆ ѿ вѣ̑тръ лꙋкáвыхъ дꙋхѡ́въ. Ѿчищáемꙋ же сердéчномꙋ воздꙋ́хꙋ, не возмо́жно не сїѧ́ти въ не́мъ бж҃е́ственномꙋ свѣ́тꙋ і҆и҃совꙋ. А҆́ще же тщеслáвїемъ, го́рдостїю и҆ высокомы́слїемъ надмѣвáемсѧ и҆ возно́симсѧ къ непостижи̑мымъ, безпомо́щнїи ѿ і҆и҃са ѡ҆брѣтáемсѧ: занѐ ненави́дитъ хрⷭ҇то́съ сицєвáѧ, сы́й показáтель смирéнїѧ.	175. Тому-то через безнастанну молитву наша свідомість[1] очищається від похмурих хмар і вітрів злих духів. А коли вона чиста, то ніщо вже не перешкоджає сяяти в ній божественному світлу Ісуса, — якщо тільки не надиматимемося у марнославстві, зарозумілості та хвалькуватому виставлянні себе напоказ, не підніматимемося до недосяжного і не втратимо від того помочі Ісусової, бо Христос, будучи взірцем смирення, не терпить усього такого.
ро҃ѕ. Держи́мсѧ ᲂу҆̀бо моли́твы и҆ смирéнїѧ, си́хъ двꙋ́хъ, ꙗ҆̀же со трезвѣ́нїемъ проти́вꙋ бѣсѡ́въ вооружáютсѧ, ꙗ҆́коже мéчь плáменнъ. Мо́щно бо нáмъ си́це творѧ́щымъ, по всѧ́къ дéнь и҆ чáсъ, сердéчнѡ, тáинственнѡ и҆ вéселѡ прáздновати.	176. Тож візьмімося за молитву і смирення, — цю двійку, яка разом із пильністю спрямовується на демонів, як полум'яний меч. Бо якщо так проводитимемо своє життя, то зможемо щодня й щогодини справляти в серці свято невимовної радости [і насолоди]
ро҃з. Ѻ҆́смь сꙋ́ть по́мыслы всеро́днїи ѕло́бѣ, въ ни́хже содéржитсѧ всѧ́кїй по́мыслъ, и҆ ѿ ни́хже всѧ̀ рождéнїе прїéмлютъ, ꙗ҆́коже ѿ ю҆но́ны и҆ ю҆пі́тера всѧ́кїй бѣ́съ мéрзкїй, бо́гъ данáевъ по баснослóвїамъ и҆̀хъ: всѣ̀ прихо́дѧтъ ко двéри сéрдца, и҆ ѡ҆брѣ́тше (с.`ж҃) ᲂу҆́мъ нестрего́мь, є҆ди́нъ по є҆ди́номꙋ вхо́дѧтъ во своѐ врéмѧ. Кі́йждо же ѿ ѻ҆смѝ по́мыслѡвъ взошéдъ въ сéрдце, мно́жество сквéрныхъ по́мыслѡвъ вво́дитъ: и҆ си́це ᲂу҆́мъ помрачи́вше, ᲂу҆вѣщáнїами призывáетъ тѣ́ло къ творéнїю сквéрныхъ дѣ́лъ.	177. Кожен же лихий намисел належить до вісьмох основних лихих намислів[2], а всі вони походять від цих восьми, так само як кожен мерзенний божок греків[3], за їхніми мітами, походить від Гери і Зевса. Усі ці [вісім намислів] підбираються до дверей [людського] серця і, побачивши, що розум його не охороняє, один за одним входять у нього, кожен у свій час. Коли якийсь із них потрапляє туди, то впускає за собою цілу зграю нечистих намислів і, затуманивши таким чином розум, спонукає тіло чинити негодяще.
ро҃и. И҆́же ᲂу҆̀бо главꙋ̀ блюдéтъ ѕмі́евꙋ, и҆ противорѣ́чїемъ ꙗ҆ростнови́днымъ ꙗ҆́ростныѧ ᲂу҆потреблѧ́ѧ глаго́лы, а҆́ки пѧ́стїю бїéтъ тѣ́ло, сéй ѿражáетъ брáнь. Сотéрши бо главꙋ̀, и҆збѣгáетъ мно́гихъ лꙋкáвыхъ по́мыслѡвъ и҆	178. Але хто пильнує за головою змія (Бт. 3, 15) та, наче кулаком, б'є його гнівним спротивом із жорстокими словами, той запобігає [подальшій] боротьбі[4]. Бо, розчавивши йому голову, він уникає

[1] тут грец. ὁ ἀὴρ τῆς διανοίας, лат. ær mentis, букв. — «повітря свідомости».
[2] тут у старогрец. Οἱ ὀκτὼ γενικώτατοι τῆς κακίας λογισμοὶ, ἐν ος περιέχεται πᾶς λογισμὸς та в лат. Octo generaliores vitiosæ cogitationes, quæ cogitationem omnem complectantur — «Існує вісім головних поганих думок, до яких приводить кожна [гріховна] думка <які охоплюють кожну [гріховну] думку>», у новогрец. Μέσα στους οχτώ γενικότατους λογισμούς της κακίας περιέχεται κάθε λογισμός — «У вісьмох найголовніших думках злоби містяться усі [лихі] думки», за класифікацією св. отців це — обжерливість, розпуста, грошолюбство, гнів, смуток, лінощі (зневіра), марнославство і гордість.
[3] тут у старогрец. Δαναῶν — данайців, нащадків Даная, тобто греків.
[4] у новогрец. тут за контекстом και με αντίρρηση γεμάτη θυμό το γρονθοκοπεί με θυμωμένα λόγια, αυτός απέκρουσε τον πόλεμο — «і зо спротивом, сповненим гніву, кулачить його із гнівними словами, той відвертає борню», натомість у старогрец. καὶ δι᾽ ἀντιῤῥήσεως θυμοειδοῦς δακεθύμοις ῥήμασι χρώμενος, πὺξ βαλὼν δείματι ἀπεκρούσατο τὸν πολέμιον —«і гнівливим спротивом, ударяючи кулаком із різкими словами, той проганяє ворога» (πολέμιος здебільшого має значення «ворожий», а πολεμικός — «воєнний», «досвідчений у війні»), в лат. et iracunde reluctando, verbis animosis usus, injecto pugno in faciem pulsaverit hostem — «і, гнівливо протидіючи з мужніми словами, б'є у твар кулаком чужинця», у Патрології Міня додано: «(з яким недавно доводилось працювати), *[а йому] належиться першому користатися з плодів*, як уважає Павло» (2 Тм. 2, 6), грец. (ὅ καὶ νῦν τις ἄλλος ἦν κοπιῶν), *Πρῶτος τῶν καρπῶν μεταλάβοι*, ὡς δοκεῖ Παύλῳ, лат. (in quo modo quispiam alius laborabat) *Primus de fructibus percipere debet*, ut placet Paulo.

ѕлы́хъ дѣ́лъ. И҆ тогда̀ пребыва́етъ неволну́ема мы́сль, бг҃у прїе́млющу бо́дрствованїе є҆ѧ̀ въ по́мыслѣхъ, и҆ да́рующу є҆́й вѣ́дѣти, ка́кѡ подоба́етъ побѣди́ти врагѝ, и҆ ка́кѡ подоба́етъ ѡ҆чища́ти пома́лу се́рдце ѿ по́мыслѡвъ, ѡ҆скверна́ющихъ вну́треннагѡ человѣ́ка, ꙗ҆́коже глаго́летъ гдⷭ҇ь і҆и҃съ: ѿ се́рдца и҆сходѧ́тъ помышлє́нїѧ лука̑ваѧ, прелюбодѣѧ̑нїѧ, любодѣѧ̑нїѧ, и҆ та̑ су́ть скверна̑щаѧ человѣ́ка.	багатьох облудних намислів і лихих учинків. Отоді він міркує [тихо та] спокійно, позаяк Бог, діждавшись поки він пильнуватиме над намислами, в нагороду дає йому розуміти як перемагати ворогів та як поступово очистити серце від намислів, що опоганюють внутрішню людину, про які Господь Ісус каже: *«Із серця бо походять лихі думки, перелюби, розпуста… Це оскверню́є людину»* (Мт. 15, 19. 20).
р҃ѻд. Си́це у҆̀бо мо́жетъ ду̀ша ѡ҆ гдⷭ҇ѣ ста́ти во своє́мъ благоѡбра́зїи, и҆ красотѣ̀, и҆ правотѣ̀, ꙗ҆́коже и҆спе́рва ѿ бг҃а создана̀ бы́сть, ве́льми добра̀ и҆ пра́ва, ꙗ҆́коже глаго́летъ вели́кїй ра́бъ гдⷭ҇нь а҆нтѡ́нїй: душѣ̀ у҆́мъ по є҆сте́ству и҆му́щїй доброде́тель составлѧ́етсѧ. И҆ па́ки речѐ: и҆́бо что̀ душа̀ є҆́сть пра́ва, сїѐ є҆́сть то̀, что̀ у҆́мъ є҆ѧ̀ пребыва́етъ по є҆сте́ству, ꙗ҆́коже созда́сѧ. И҆ пото́мъ а҆́бїе речѐ: ѡ҆чи́стимъ мы́сль. А҆́зъ бо вѣ́рую, ꙗ҆́кѡ ѡ҆чи́стившисѧ ѻ҆на̀ ѿвсю́ду, и҆ по є҆сте́ству стоѧ́щи, мо́жетъ, прозорли́ва бу́дучи: мно́жае и҆ далеча́е бѣ́сы зрѣ́ти, и҆мѣ́ѧ ѿкрыва́юща є҆́й гдⷭ҇а. Си́це глаго́летъ сла́вный а҆нтѡ́нїй, ꙗ҆́коже сказу́етъ вели́кїй а҆ѳана́сїй во а҆нтѡ́нїевѣ житі́и.	179. І таким чином душа за допомогою Господа[1] може постати у своїй величі, красі та чистоті, адже на початку Бог сотворив її прекрасною і непорочною, як казав великий слуга Божий Антоній: «Якщо розум у душі є таким, яким йому з природи належить бути, тоді вся вона — досконалість». А далі він сказав: «Бути душі непорочною — це означає, що її розум має бути в такому природному стані, в якому вона створена». І трохи нижче знову: «Оберігаймо розум чистим, бо я певен, що коли душа в усьому буде чистою і вірною своїй природі, то стане проникливою і зможе бачити більше і дальше за демонів, тому що Господь відкриє їй очі». Ось що казав славний Антоній, як передає Атанасій Великий у його життєписі[2].
р҃п. Всѧ́къ по́мыслъ мечта́нїе во у҆мѣ̀ чу́вственныѧ ве́щи твори́тъ. У҆́мъ бо сый а҆ссv́рїй, не и҆на́че прельща́ти мо́жетъ, а҆́ще не у҆потреби́тъ чу́вственныѧ на̑ша и҆ ѻ҆бы̑чнаѧ.	180. Кожен [лихий] намисел відтворює в розумі óбраз якоїсь матеріальної речі, бо цей ассирієць[3], сам будучи розумною силою, не може спокушати інакше, як тільки користуючись чимось для нас звичним, чуттєвим[4].
р҃па. Ꙗ҆́коже не мо́щно на́мъ гна́тисѧ по во́здуху за пти́цами крыла́тыми, су́щымъ человѣ́кѡмъ, и҆лѝ возлета́ти, ꙗ҆́коже и҆ ѻ҆нѝ: сегѡ̀ не и҆му́щу є҆сте́ству на́шему: си́це не мо́щно безплѡ́тныѧ (с. ѯ҃ж) по́мыслы бѣсѡ́вскїѧ побѣди́ти, и҆лѝ ве́льми тща̀ возводи́ти у҆́мное ѻ҆́ко къ бг҃у, кромѣ̀ моли́твы тре́звѣнныѧ и҆ ча́стыѧ: а҆́ще ли нѝ, на зе́млю зри́ши.	181. Якщо ж ми, люди, не можемо ганятися в повітрі за птахами, або літати як вони, бо це не властиво нашій природі, то так само не можемо перебороти безтілесні демонські намисли і легко спрямувати зосереджений погляд розуму на Бога без пильної безнастанної молитви. Коли в тобі цього немає, то пильнуєш тоді земного.
р҃пв. А҆́ще у҆́бѡ вои́стинну ѡ҆блещѝ въ сту́дъ	182. [А] коли дійсно хочеш укрити ганьбою намисли, утішатися миром та уважно пильнувати за

[1] тут у новогрец. με τη χάρη του Κυρίου —«з благодаті Господа», у старогрец. ἐν Κυρίῳ — «у Господі», лат. per Dominum— «через Господа», «завдяки Господеві, «іменем Господнім».

[2] див. «Житіе преподобнаго отца нашего Антонія, описанное святымъ Аѳанасіемъ въ посланіи къ инокамъ, пребывающимъ въ чужихъ странахъ», пп. 20, 34.

[3] або Ассур (Ашшур) грец. ὁ Ἀσσύριος, лат. Assyrius —сатана, диявол за цитатотю в Іс. 10, 12 LXX: τὸν νοῦν τὸν μέγαν τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων — «бундючного розуму асирійського царя», він же за Йоаном Дамаскином («Слово на святу Велику Суботу»)— левіятан із книги Йова 40.25 LXX, що не визнає захованої в людській особі божественности Христа, а тому спійманий і переможений.

[4] див. розд. 46.

по́мыслы хо́щеши, и҆ безмо́лвствовати благоду́шнѡ и҆ ᲂу҆до́бнѡ трезви́тисѧ се́рдцемъ: і҆и҃сова моли́тва да прильпне́тъ твоемꙋ̀ дыха́нїю, и҆ въ ма́лыхъ дне́хъ ᲂу҆́зриши сїѐ соверша́ющеесѧ.	серцем, то нехай Ісусова молитва поєднається із твоїм диханням — і за декілька днів побачиш що це справді відбувається.
рп҃г. Ꙗ҆́коже не мо́щно на возду́сѣ пи́сьмена писа́ти, подоба́етъ бо ѻ҆́ныѧ на нѣ́коемъ веществѣ̀ наче́ртывати, ꙗ҆́кѡ да цѣ̑ла хранѧ́тсѧ: си́це къ честно́мꙋ трезвѣ́нїю на́шемꙋ моли́твꙋ і҆и҃съ хр҃то́вꙋ совоку́пимъ, да всedо́браѧ добродѣ́тель трезвѣ́нїѧ цѣ̑ла̀ съ ни́мъ пребыва́етъ, и҆ чрез̾ него̀ на́мъ соблюда́етсѧ во вѣ́къ неѿе́млема.	183. [А] як не варто виводити букв на повітрі, але треба зображувати їх на чомусь твердому, щоби вони довго зберігалися, то так само ми повинні долучати до нашої уважної пильности Ісусову молитву, аби ця прекрасна чеснота завжди була з Ним поєднана, а через Нього зберігалася в нас довіку.
рп҃д. Возложѝ на гд҃а дѣла̀ твоѧ̑, и҆ ѡ҆брѧ́щеши, глаго́летъ, благода́ть, да не рече́но бꙋ́детъ и҆ ѡ҆ на́съ проро́комъ: бли́зъ є҆сѝ ты̀, гд҃и, ᲂу҆́стъ и҆́хъ, дале́че же ѿ ᲂу҆тро́бъ и҆́хъ. Никто́же и҆́нъ се́рдце твоѐ крѣ́пкѡ ᲂу҆мири́тъ ѿ страсте́й, а҆́ще не са́мъ і҆и҃съ хр҃то́съ, дале́че разстоѧ̑щаѧ собра́вый.	184. Покладайся на Господа у твоїх справах і надбаєш милість, як написано (Пс. 54 (55), 23; Прип. 3, 4), щоби не казали про тебе через пророка: *«Ти на устах у них близько, від серця ж їхнього далеко»* (Єр. 12, 2). Ніхто бо інший не заспокоїть твого серця від пристрастей так, як Сам Ісус Христос, Який з'єднав роз'єднане[1] (Еф. 2, 14–16).
рп҃є. Подо́бнѡ ѻ҆боѧ̑ дꙋ́шꙋ помрача́ютъ, и҆ бесѣ̑ды по́мыслѡвъ въ ᲂу҆мѣ̀, и҆ внѣ̑шнѧѧ глаго́ланїѧ и҆ празднослѡ́вїѧ. Подоба́етъ же ѿвраща́ющымсѧ поврежде́нїѧ ᲂу҆ма̀, ѻ҆боѧ̑, лю́бѧщаѧ праздносло́вити, си́рѣчь и҆ по́мыслы: и҆ человѣ́ки ѡ҆скорблѧ́ти, за благосло́внѣйшꙋю винꙋ̀ по бз҃ѣ, да не помрача́емь ᲂу҆́мъ разсла́битъ трезвѣ́нїе. И҆́бо ѿ забве́нїѧ помрача́еми, ᲂу҆́мъ погꙋблѧ́емъ.	185. [А] душу однаково затуманюють як розмови у думках, так і порожні балачки при зустрічах. Тому щоб уникнути душевної шкоди, треба нещадно гнати тих та інших базік: чи то наші думки, чи сторонні люди, з найпереконливіших богоданих[2] міркувань — аби вони не затуманювали нам голови, а ми не втрачали пильности, бо коли стуманієму від забуття, то позбудемося [уважності] розуму.
рп҃ѕ. Соблюда́ющїй со всѧ́кимъ тща́нїемъ чистотꙋ̀ се́рдца, и҆мѣ́ти бꙋ́детъ ᲂу҆чи́телѧ законополо́жника сеѧ̀ хр҃та̀, та́йнѡ сказꙋ́юща є҆мꙋ̀ во́лю свою̀. Сїѐ ꙗ҆влѧ́ѧ дв҃дъ глаго́летъ: ᲂу҆слы́шꙋ, что̀ рече́тъ ѡ҆ мнѣ̀ гдь бг҃ъ: воззрѣ́нїе же ᲂу҆ма̀ на себѐ сама́го во ᲂу҆́мной бра́ни показꙋ́ѧ, и҆ застꙋ́пное защище́нїе бж҃їе, глаго́лаше: и҆ рече́тъ человѣ́къ: а҆́ще є҆́сть пло́дъ пра́ведникꙋ. (с. ҂ж) Пото́мъ ѿ состѧза́нїѧ совѣ́тъ ѻ҆бои́ми прїѧ́тый ꙗ҆влѧ́ѧ, глаго́летъ: ᲂу҆̀бо є҆́сть бг҃ъ сꙋдѧ́й и҆̀мъ, лꙋка̑вымъ бѣсовѡ́мъ, на земли̇̀ се́рдца на́шегѡ. И҆ и҆́ндѣ глаго́летъ: прїстꙋ́питъ человѣ́къ, и҆ се́рдце глꙋбоко̀, и҆ вознесе́тсѧ бг҃ъ. И҆ тогда̀ ра̑ны и҆́хъ, ꙗ҆́кѡ стрѣ́лы	186. Хто ревно старатиметься зберегти чистоту серця, той за наставника матиме її творця — Христа, Який таємно з'ясовуватиме йому Свою волю. *«Послухаю, Господь Бог говорить»* (Пс. 85 (84), 9) — каже на підтвердження Давид. А, розглядаючи яка участь розуму в невидимій боротьбі та який покров заступництва Божого, він міркуватиме: *«І скаже людина: Отже, чи є плід для праведника?»*. Розміркувавши, відповість: *«Отже є Бог, що судить* злих духів *на землі* нашого серця*»* (Пс. 58, 12 LXX), та додасть сказане в іншому місці: *«Приступить людина — і серце глибоке. Бог підніметься вгору.* І тоді *стрілами немовлят* стануться їхні уколи[3]*»* (Пс. 63 (64), 7.8 LXX).

[1] тобто знову злучив в одне розум із серцем.
[2] тут грец. κατὰ Θεὸν, лат. secundum Deum —«за Богом», «від Бога».
[3] за тлумаченням Теодосіона (Теодотіона) Ефеського (грец. Θεοδοτίωνος або Θεοδοτίων ὁ ἐξ Ἐφέσου, лат. Theodotio Ephesius) цей уривок треба розуміти так: людський розум і глибоке серце Бог проникне стрілою. Хоча люди й тисячу разів таїтимуть

младенцевъ намъ вмѣнятся.	
рпз. Въ мꙋдрости присно ходимъ наказаннїи сердцемъ, по словꙋ священнопѣвца, Христомъ Іисусомъ, Оною Бога Отца силою, и мꙋдростїю Божїею всегда дышꙋще. Аще же ѿ ѡбстоянїя нѣкоегѡ ѡслабѣвше, ѡблѣнимся во ꙋмномъ дѣланїи, въ послѣдꙋющее ꙋтро паки чресла ꙋмная добрѣ стягнемъ, и крѣпцѣ паки дѣла коснемся, вѣдяще яко нѣсть намъ ѡправдательнагѡ ѿвѣта, разꙋмѣвшымъ доброе, аще не сотворимъ оное.	187. Завжди поводьмося мов оті, що *«набули серце мудре»*, як каже псалміст (Пс. 89 (90), 12 LXX), удихаючи раз у раз Ісуса Христа, силу Бога Отця та Божу премудрість (1 Кр. 1, 24). А коли випадково якось розслабимось і понехтуємо цією духовною роботою, то ранком знову підпережімо крижі нашого розуму та ще старанніше візьмімося до діла, знаючи, що немає ніякого виправдання тим, хто *«знає добро чинити, а його не чинить»* (Як. 4, 17).
рпи. Якоже болѣзнотворная брашна, ввергенная недавнѡ въ тѣло, смꙋщаютъ оное: ядый же абїе почꙋвствовавши вредъ, скорѣе ѿ нѣкоегѡ ядꙋ изблевавши оная, невредимъ пребываетъ: сице и ꙋмъ, егда лꙋкавыя прїимъ помыслы, проглотитъ оныя, почꙋвствꙋетъ же горесть ихъ, молитвою Іисусовою изъ глꙋбины сердца происходящею, ꙋдобь сихъ изблевываетъ, и совершеннѡ извергаетъ, якоже ꙋченїе ѡ Бозѣ, и искꙋсъ ꙋченїемъ, сице разꙋмѣти предлежащее предаде трезвящымся.	188. Нездорова їжа, попавши до шлунку, спричиняє його розлад, одначе хто її з'їсть та швидко вип'є щось блювотне, то вона йому не зашкодить. Так само й розум — коли прийме лихі намисли, проковтне [ці продукти мислення] та матиме від них неприємні відчуття, то з допомогою Ісусової молитви, яку заноситиме з глибини серця, легко виверге з себе та повністю їх позбудеться. Оця наука й відповідний досвід допоможуть з ласки Божої збагнути уважним суть справи.
рпѳ. Въ дыханїе твое и въ ноздри, соедини трезвѣнїе, и Іисусово имя, или поꙋченїе смерти незабвенное и смиренїе. Обоя бо вѣдятъ пользовати вельми.	189. Зо своїм подихом поєднай пильність та ім'я Ісуса, а ще постійну згадку про смерть і смирення, бо те та інше дає велику користь.
рч. Рече Господь: наꙋчитеся ѿ мене, яко кротокъ есмь и смиренъ сердцемъ, и ѡбрящете покой дꙋшамъ вашымъ.	190. Господь казав: *«Навчіться від Мене, бо Я лагідний і покірний серцем, і знайдете спокій своїм душам»* (Мт. 11, 29 LXX).
рча. Рече Господь: иже смирится яко отроча сїе, вознесется, возносяйся же смирится. Ѿ мене, глаголетъ, наꙋчитеся. Зриши ли, яко наꙋченїе есть смиренїе; ибо заповѣдь его животъ вѣчный есть: сей же есть смиренїе. Несмиренный ꙋбо ѿ живота ѿпадаетъ и въ противномъ состоянїи ѡбрящется. (с. ЖЖ)	191. Господь також казав: *«Хто, отже, стане малим, як ця дитина, той буде найбільший у Небеснім Царстві»* (Мт. 18, 4), а *«хто виноситься, буде принижений»* (Лк. 18, 14). — *«Від Мене*, каже, *навчіться»*. А знаєш, чого научитися? — Смирення. *«Заповідь Його — життя вічне»* (Йо. 12, 50) і ця заповідь — смирення. Отож, хто не сумирний, той утратив життя і знайшов вочевидь протилежне до нього.
рчв. Аще всякая добродѣтель дꙋшею и тѣломъ зиждется, дꙋша же и тѣло имиже добродѣтель якоже рекохъ, составляется, созданїе Божїе сꙋть: то какѡ не бѣснꙋемся мы крайнѣ, чꙋждыми ꙋкрашенїями дꙋши и тѣла превозносящеся и тщеславящеся: и на гордость, яко на тростяный	192. Якщо кожна чеснота твориться душею і тілом, а душа з тілом є Божими творіннями, якими, ще раз кажу, звершуються чесноти, то чи не геть ми очманіли, якщо вихваляємося прикрасами душі і тіла, які нам не належать? А, величаючись та опираючись на гординю, як на [зламану] тростину (2

свої починання, вони стануть явними перед Богом, Який за всім наглядає та відкриває Свою висоту, караючи отаких. Зрештою, вони своєю хитрістю не досягнуть мети, так само як стріли, запущені немовлятами, не завдадуть нікому ніякої шкоди (бл. Феодорит Кирский «Толкование на сто пятьдесят псалмов»).

же́злъ ѹ҆тверждáющеся, и҆ премѹ́ществѹющаго безпредѣ́льнымъ величі́емъ бг҃а нашегѡ, на ве́рхъ главы̀ на́шеѧ наводѧ́ще страшнѣ́йшимъ за ве́лїе на́ше беззако́нїе и҆ безѹ́мїе: гдⷭ҇ь бо гѡ́рдымъ проти́витсѧ: и҆ вмѣ́стѡ тогѡ̀, чтобы подража́ти гдⷭ҇ꙋ во смире́нїи, со враго́мъ гдⷭ҇нимъ, го́рдымъ бѣ́сомъ и҆мѣ́емъ дрѹ́жество, ѿ тщесла́внагѡ и҆ го́рдагѡ мѹдрова́нїѧ. Сегѡ́ бо ра́ди глаго́лаше а҆пⷭ҇лъ: что́ бо и҆́маши, є҆гѡ́же нѣ́си прїѧ́лъ; є҆да̀ ты̀ са́мъ себѣ̀ созда̀; а҆́ще же тѣ́ло и҆ дѹ́шѹ, ѿ ни́хже, и҆ въ ни́хже, и҆ и҆́миже всѧ́каѧ добродѣ́тель составлѧ́етсѧ, ѿ бг҃а прїѧ́лъ є҆сѝ: что̀ хва́лишисѧ, ꙗ҆́кѡ не прїе́мь; гдⷭ҇ь бо сїѧ̑ дарова̀ тебѣ̀.	Цар. 18, 21; Іс. 36, 6), чи не налаштовуємо проти себе безмежного величчю Бога отаким страшенним своїм беззаконням та очманінням, позаяк *«Бог гордим противиться»* (Як. 4, 6)? Замість того, щоби наслідувати Господа у смиренні, ми зо свого марнославства й зарозумілості заводимо дружбу з Його ворогом, демоном гордині. Саме з огляду на це апостол каже: *«Що маєш, чого б ти не одержав»* (1 Кр. 4, 7)? Може ти сам себе сотворив? А якщо тіло та душу, з яких, якими та в яких звершуються всі чесноти, ти отримав від Бога, то *«чого вихваляєшся, неначе б не одержав»*? — Усім бо цим тебе обдаровував Господь.
рч҃г. Ѿчище́нїе же се́рдца, ѿ негѡ́же и҆ смире́нїе, и҆ всѧ́ко бла́го въ на́съ ѡ҆брѣта́етсѧ сходѧ́щее свы́ше, соверше́нно не и҆но́е что̀ є҆́сть, а҆́ще не сїѐ є҆́же ѿню́дъ не позволѧ́ти помыслѡ́мъ приника́ющымъ вни́ти въ дѹ́шѹ.	193. [Цілковите ж] очищення серця, через яке згори сходить на нас смирення й усяке добре даяння (Як. 1, 17) — це не що інше, як заборона думкам, що влізають [до голови], западати в душу.
рч҃д. Хране́нїе бо ѹ҆ма̀ съ по́мощїю бж҃їею, и҆ є҆ди́нымъ бг҃омъ въ дѹшѣ̀ ѹ҆коснѣ́вшее, мѹ́дрость подае́тъ ѹ҆мѹ̀ въ по́двигахъ по бз҃ѣ. Не ма́лое та́кожде дово́льствїе прича́стникѹ своемѹ̀ подае́тъ ко ѹ҆строе́нїю дѣ́лъ и҆ слове́съ, въ сѹдѣ̀ благопрїѧ́тнѣмъ по гдⷭ҇ѣ.	194. Бо коли з Божої помоги й завдяки одному лише Богу [1] ми зуміємо охоронити розум упродовж якогось часу, то набудемо певної розсудливости, стаючи до боротьби за помахом Божим[2]. А від неї матимемо неабияку здатність упорядковувати свої справи та погоджувати слова з думками, що відповідають Господній волі[3].
рч҃є. Сказѹ́ємаѧ ѡ҆ і҆ере́ѣ въ ве́тхомъ завѣ́тѣ прообразова̑нїѧ бѧ́хѹ чи́стагѡ се́рдца, да и҆ мы̀ вне́млемъ серде́чной скрижа́ли, є҆да̀ ка́кѡ почернѣ́ла є҆́сть ѿ грѣха̀, да слеза́ми и҆ покаѧ́нїемъ, и҆ моли́твою ѡ҆чи́стимъ. Ѹ҆до́бнаѧ бо ве́щь нѣ́каѧ є҆́сть ѹ҆́мъ, и҆ ѿ беззако́нныхъ по́мыслѡвъ неѹдободержи́маѧ, ра́вно и҆ ѕлы̑мъ и҆ благи̑мъ мечта́нїѧмъ мы́сленнымъ ѹ҆до́бь послѣ́дѹющаѧ. (с. ѻ҃ѻ)	195. Облачення[4] первосвященика у Старому Завіті було прообразом сердечної чистоти, щоби ми пильнували за таблицею нашого серця (Вих. 28, 36), аби вона не втратила свого блиску з-за гріха, а для цього маємо її очищати сльозами, каяттям і молитвою. Бо розум наш сам від себе легкий [і рухливий] та його важко стримати від гріховних уявлень; утім, можна сказати, що він легко піде як за лихими, так і за добрими образами уяви[5].

[1] тут у старогрец. σὺν Θεῷ *καὶ* διὰ μόνου Θεοῦ — «з Богом і через єдиного Бога», у *лат.* quæ, Deo favente et Dei sollus auxilio — «якому Бог помагає і [якого] Бог цілковито підтримує», у новогрец. με τη βοήθεια του Θεού και μόνο για το Θεό — «з допомогою Бога і тільки для Бога <з Богом>».

[2] так у *лат.* in certaminibus Dei nutu ineundis, у старогрец. же ἐν τοῖς *κατὰ* Θεὸν *ἀγωνίσμασιν* та в новогрец. *για* τους *κατά* Θεόν *αγώνες* — «у якому від Бога змагаємось».

[3] тут у старогрец. ἐν *κρίσει εὐαπόδεκτα κατὰ* Κύριον — «у думках, милих Господеві», в *лат.* in rebus et sermonibus Deo gratis — «в речах і словах, угодних Богові», у новогрец. με κρίση και σκέψη ευπρόσδεκτες στον Κύριο — «з міркуваннями і думками, приємними для Господа».

[4] тут у старогрец. τὰ δῆ*λα* (одн. δῆλος), у Вих. 28, 30 δήλωσις *καὶ ἀλήθεια* — «урім і туммім» («об'явлення і правда»), у 1 Цар.28, 6 LXX οἱ δῆλοι, тобто «видимі, явні (камені)»; урім — множинна форма слова «світло», туммім же — форма множини слова, яке можна перекласти як «досконалість», «невинність», «чистота» або «правда»; у новогрец. тут τα διακριτικά — «знаки розрізнення», у *лат.* ornamenta — «облачення».

[5] тут грец. *φαντασίαις λογιστικαῖς*, *лат.* imaginationes rationali — алюзія на грец. *λογεῖον* і *лат.* rationale, тобто на слово חֹשֶׁן *хошен* — «нагрудник», що був частиною облачення давньоєврейського первосвященика.

р҃ч҃ѕ. Бл҃женъ воистинну, иже сице прилѣпися м҃твѣ і҃исовой мыслію, и гласитъ его непрестаннѡ въ сердцѣ, якоже воздухъ присоединяется тѣлесамъ нашымъ, или пламень свѣщѣ. И проходя солнце надъ землею, творитъ день: с҃тое же и честное имя г҃да і҃иса, во умѣ сіяя непрестаннѡ, раждаетъ безчисленныя солнцевидныя помышленія.	196. Блаженний [і щасливий] той, хто справді поєднав намисли з Ісусовою молитвою, безнастанно закликаючи Його у своєму серці, на взір того, як повітря поєдналося з нашими тілами або полум'я зі свічкою. А як сонце, пливучи над землею, іскрить світлом, то так само святе й чесне ім'я Господа Ісуса, повсякчасно променіючи в розумі, породжує безліч осяйних думок.
р҃ч҃з. Расшедшымся ѡблакамъ, воздухъ покажется чистымъ: мечтанія же страстей, ѿ солнца правды і҃иса х҃рта разсѣявшеся, свѣтовидныя и ѕвѣздовидныя помышленія раждати въ сердцѣ всячески навыкоша, воздуху ѡнагѡ ѿ і҃иса просвѣтившуся. Глаголетъ бо екклесіастъ: надѣющіися на г҃да уразумѣютъ истину, и вѣрніи въ любви пребудутъ ему.	197. Коли розвіються хмари, то повітря стає чистим, а коли Сонце правди, Ісус Христос, розжене пристрасні тіні, тоді в серці зроджуються променисті й зорні міркування, бо його освітлює Ісус. Тому-то Соломон каже: *«Ті, що звірились на Нього, зрозуміють правду, і вірні в любові перебуватимуть при Ньому»* (Мудр. 3, 9).
р҃ч҃и. Рече нѣкто ѿ с҃тыхъ: памятозлобствуя памятозлобствуй на бѣсы, и враждуя враждуй на твое тѣло выну. Льстивый другъ есть плоть, и угождаема паче брань творитъ. И абіе вражду стяжи къ тѣлу и брань со чревомъ.	198. Хтось зі святих сказав: «Яро ненавидь[1] демонів та завжди люто ворогуй зо своїм тілом. Плоть — приятелька ненадійна, коли про неї дбаєш, то вона ще більше бунтується»[2]. І ще: «Ворогуй із тілом та вою із черевом»[3].
р҃ч҃ѳ. Въ заднихъ словесѣхъ въ первой и второй сотницѣ, дѣла священнагѡ безмолвія ума ѡписахомъ не возделаніе наше точію мысли, но якоже и б҃гомудрыхъ ѡтцевъ б҃жественная словеса учатъ насъ ѡ чистотѣ ума. Нынѣ же малѡ рекше, дабы показати пріѡбрѣтеніе блюденія ума глаголати престанемъ.	199. У попередніх розділах першої і другої сотні ми описали зусилля [заради] священного спокою душі[4] та результати не лише власних міркувань, але й те, чому навчають нас мудрі в Бозі[5] отці про чистоту серця [або просвітлення і світло розуму][6]. А тепер, додавши дещо про користь від пильнування розуму, закінчимо своє слово.
с҃. Пріиди убѡ, послѣдуй мнѣ для достиженія бл҃женнагѡ блюденія ума, кто бы ты ни былъ любяй д҃хомъ дни видѣти благи, и ѡ г҃дѣ научу тя видимому дѣланію и житію умныхъ силъ. Не насытятся бо аг҃гли поюще творца, ниже умъ чистѡ ѡнымъ ревнуя. И якоже	200. Отож ходи, підемо зо мною, хто б ти не був, якщо хочеш дійти до блаженного [цього поєднання через] пильнування розуму та *«рад бачити* духом *дні щасливі»* (Пс. 34, 13), — а я, як дасть Господь, навчу тебе що маєш робити на землі та в ангельському житті[7]. Не насичуються ангели,

[1] так у старогрец. Μνησικακῶν μνησικακει δαιμόνας καὶ ἔχεις εχθραινον εχθραινε τῷ σώματι διά παντός, натомість у лат. Qui non vult oblivisci iniurias, memor sit iniuriarum fibi ab dæmonibus illatarum, et illis irascatur. Qui inimicitias vult exercere, erga suum corpus quovis modo (velut maximum hoste) exerceat та в новогрец. Αν θέλεις να μνησικακείς, να μνησικακείς εναντίον των δαιμόνων. και αν θέλεις να έχεις εχθρό, να εχθρεύεσαι το σώμα σου παντοτεινά — «Якщо хочеш мстити, то мсти демонам, а якщо хочеш мати ворога, то ворогуй постійно зо своїм тілом (як із непримеренним противником)».

[2] Св. Йоан Ліствичник, «Ліствиця», Слово (щаблина) 9, 9.

[3] там же, Слово (щаблина) 15, 19. У Грец. Патрології Міня цього розділу немає.

[4] тут грец. νοῦ ἡσυχίας — «спокій розуму», лат. mens quiete comparanda —«мирно налаштувати розум».

[5] тут у старогрец. Θεοσόφων — «богомудрих», «мудрих у Божих речах», «навчених Богом»; у новогрец. Θεοφόρων — «богоносних» (тобто носіїв нетварного світла, або кого Бог носить чи хто Бога носить; ким Бог керує, або хто з Богом внутрішньо й таємничо поєднаний); у лат. divina — «божественних».

[6] тут грец. νοῦ καθαρότητος та лат. puritate mentis — «чистоту розуму».

[7] тут у грец. ὁρωμένην ἐργασίαν καὶ πολιτείαν νοερῶν δυνάμεων та в лат. conspicuam operationem et conversationem spiritalium potestatum— «видимому діянню та способу життя (дій) розумних (духовних) сил».

невеще́ственнїи не пеку́тсѧ ѡ҆ пи́щи: си́це нижѐ сі́и веще́ственнїи ѡ҆ не́й пеку́тсѧ, а҆́ще на не́бо безмо́лвїѧ ᲂу҆ма̀ взы́дутъ.	прославляючи Творця, не насититься і розум, що в чистоті з ними змагається. А як нематеріальні [істоти] не турбуються про їжу, так не клопочуться нею і матеріальні, якщо зійдуть, звісно, на небо душевного спокою[1].
҂са. Ѩ҆́коже ᲂу҆́бѡ вы́шнїѧ си́лы не пеку́тсѧ ѡ҆ бога́тствѣ, и҆лѝ стѧжа́нїи: си́це и҆ душе́вное зрѣ́нїе ѡ҆чи́стившїи, и҆ навы́кшїи (с. ҆о́) добродѣ́тели, не попеку́тсѧ ѡ҆ ѡ҆ѕлобле́нїи лука́выхъ дꙋхѡ́въ. И҆ ꙗ҆́коже ѻ҆нѣ́мъ ꙗ҆́венъ бога́тый ᲂу҆спѣ́хъ къ бгꙋ̀: си́це и҆ си̂мъ ꙗ҆́вно вожделѣ́нїе къ бгꙋ̀ и҆ любо́вь, взира́нїе къ бж҃ествꙋ̀ и҆ восхожде́нїе. При́то́мъ же вожделѣ́ннѡ и҆ ненасы́тнѡ на восхожде́нїе простира́ющесѧ, ѿ бж҃е́ственнагѡ вкꙋше́нїѧ и҆ ди́вныѧ любвѐ не ѡ҆стано́ватсѧ, до́ндеже серафі́мѡвъ дости́гнꙋтъ: нижѐ почі́ютъ ѿ трезвѣ́нїѧ ᲂу҆ма̀ и҆ вожделѣ́ннагѡ возвыше́нїѧ, до́ндеже а҆́гг҃ли бꙋ́дꙋтъ, ѡ҆ хрт҃ѣ̀ і҆и҃сѣ гдѣ̀ на́шемъ.	201. А як вишні сили не дбають про майно та гроші, так і ті, що очистили очі душі й приучили себе до чесноти [пильности], не переймаються [клопотами та] гнітом[2] від злих духів. І як оті вирізняються багатством [що прибуває] від наближення до Бога, так і ті — жаданням і любов'ю[3] до Бога, пильно вдивляючись у Божество і сходячи [до Нього]. А з ненаситним жаданням відчути Божественну любов, що пориває у надзахват[4], вони сходять і не зупиняться, поки не піднімуться до серафимів, та не відмовляться від пильности розуму й жаданої вишини, поки не стануть як ангели з ласки Господа нашого Ісуса Христа.
҂св. Нѣ́сть ꙗ҆́да, па́че ꙗ҆́да а҆спі́да и҆ васілі́ска: и҆ нѣ́сть ѕло́бы, па́че ѕло́бы самолю́бїѧ. И҆сча̂дїѧ же самолю́бїѧ ѕмі́и лета́ющыѧ, и҆мѣ́ешѝ сі̂ѧ: похвальбы̂ въ се́рдцѣ, самоꙋго́дїе, чревобѣ́сїе, блꙋ́дъ, тщесла́вїе, за́вистъ, и҆ ве́рхъ всѣ̂мъ го́рдость, ꙗ҆́же совлека́ти вѣ́сть не человѣ́ки то́чїю, но и҆ а҆́гг҃лы	202. Немає отрути ядовитішої як у гадюки чи кобри[5] і немає зла більшого за самолюбство. А виплодки самолюбства, оті летючі змії[6], такі: самовихваляння в серці, самодогодження, обжерливість, розпуста, марнославство, заздрість і

[1] так у лат. tranquillum animus, натомість у грец. ἡσυχίας νοῦς — «спокою розуму».

[2] тут у старогрец. *κακώσεως*— «тягарами», «утискамм», «озлобленням» (те саме, що *κακία* — «злоба», «лихо», «клопіт»), у лат. quam male torqueantur — «як сильно скручують», у новогрец. *ταλαιπωρία* — «муками», «стражданнями», «нещастями».

[3] тут грец. ἔρως καὶ ἀγάπης, лат. amorem et dilectionis (у Вульгаті ще caritas —синонім до dilectio), прагнення, що назване еросом, тобто екстатичною любов'ю, за своєю інтенсивністю та повним проявом назовні відрізняється від спокійної і ніжної агапе — безкорисливої любові, поєднуючи чуттєвий і розумний світ, тобто земне і небесне. Будучи загальною любов'ю досконалости, він не відрізняється від агапе, але контрастує з агапе тим, що виражає більшу ступінь напруженості й екстазу. Ерос, зіткнувшись із чуттєвим світом, дозволяє душі милуватися й дивуватися чуттєвим світом, переходячи від однієї ступені до іншої, наближатися до прекрасного, а цим прекрасним є пізнання Творця, людська ж душа створена прекрасною, тому-то прагне подобатися Богові, бо має спільні з Ним риси.

[4] тут у старогрец. *ἐκστατικοῦ πόθου* — «палкого пориву», у лат. desiderium in excessu positum — «бажанні до самозабуття», у новогрец. εκστατικό πόθο — «екстатичним прагненням». Саме поняття поняття екстазу (ἔκστασις) означає «вихід» поза межі себе та всіх створених речей до Бога під впливом еросу (екстатичної любові) чи то палкого бажання. Людина не досягає екстазу власними зусиллями — його викликає в ній сила Божої любові, а Божественна любов екстатична: вона налаштовує тих, хто любить, належати не собі, а улюбленим. Екстаз передбачає перехід за межі всякого понятійного мислення чи логічного мікування. Іноді він може проявлятися в трансі або втраті нормального стану свідомости, одначе такі психофізичні симптоми в жодному випадку не вважаються за первинні. Іноді термін екстаз застосовують у негативному значенні, вказуючи на безрозсудну пристрасть, втрату самоконтролю чи несамовитість, а це треба розрізняти.

[5] тут грец. *ἀσπίδων καὶ βασιλίσκου*, у лат. aspidis et basilisci — «гаспида й василіска» (Пс. 90, 13), гаспид, від *ἀσπίς* — «щит», імовірно з-за капюшона кобри, був емблемою влади фараонів; василіск — «царьок», за Плінієм мав на голові білу пляму як діадему, його синонім — єхидна.

[6] тут у старогрец. *τέκνα πετόμενα* та в лат. fructus volitatntes — «породження крилаті», порівн. у Св. Письмі (Іс. 30, 6) грец. *ἔκγονα ἀσπίδων πετομένων*, лат. regulus volans, букв. —«летючі гаспиди (василіски)», євр. ושרף מעופף *сараф меофеф* — «змій летючий»; натомість у новогрец. *παιδιά που κινούνται με ορμή* — «виплодки, що ворохобляться від пристрасти», порівн. в Іс. 14, 29 грец. *ἀσπίδων, καὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄφεις πετάμενοι* та лат. regulus et semen eius absorbens volucrem — «гаспиди (василіски) та їхнє кодло — змії, що літають», євр. צפע ופריו שרף מעופף *цефа упіріо сараф меофеф* — «зміюка та її поріддя — змій летючий»; те саме, що вогненні гадюки лат. ignitos serpentes, євр. הנחשים השרפים *га-нехашім га-серафім* чи гадюки, що вбивають, грец. *ὄφεις τοὺς θανατοῦντας* у Числ. 21, 6, а також змієподібна блискавка, подібно до якої впав із неба сатана з усією ворожою силою (Лк. 10, 18–19).

съ небе́съ, и҆ мра́комъ вмѣ́стѡ свѣ́та ѡ҆блека́ти.	вінець зла — гордовитість[1], що не тільки людей, але й ангелів скидає з неба та замість світла огортає мороком.
с҃г. Сї҄ѧ тѝ прино́симъ, Ѳеоду́ле, достоимени́тый въ безмо́лвїи, а҆́ще и҆ въ дѣ́лѣ солга́хомъ. Но мо́жетъ бы́ть прино́симъ не всѐ, а҆ є҆́же бг҃ъ пода́дѐ, во ѻ҆ц҃ѣ̀, и҆ сн҃ѣ, и҆ ст҃ѣ́мъ дс҃ѣ хвали́мый и҆ сла́вимый ѿ всегѡ̀ слове́снагѡ є҆стества̀, а҆́гг҃лѡвъ и҆ человѣ́кѡвъ, и҆ всеѧ̀ тва́ри, ю҆́же неизрече́ннаѧ тр҃ца, є҆ди́ный бг҃ъ созда̀. Є҆гѡ́же свѣ́тлое ца́рствїе да оу҆лꙋчи́мъ и҆ мы̀, моли́твами прест҃ы́ѧ бц҃ы, и҆ преподо́бныхъ ѻ҆те́цъ на́шихъ є҆мꙋ́же бг҃ꙋ непостижи́момꙋ сла́ва вѣ́чнаѧ, а҆ми́нь.	203. Це тобі, Теодуле, написав тезка мовчання Ісихій, хоч не мовчальник насправді. Може я не все написав, що мав би, але в усякому разі те, що подав Бог, в Отцеві, Синові і Духові Святому хвалений і славлений кожним розумним єством — ангелами і людьми, та всяким творінням, створеним невимовною Тройцею, Богом Єдиним, у Якого світле [і нетварне] Царство нехай увійдемо і ми за молитвами Пресвятої Богородиці і преподобних отців наших. А Йому, незбагненному Богу [за сутністю та пізнаваному за нетварним світлом і енергією], слава навіки. Амінь.

[1] тут грец. ὑπερηφανία букв. — «надмірне сяяння», тобто самовивищення, яке містить у собі власну саморуйнівну марноту, лат. superbia, від super — «наверху», «понад».